

zuidelijk Afrika

Maatschappij Cultuur Reizen

WINTER 2004/2005 JAARGANG 8 NR 4 € 5,50

- › De kunst van
Klaas de Jonge
- › Apestoned langs
de Wild Coast

Jongensbesnijdenis in Zuid-Afrika

Stilte is de deur naar eenstemmigheid

‘Ik ben een man!’

Besnijdenis kost ieder jaar tientallen Xhosa-jongens het leven. Toch heeft deze eeuwenoude traditie in het nieuwe Zuid-Afrika weinig aan populariteit ingeboet. Koen Guiking was getuige van het initiatieritueel ergens in de heuvels van de Transkei.

8

32

De vergeten mannen van Jeppe

Hostelbewoners in Johannesburg vielen na de invoering van de democratie tussen wal en schip. Maar op zaterdagavond hangen ze de showbink uit. Een reportage van Tekst Ilse Jagtenberg en Manon Wolfkamp; foto's van TJ Lemon

42

Apestoned langs de Wild Coast

Blanke rugzaktoeristen hebben in de Zuid-Afrikaanse Oostkaap een nieuwe bestemming gevonden. Het 'voelt als Afrika' en de wiet is er goedkoop. Ondertussen leren ze de *locals* Engels. Een reportage van Tom van der Leij.

Foto omslag: Xhosa-jongens, vlak voor zijn besnijdenis. Foto: Per-Anders Pettersson/iAfrika Photos
Stilte is de deur naar eenstemmigheid, is een gezegde van de Berbers in het noorden van Afrika.

Zuidelijk Afrika, winter 2004
jaargang 8, nummer 4
verschijnt vier maal per jaar
Bezoekadres: Prins Hendrik-
kade 33, Amsterdam
Postadres: Postbus 10707,
1001 ES Amsterdam

Telefoon: 020-520 62 10
Fax: 020-520 62 49
E-mail: magazine@niza.nl
www.niza.nl/zuidelijkafrika

Zuidelijk Afrika wordt uitgege-
ven door het Nederlands insti-

tuut voor Zuidelijk Afrika. Het
magazine wordt gemaakt door
een onafhankelijke redactie,
die opereert op basis van een
redactiestatuut. De inhoud
geeft niet noodzakelijk de
standpunten van NiZa weer.

Advertenties: Azim Koning,
magazine@niza.nl

Redactioneel team: Bart Lui-
rink (hoofdredactie), Zuid-Afrika),
Udo Sprang (eindredactie),
Nicole Segers (beeldredactie).

Vaste medewerkers: Peter van
den Akker (Zuid-Afrika), Marnix
de Bruyne, Pauline Burmann,
Evelien Groenink (Zuid-Afrika),
Ineke van Kessel, Madeleine
Maurick, Bram Posthumus,
Anne-Marië Steeman,

Marieke van Twillert.

Aan dit nummer werkten mee:
Frédéric Brenner (Frankrijk),
Barbara Bosma (Mozambique),
Jeroen Corduwener, Ellen
Elmendorp (Zuid-Afrika),

“Het is de gekheid die mij aan het lachen maakt”

Ooit anti-apartheidsactivist en wapensmokkelaar, nu verzamelaar van Afrikaanse kunst. In het Rwandese Kigali heeft Klaas de Jonge een kunstverzameling van enkele duizenden stukken aangelegd. “Het is een uitlaapklep”, vertelde hij Jeroen Corduwener.

Terug naar Zambia

Sinds de onafhankelijkheid zijn duizenden ontwikkelingswerkers met hun gezinnen voor korte of langere tijd in het olifanten-gras van Zambia neergestreken. Onder de vele Nederlanders het gezin Van Twillert. Journaliste Marieke van Twillert deelt herinneringen met enkele andere expats.

Gianluigi Guercia (Rwanda), Koen Guiking, Richard Hengeveld, Ilse Jagtenberg, Ronald Kennedy, Aggie Langedijk, T.J. Lemon (Zuid-Afrika), Tom van der Leij, Cyril Mbatha (Zuid-Afrika), Pieter

Melan, Maartje Blijdenstein/ Reuter, Kai Bornhoeft, Prudence Mbewu (Zuid-Afrika), Eric Miller, Judy Ngwenya, Astrid Nieland, Marleen Noordergraaf, Per-Anders Pettersson, Sigrid Spinnox

Zuidelijk Afrika

In dit nummer

- 19 Zimbabwe
Orwelliaanse wetgeving
Bram Posthumus
- 20 Nederland/België/Zuid-Afrika
Zanger Stef Bos: Jy vir ons Suid-Afrika
Marieke van Twillert
- 22 Zuid-Afrika
Herrezen erfgoed
Annemarie de Wildt
- 26 Zuid-Afrika
Thuis in den vreemde
Frédéric Brenner
- 28 Zuid-Afrika
Status en stress
Madeleine Maurick
- 31 Regio
Zimbabwe vluchten alle kanten op
Bart Luirink
- 39 Namibië
Wisseling van de wacht
Bart Luirink
- 46 Angola
Waldemar Bastos
Bram Posthumus
- 52 Mozambique
Jong in Maputo
Barbara Bosma, Sigrid Spinnox

Rubrieken

- 4 Het Portaal
- 12 Lezersaanbiedingen
- 16 Dromen en Denken: **de Zuid-Afrikaanse rechter Albie Sachs over islamofobie en doemdenken**, Bart Luirink
- 30 Profiel: **Armando Guebuza, vrijheidsstrijder en zakenman**, Barbara Bosma
- 39 Column: **Lekker aids inwrijven**, Prudence Mbewu
- 40 Swakopmund Observer, Heinrich Otjiwarongo
- 45 Column: **Achter de façade van de Oostkaap**, Cyril Mbatha
- 48 De Markt: **muziek, boeken, agenda**

Intussen in Johannesburg

Het Civic Theatre werd in de jaren tachtig opgetrokken voor liefhebbers van operette, musical en Lord of the Dance. Dit soort producties staat nog steeds geprogrammeerd, maar de grote zaal is inmiddels naar Mandela vernoemd en in kleinere zalen krijgt moderne cultuur een kans. Op een vroege ochtend eind november sprak aartsbisschop Tutu hier de Nelson Mandela Lezing uit. De zaal is half gevuld: een ruime vertegenwoordiging van de sponsor, bestuursleden van de ook al naar Mandela genoemde stichting, medewerkers van ngo's waarvan het in deze wijk, Braamfontein, wemelt en een enkele journalist. Maar Tutu's verhaal slaat in als een bom. Aan de vele, vele loftuitingen op het nieuwe Zuid-Afrika en president Thabo Mbeki schenken de media weinig aandacht, aan zijn kritiek op de zwijgzaamheid over Zimbabwe, de traagheid waarmee antiretrovirale middelen hun weg vinden naar mensen met aids en de snelheid waarmee zwarte zakenmensen een vermogen verwerven uit naam van black empowerment des te meer. Bovendien, zegt de bisschop, lijkt het ANC niet meer tegen kritiek te kunnen. We Kunnen Wel Tegen Kritiek! Waar Heb Je Het Over, Je Bent Niet Eens Lid!, aldus Mbeki daags erna op zijn presidentiële weblog.

Inmiddels is vakbondsvoorzitter Vavi, een ANC-lid, Tutu te hulp geschoten en heeft de communistische partij opgemerkt dat debat bij de democratie hoort. Zowel vakbond als partij vormen met het ANC een 'alliantie'. Naar de oppositiepartijen in het parlement wordt nauwelijks geluisterd. Maar eigenestbevuilers worden snel van repliek gediend. Met steeds minder succes. Het ANC is meer en meer zwanger van een mondige baby die, eenmaal geboren, dit land een echte oppositie kan bieden.

bart.luirink@niza.nl

Vormgeving: Van Rosmalen & Schenk, Amsterdam
Druk: Thieme MediaCentra, Nijmegen

Fotobureau: i-Afrika, Kaapstad
e-mail: iafrika.photo@iafrica.com

Abonnementen: € 20,65 per kalenderjaar (Europa: € 26,85; buiten Europa: € 30,95). Aanmelding op het redactie-adres. Betaling na ontvangst van de acceptgiro. Abonnementen worden op

1 januari automatisch verlengd, tenzij schriftelijk is opgezegd vóór 1 december.

Adreswijzigingen: uitsluitend schriftelijk.

ISSN: 1386-4297

Verkiezingen Mozambique

Mozambique, begin december 2004. Aanhangers van Frelimo-presidentskandidaat Guebuza hebben van de partijposters een gebruiksvoorwerp gemaakt. Hoge hoeden, handig tegen hitte.

FOTO: SIGRID SPINNOX

Heropende jacht op neushoorns

Swaziland – Op de 13de CITES-conferentie over de handel in bedreigde plant- en diersoorten, afgelopen oktober in Bangkok, kreeg Swaziland toestemming om weer beperkt witte

neushoorns te exporteren. Namibië en Zuid-Afrika mogen voortaan jaarlijks ieder vijf zwarte neushoorns afschieten. Op verzoek van Swaziland werd de witte neushoorn overgeplaatst van *bijlage 1* (ergst bedreigde soorten waarin de handel is verboden) naar *bijlage 2* (kwetsbare soorten waarin de handel aan strenge regels is verbonden). Zo wordt de internationale handel, bijvoorbeeld met dierentuinen, in levende dieren mogelijk.

Natuurbeschermers claimen dat de zwarte neushoorn met een populatie van 3600 exemplaren nog steeds met uitsterven wordt bedreigd.

Daarnaast vinden ze dat er nu een verkeerd signaal aan stropers wordt gegeven. Raymond van der Meer van de *Neushoorn Stichting Nederland*, is toch tevreden: "Ik ben geen voorstander van de jacht op neushoorns, maar er zijn duidelijke afspraken over gemaakt. Zo mogen er alleen mannelijke, seksueel niet productieve witte neushoorns afgeschoten worden, alsmede neushoorns die door een gebrek aan ruimte andere neushoorns verwonden of doden. In Swaziland zijn de wildparken te klein aan het worden voor de groeiende populatie neushoorns. Ik vind het prima als die

Thami Mnye herbegraven

Op 24 september, *Heritage Day* in Zuid-Afrika, werd in Tembisa, een township nabij Johannesburg, Thami Mnye herbegraven. De kunstenaar kwam in juni 1985 om het leven bij een aanslag door Zuid-Afrikaanse doodseskaders in Gaborone, de hoofdstad van buurland Botswana. De aanslag werd uitgevoerd met medeweten van Pik Botha, destijds minister van Buitenlandse Zaken en inmiddels toegetreten tot het ANC. In de Amsterdamse Kinkerbuurt runt een naar Mnye vernoemde stichting al meer dan tien jaar een gastatelier voor Afrikaanse kunstenaars. Meer info: www.thami-mnye.nl

25

jaar geleden:

De Zuid-Afrikaanse vrijheidsstrijder Solomon Mahlangu wordt opgehangen in Pretoria.

overgeplaatst worden naar elders.” Belangrijk vindt hij dat de landen hebben toegezegd de opbrengsten uit de verkoop van de ‘jachttrofeeën’ en hoorns te besteden aan de instandhouding van de soort. (Tekst en foto: Tom van der Leij)

De Beers juicht deportaties toe

Botswana – Mijngigant De Beers sponsort *Voices of the San*, een boek over de Bosjesmannen. Maar de directeur van Debswana, zoals het bedrijf in Botswana heet, juichte onlangs de deportatie van de Gana en Gwi-bosjesmannen van het land van hun voorouders toe. “Ons bedrijf erkent geen inheemse rechten”, aldus de directeur, “Dat leidt maar tot apartheid.” Maar het lijkt erop dat het bedrijf minder politiek correcte motieven heeft. De Beers beschikt over grote concessies voor het delven van diamanten in het bewuste gebied, het centrale Kalahari-wildreservaat. Roy Sesana, woordvoerder van de Bosjesmannen: “De regering en De Beers hebben het op een akkoordje gegooid. Zolang mensen gedepoteerd worden, moet er niet naar diamanten gedolven worden. Concessies moeten pas worden afgegeven nadat de lokale bevolking is geraadpleegd.”

Mbeki wil meer vrouwen op kandidatenlijst

Zuid-Afrika – De helft van de kandidaten op de ANC-verkiezingslijst van 2009 moet vrouw zijn. Dat vertelde de Zuid-Afrikaanse president Mbeki in september op het congres van de Jeugdliga van het ANC. Nu al is een derde van de ANC-parlementsleden vrouw en bijna de helft van alle ministers en de provinciale premiers. Ook de parlementsvoorzitter is een vrouw. Hoofdredacteur Ferial Haffajee van het weekblad *Mail & Guardian* juicht de aankondiging toe. Maar ze vermoedt een geheime agenda: Mbeki zou de huidige minister van Buitenlandse Zaken Nkosazana Zuma als zijn opvolgster zien en gebruikt de feministische meetlat om seksistische tegenstan- ▶

Wapenvondst!

Ruim veertig jaar geleden verstopte Nelson Mandela een klein wapenvoorraadjie in een kuil op Lilliesleaf Farm in Johannesburg, het ondergrondse hoofdkwartier van het toen verboden ANC. Er is in de loop der jaren nogal wat verhuisd en bijgebouwd, maar onlangs kon toch worden vastgesteld waar de voorraad zou moeten liggen. Binnenkort beginnen de graafwerkzaamheden. De wapens zullen deel worden van een van de vaste Mandela-exposities.

110 jaar geleden: De spoorlijn tussen Johannesburg en Lourenço Marques, het huidige Maputo, wordt voltooid.

FOTO: ANNEMARIE DE WILDT

Etnische hutspot

Nelson Mandela stamt mede af van de Khoisan, de oorspronkelijke bewoners van Zuid-Afrika. En verre voorouders van de blanke cabaretier Pieter-Dirk Uys waren zwart en leefden in centraal-Afrika. Dat bleek onlangs uit DNA-onderzoek uitgevoerd op verzoek van Carte Blanche, het actualiteitenprogramma van de Zuid-Afrikaanse commerciële televisiezender M-Net. Het programma maakte ook bekend dat de familielijnen van de zwarte komediant Marc Lottering naar Europa terugvoeren en die van de zwarte

journalist Tim Modise onder meer naar Azië. Het op raciale classificatie gebaseerde apartheidssysteem werd zodoende met een paar testen tot een lachertje gemaakt.

Mandela reageerde aangenaam verrast. “Nu heb ik dus een band met Harry de Strandloper, die eigenlijk Autshumao heette en als een van de eerste vrijheidsstrijders al in de zeventiende eeuw op Robbeneiland werd vastgezet.” Ook Uys was verrukt: “Ik ben een Afrikaan!” riep hij uit.

Zuid-Afrika over Van Gogh

Ontelbare malen kreeg professor Willie Esterhuysen, jarenlang een trouw aanhanger van de apartheid, door Nederlanders uitgelegd wat er mis was met zijn land en hoe het anders kon. Inmiddels is Esterhuysen daarvan overtuigd en benoemd tot adviseur van president Mbeki. Tijdens de moord op Theo van Gogh was hij in Nederland. In de zondagskrant *Rapport* legde hij onlangs uit wat er mis is met Nederland en hoe het anders kan. Een paar citaten.

“De kernvraag die de moord oproept, is nogal drastisch. Zijn verdraagzaamheid en respect voor diversiteit een haalbare optie in een multiculturele samenleving waarin de godsdienstige ervaringen uiteenlopen? Nederlandse verdraagzaamheid is van waarde. Maar het is een mythe te denken dat verdraagzaamheid de spil is waarom een multiculturele samenleving draait. Duurzame verdraagzaamheid is het product van voortdurende processen van verzoening en wederzijdse begripsvorming. Vrijheid van meningsuiting moet met fatsoen gepaard gaan. Je mag

maar je kunt niet zeggen wat je wilt en ongebreideld het eergevoel van de ander aantasten. De Nederlandse verdraagzaamheid heeft een fatsoensprobleem geschapen. Er is nauwelijks intercultureel contact en broodje-aapverhalen voeren de boventoon. Als resultaat van die oppervlakkigheid ontstaan onjuiste percepties.”
“De Zuid-Afrikaanse verzoening is van een hogere kwaliteit dan de Nederlandse verdraagzaamheid

waarmee men zo geobsedeerd lijkt. De meeste Zuid-Afrikanen aanvaardden dat ze belang hebben bij een doorlopend proces van verzoening en dat de woorden ‘het spijt me’ pas het begin zijn van zo’n proces, en niet het einde ervan. Om goed te kunnen functioneren hebben multiculturele samenlevingen interculturele pendelaars nodig. Zij kunnen de afgesloten groepsgebieden in zo’n samenleving van draaideuren voorzien.”

FOTO: MAARTJE BLIJDENSTEIN/REUTERS

ders mee om de oren te slaan. Op de ANC-jeugd maakte hij weinig indruk: van de vijf gekozen leden van het dagelijks bestuur is er slechts één vrouw.

‘Staatsgevaarlijke’ organisatie verboden

Zambia – Half november verbood Zambia’s minister van Binnenlandse Zaken, Ronnie Shikapwasha, het Southern African Centre for the Constructive Resolution of Disputes (Saccord). De organisatie wordt ervan beschuldigd zich in te laten met ‘vijandige activiteiten die de staatsveiligheid bedreigen’. Saccord houdt zich bezig met onder meer conflictmanagement. De organisatie denkt dat ze verboden is vanwege haar deelname aan acties voor bredere betrokkenheid bij de opstelling van een nieuwe grondwet. Het ministerie ontkent dat. Waarom dan wel? “De organisatie is begonnen met zekere activiteiten die ons bezorgd stemmen”, aldus een cryptische verklaring. Begin november liet president Mwanawasa al weten dat de autoriteiten de activiteiten van kerken en particuliere organisaties op de voet volgen. Een verbod dreigt zodra zij zich ‘inlaten met politiek’.

VU en PU

Nederland – De Vrije Universiteit in Amsterdam bestaat 125 jaar. Vrijwel even oud is de samenwerking met de calvinistische universiteit in het Zuid-Afrikaanse Potchefstroom (PU). Over die relatie werd onlangs geconfereneerd. Geestdriftig memoreerde professor Gerrit Schutte de broedervolkband tussen VU en PU, tussen Kuyper en Kruger. De bloedbaden van Sharpeville en Soweto gooiden helaas roet in het eten. Al eerder rebelleerde VU door dominee Beyers Naudé een eredoctoraat te overhandigen. “We drevan rap uit elkaar.” Desondanks bleef een formele boycot door de VU uit. Volgens oud-rector Harry Brinkman was dat onmogelijk gezien de ‘aard van de universiteitsorganisatie’. De deur bleef dus op een kier. Carools

Zimbabwe krijgt nationale jurk

De Zimbabweaanse minister voor Onderwijs, Sport en Cultuur, Aeneas Chigwedere, wil dat zijn land een ‘nationale jurk’ krijgt. “Kleding is de spiegel van de cultuur van een volk”, aldus de minister. Hij borduurt voort op een lange traditie. De vroegere Zairese dictator Mobutu Sese Seko verbood vrouwen om broeken en pruiken te dragen. Mobutu’s muts van luipaardvel werd legendarisch. De Ugandese oud-dictator Idi Amin verordonneerde ooit dat jurken over de knie moesten vallen. En Hastings Banda, die tientallen jaren in Malawi de scepter zwaaide, verbood alle westerse kleding. Jurken moesten tot de hielen reiken en het portret van *Ngwazi*, zoals de leider zich noemde, dragen.

35

jaar geleden:

Het regime van Ian Smith in Rhodesië (Zimbabwe) besluit dat het land ‘voor altijd’ in twee gelijke delen wordt gesplitst: de ene helft voor de blanke minderheid, de andere voor de zwarte meerderheid.

Reinecke, oud-rector van Potchefstroom, herinnert met genoeg hoe hij na de afschaffing van apartheid weer naar binnen glipte. "Ze dachten dat het boek gesloten was, maar nu lag het wijd open." Het huidige samenwerkingsverband van de VU met Zuid-Afrikaanse universiteiten, Savusa, omvat ook (voormalig) zwarte universiteiten. Egbert Pos van die organisatie: "Vroeger waren banden met Zuid-Afrikaanse universiteiten gebaseerd op verwantschap. Later ging het vooral om ontwikkelingshulp. Nu kijken we eindelijk naar waar het echt om gaat: gelijkwaardige, academische kennisoverdracht." Maar nostalgie voerde op de recente VU-conferentie de boventoon. Als Dan Ncayiyana (DIT), de enige niet-blanke aanwezige, opmerkt dat *savusa* 'hernieuwd ontwaken' betekent, slaakt Pos een zucht van opluchting. "Het zal maar een scheldwoord zijn." (Ronald Kennedy)

Cappuccino-baby's

Duitsland – Nieuwe trend in Duitsland: gemengde stellen. Het viel de Zuid-Afrikaanse columnist Ryan Fortune op tijdens het Afrofestival in Würzburg, dat hij eerder dit jaar bijwoonde. "Ik struikelde over de blonde, blauwogige dames met een *navy black African* aan hun zijde." Ryan voorspelt dat het land binnen niet al te lange tijd als twee druppels water zal lijken op Mitchell's Plain, een kleurlingenwijk nabij Kaapstad. Ook de vele cappuccino-baby's ontsnapten niet aan het oog van de columnist. Voor alle zekerheid vroeg Ryan nog aan een woordvoerder van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken of het klopte wat hij zag. Wel zeker, aldus de woordvoerder. Sinds vijf jaar is er sprake van een trend. Hetgeen volgens de man op een toenemende interesse voor Afrika duidt.

120 jaar geleden: *De Conferentie van Berlijn begint. Tijdens dit beraad verdelen de koloniale grootmachten Afrika onder elkaar.*

FOTO: GEERT SNOEIJER

Chazia Mourali presenteerde tijdens NiZA's Levend Jaarboek een debat over de schoonheid van bloeddiamanten. Onder de klanken van *Diamonds are a girls best friend* toonde Mourali haar eigen glimmers op de catwalk. "Ik houd van diamanten maar niet van oorlog. Vandaar."

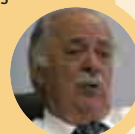
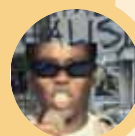
OVERLEDEN

- De Zuid-Afrikaanse Sheila Weinberg (56) bezweek op 12 november aan de gevolgen van een beroerte. Als anti-apartheidsactiviste en parlementslid voor het ANC in Gauteng trad Sheila in de voetsporen van haar vader Eli Weinberg, 'hoffotograaf' van het ANC in de jaren vijftig en zestig.
- Walter Olesse White (25), leadzanger en *timbila*-speler van de Mozambikaanse band Djaaka, overleed medio september in zijn geboorteland aan de gevolgen van aids. Walter trad op tijdens NiZA's Levend Jaarboek in september 2002.
- Ray Alexander (90) stierf op 12 september in Kaapstad. De uit Litouwen afkomstige Alexander richtte in 1941 een van de eerst multiraciale vakbonden in Zuid-Afrika op. Begin jaren zestig vluchtte ze in ballingschap; in 1990 keerde ze met haar man Jack Simon als eerste ballingen naar Zuid-Afrika terug.
- De Zuid-Afrikaanse jazz-zangeres Dolly Rathebe (74) overleed op 26 september. Rathebe's carrière begon in de jaren vijftig. Haar leven werd gevisualiseerd in de tentoonstelling *Familieverhalen uit Zuid-Afrika*, die in 2003 in Amsterdam te zien was.
- Schrijver A.H.M. Scholtz (81) stierf op 17 november in Mafikeng, Zuid-Afrika. Scholtz' belangrijkste epos, *Vatmaar*, werd eind jaren negentig ook in Nederland uitgegeven.

ONDSCHIEDEN

- De documentaire *Hali Halisi – rap as an alternative medium in Tanzania* heeft de prijs voor de *Best Short Documentary* gewonnen op het Hip Hop Odyssey Film Festival in New York. De documentaire is geproduceerd door de Nederlandse stichting Madunia.
- Het Zuid-Afrikaanse Calabash Lodge & Tours won op 10 november de *Responsible Tourism Award* tijdens de jaarlijkse reismarkt in Londen. Het in 1997 opgerichte bedrijf betreft lokale gemeenschappen bij het toerisme.
- Advocaat George Bizos won begin oktober de *Bernard Simons Memorial Award* van de International Bar Association. Bizos kreeg de prijs vanwege zijn inzet voor de mensenrechten. Bizos trad onder meer op als verdediger van Nelson Mandela, Walter Sisulu in het Rivonia-proces (1963/1964) en van de Zimbabwaanse oppositieleider Morgan Tsvangirai, onlangs vrijgesproken van hoogverraad.
- Jeroen Corduwener, medewerker van onder meer *NRC Handelsblad* en *Zuidelijk Afrika*, heeft in oktober de *Vlaamse Persprijs* gewonnen. Corduwener viel de eer ten deel vanwege zijn reportage over de genocide in Rwanda, gepubliceerd in *M*, de maandelijkse bijlage van *NRC Handelsblad*.
- De NiZA Scriptieprijs 2003 werd in september uitgereikt aan Madeleen Husselman (26). Samen met studiegenoot Michel Postma deed ze onderzoek naar de teelt van planten voor traditionele geneeswijzen en rituelen.

Besnijdenis kost ieder jaar tientallen Xhosa-jongens het leven

“IK BEN EEN MAN!”

KOEN GUIKING

Met deze kleren tonen Xhosa-schooljongens dat ze 'echte mannen' zijn geworden.

In Nederland gaan stemmen op om jongensbesnijdenis te verbieden.

In Zuid-Afrika is het een hooggewaardeerde traditie. Tijdens de schoolvakantie in december laten veel Xhosa-jongens zich besnijden. De overheid probeert medische uitwassen te voorkomen.

Met een rood beschilderd gezicht, een stok in de rechterhand, een doek om het hoofd en nette kleren aan zit de 21-jarige Bongani Tsamba in het huis van zijn ouders in het Zuid-Afrikaanse dorp Tamara, nabij Bisho, hoofdstad van de Zuid-Afrikaanse provincie Oostkaap. Hij heeft een kleine glimlach om zijn lippen en kijkt bedaard naar beneden. Om hem heen zitten ruim twintig oude vrouwen. Tsamba is gisteren teruggekeerd uit de wildernis. Drie maanden heeft hij zich afgezonderd van de andere dorpelingen om een man te worden. Nu moet hij nog ruim twee maanden in zijn nieuwe kledij lopen en zich rustig gedragen. Niet

schreeuwen, niet rennen, niet uitbundig lachen.

Wat er precies gebeurd is in de afgelopen maanden, mag Tsamba niet vertellen. Alleen mannen die de initiatie hebben ondergaan, weten wat zich afspeelt in het hutje ver buiten het dorp. Het bekendste en belangrijkste onderdeel van deze initiatie is de besnijdenis. Ieder jaar ondergaan duizenden Xhosa-jongens deze initiatie. “Als ik kon kiezen, zou ik het niet doen”, zegt Thami Sindelo. “Het is zo pijnlijk. Maar er is geen keus. Als je niet gaat, word je niet gezien als man en zul je altijd een minderwaardig persoon blijven.” In deze cultuur hebben mannen

veel privileges: zij zijn hoofd van het gezin en leiden spirituele ceremonies. Een onbesneden volwassen Xhosa-man is dan ook een zeldzaamheid.

Jongens gaan soms met twintig tegelijk naar de initiatieschool, waar ze op de eerste dag besneden worden. Een *ingcibi* (traditionele chirurg) verricht de handeling. Met de duim duwt hij de eikel terug, met wijs- en middelvinger trekt hij de voorhuid naar voren en in een snelle beweging snijdt hij de huid weg. “Ik ben een man!” roept de jongen terwijl hij meekijkt met de ‘operatie’. En dan is de volgende aan de beurt.

De laatste jaren is er veel aandacht voor de gezondheidsrisico's waaraan de jongens worden blootgesteld. Jaarlijks sterven tientallen jonge mannen als gevolg van de besnijdenis, wat in de Oostkaap heeft geleid tot heuse initiatiewetten. Volgens de traditie besnijdt de *ingcibi* de jongens allemaal met dezelfde speer, de *assegaai*. Dat is sinds de aidsepidemie echter zo

gevaarlijk geworden, dat het ministerie van Gezondheidszorg voorschrijft iedere keer een schoon instrument te gebruiken. Initiatiescholen zonder licentie worden gesloten en mannen die illegale operaties uitvoeren, hangt een flinke boete of celstraf boven het hoofd. Sinds de invoering in 2001 zijn al meer dan veertig ‘chirurgen’ gearresteerd.

De vrees van conservatieve Xhosa's is dat met de regulering de traditie verdwijnt om details over het gebruik geheim te houden – vooral tegenover vrouwen. “Bovendien kun je niet één aspect uit de traditie wijzigen”, aldus Sindelo. “Je weet niet wat daar de gevolgen van zijn. Xhosa's hebben het er moeilijk mee dat alle tradities verdwijnen. We zien het gebeuren, maar kunnen er niks aan doen. Het glipt tussen onze vingers door.”

De traditionele ceremonie is al op meerdere fronten ‘gemoderniseerd’. In steden worden door ruimtegebrek de initiatie-hutten niet meer zo ver van huis gebouwd

als voorheen. En gingen twintig jaar geleden nog het hele jaar door jongens het woud of de bergen in, tegenwoordig gebeurt dat voornamelijk in de grote schoolvakanties van juni en december. “Het is ook een financiële kwestie”, zegt Lungisa Xujwa, een vriend van Sindelo. “Voor een jonge man moet veel vee

“Wij kunnen die traditie niet veranderen”

geslacht worden en nieuwe kleren gekocht worden. In december krijgt men een vakantiebonus die men kan gebruiken om de initiatie te betalen.”

Het pijnlijkste

Thami Sindelo, Lungisa Xujwa en Mpumi Beja, allen opgegroeid in kleine dorpen in de Oostkaap en nu studierend in

Kaapstad, zitten bij elkaar om de initiatie te bespreken. Zo wordt voorkomen dat er onderdelen van de traditie vergeten raken. “De handelingen die je moet doen, komen heel nauw. Als je ze niet goed doet, een stap vergeet of de verkeerde volgorde aanhoudt, zijn de gevolgen groot. Dat is ook een reden waarom we niet willen dat de overheid ingrijpt. We willen niet dat onze zoons straks slecht contact met de voorouders hebben”, vertelt Sindelo. “Dat brengt ongeluk.” Vier uur praten ze met elkaar. Kortweg komt het hierop neer: allereerst moeten de voorouders worden ingelicht en gevraagd de jongens bij te staan. Vervolgens gaan de jongens, meestal in een groep – want saamhorigheid is een belangrijk aspect van de Xhosa-traditie – naar de hutjes die buiten het dorp voor hen gebouwd zijn. Voor ieder van hen wordt een geit geslacht. “Dat moet een geit zijn”, zegt Sindelo. Maar volgens Xujwa mag het ook een schaap zijn.

Initiatie in de Oostkaap.

FOTO: PER-ANDERS PETTERSSON/AFRIKA PHOTOS

“Wij vinden iedere dode er één te veel”

“Daarom is het dus zo belangrijk dat we dit bespreken”, aldus Beja. Van het beest moet de hele linker voorpoot verorberd worden. Pas dan zijn de jongens klaar om besneden te worden.

De drie jongemannen zijn het erover eens dat dat het pijnlijkste is dat ze ooit hebben meegemaakt. En dat de week daarna de zwaarste van hun leven was. Dagen niet drinken en alleen droge mili mili eten, een soort maïs. Zo stopt het bloeden sneller en hoeven de jongens niet naar het toilet. En slapen is er nauwelijks bij, want ze moeten zichzelf iedere keer opnieuw verbinden. Het gezicht wit beschilderd, een stuk buikwand van de geslachte geit om het middel en op een omslagdoek na naakt, leren de jongens hoe ze met een bepaalde zwarte wortel, een stuk papier en de geitenhuid zichzelf moeten zwachtelen. “Er mag geen lucht bij komen, want dan gaat het rotten”, vertelt Beja.

Afhankelijk van het herstel mogen de jongens weer gaan eten en drinken. Gemiddeld duurt dat een dag of acht, zeggen de vrienden. Dan wordt er een nieuw dier geslacht en wederom moet de hele linker voorpoot naar binnen worden gewerkt. Sindelo: “Ik heb zestien dagen niet gegeten en nauwelijks gedronken. Daardoor had ik een week lang ernstige nierproblemen, maar toen dat over was, was ik klaar om naar huis te gaan. De wond was totaal genezen. Mijn neef, met wie ik daar zat, had

echter infecties opgelopen. Ik heb dus bijna drie maanden in ide initiatieschool gezeten. Je gaat er samen heen en komt er samen uit. Je helpt elkaar door de moeilijke momenten.” Het belangrijkste vanaf het moment dat er weer gegeten en gedronken kan worden, is het leren van de tradities, het geloof en de taal en gewoontes van mannen. Die taal is er om te herkennen of je wel echt een man bent. “Al na drie woorden weten we dat. Als je in een onbekende groep komt, zullen ze je vragen je voor te stellen. Dat gaat in een bepaalde taal die jongens die de initiatie niet hebben gedaan nooit kunnen begrijpen.” De taal wordt geleerd van mannen die in de hut op bezoek komen. “Maar je moet slim zijn”, zegt Xujwa. “Het is een soort handel. De mannen krijgen een stuk vlees als ze jou de taal leren.”

Nog verder naar voren

In veel opzichten is de traditie hard. Jongens die zich misdragen hebben in hun jeugd, krijgen het extra moeilijk. Bij de besnijdenis wordt de voorhuid dan nog verder naar voren getrokken, waardoor de genezing langer duurt. Ook voor familie van de jongens is het zwaar. Al de tijd dat de jongen in de bush zit, is er geen contact. En als de zoon sterft, krijgen ouders hun kind niet meer te zien. De mannen die de jongens begeleiden, begraven het lichaam op een geheime plek. Omdat sommige jongens en ouders bang zijn voor de pijnlijke besnijdenis, de moeilijke tijd

in de wildernis en de soms dramatische gevolgen, wordt af en toe gekozen voor een behandeling in het ziekenhuis. En dat gebeurt steeds vaker. Maar op respect van de drie vrienden kunnen zij niet rekenen. “Ik zou niet met Thami op één kamer kunnen slapen of met hem kunnen eten als hij zich in het ziekenhuis had laten behandelen”, zegt Beja stellig. “Mijn zoons moeten ook de bush in. Als ik van tevoren had geweten hoe zwaar het was, was ik niet gegaan, maar nu ik dit heb meegemaakt, moeten zij ook”, bepaalt Beja het lot van zijn net geboren tweeling.

Xujwa vertelt over mannen die nog strikter zijn. “Een jongen uit mijn dorp was zo ernstig gewond, dat zijn eikel er af viel. Door de mannen uit het dorp is toen besloten dat hij in het ziekenhuis geopereerd mocht worden. We zouden hem gewoon beschouwen als een man. In de kliniek is zijn hele penis weggehaald. Maar op een bijeenkomst hebben mannen van een naburig dorp die jongen gedwongen te laten zien hoe het eruit zag. Huilend heeft hij het gedaan. Voor de meesten was het allang goed, maar er was een groepje dat hem niet accepteerde. Diezelfde avond heeft deze man, die al zoveel ellende had moeten doorstaan, zelfmoord gepleegd.” Na een stilte zegt Beja: “Wij begrijpen wel dat de overheid meer regels wil om dit soort excessen te voorkomen. Wij zijn geschoold en vinden iedere dode er één te veel. Maar wij

Tijdens de initiatie beschilderen de jongens hun gezichten met witte klei. (links) Xhosa-jongens tijdens de besnijdenisceremonie.

Medicinale bladen rond de penis moeten infecties voorkomen.

Lezersaanbiedingen

Antjie Krog, Een andere tongval

'Het is een zoektocht naar identiteit en een onderdak voor ziel en leven.'
'Dit boek is een meesterwerkje. Krog geeft erin aan dat het mogelijk is van vele stemmen één herkenbare stem te maken. Zij schrijft eerlijk en oprecht. (...) Het is een verhaal met de blik op het hier en nu, en op de genade van het vergeven.'

Hannelie Booyens en Elize Parker
in Zuidelijk Afrika, winter 2003

5,95 euro korting op

Antjie Krog,
Een andere tongval

Uitgeverij Contact, ISBN 9025418325
Normale prijs: € 29,90
Actieprijs: € 23,95
Uitgeversnummer: 032

Zuidelijk
Afrika

Tegen inlevering van deze bon bij de boekhandel krijgt u een korting van 5,95 euro. De actie loopt van 18 december 2004 t/m 11 maart 2005

Ivan Vladislavić, De rusteloze supermarkt

'Wat dit boek uniek maakt, is het frisse, inventieve taalgebruik, barstensvol hatelijke woordspelingen en overvloedige beeldspraak, als een lyrische diarreeaanval. Stel je Alice in Wonderland voor, waarbij het wonderland de binnenstad van Johannesburg is vlak na de vrijlating van Mandela en Tearle, de hoofdpersoon, een klagerig soort Alice, die in verwarring raakt over zijn identiteit.'

Henk Rossouw in Zuidelijk Afrika, zomer 2002

4 euro korting op

Ivan Vladislavić,
De rusteloze supermarkt

Uitgeverij Contact, ISBN 90 2541 7833
Normale prijs: € 21,90
Actieprijs: € 17,90
Uitgeversnummer: 032

Zuidelijk
Afrika

Tegen inlevering van deze bon bij de boekhandel krijgt u een korting van 4 euro. De actie loopt van 18 december 2004 t/m 11 maart 2005

Abonnement 2005

Zuidelijk Afrika

Maatschappij Cultuur Reizen

Beleef de cultuur van het rijkste continent.
Neem nu een abonnement voor 2005

Als welkomstgeschenk krijgt u het voorjaarsnummer van 2005 gratis – plus de Zuid-Afrikaanse jazz cd *Ten + One Song*.

Bent u al abonnee? Laat dan iemand anders gratis kennismaken met het blad.

Meldt u snel aan per e-mail: magazine@niza.nl. Of vul onderstaande bon in.

U betaalt voor het abonnementsgeld in 2005 slechts € 15,50 (Europa: € 20,20; buiten Europa: € 23,30). U krijgt een acceptgiro thuisgestuurd. Het abonnement geldt tot wederopzegging.

Ik geef een gratis kennismakingsnummer aan:

Voorletters _____ Achternaam _____ m/v

Adres _____

Postcode en plaats _____

Telefoonnummer _____

Ik neem een abonnement en krijg het eerste nummer cadeau.

Voorletters _____ Achternaam _____ m/v

Adres _____

Postcode en plaats _____

Telefoonnummer _____

Bank- of girorekening _____

Kopieer de bon of knip hem uit. Stuur hem in een envelop zonder postzegel naar:
Zuidelijk Afrika, Antwoordnummer 11800, 1000 RA Amsterdam. Faxen mag ook: 020-520 62 49.
Of zendt de gegevens per e-mail naar: magazine@niza.nl

FOTO: REUTERS/JUDA NGWENYA

Overlevenden van een besnijdenis bij Heidelberg, juni 2002. De jongens krijgen medische zorg voordat ze naar het ziekenhuis gebracht worden. Vijf jongens stierven.

kunnen die traditie niet veranderen. Ze zien ons al als minder, omdat wij de makkelijke weg hebben gekozen: wij hebben het dorp verlaten en zijn in Kaapstad gaan wonen.”

“Als ik kon kiezen, zou ik het niet doen”

Vijftig rand en een fles brandewijn
Een ingcibi in het dorpje Peelson beweerde dat tegenwoordig meer jongens sterven dan vroeger. Cijfers van vroeger zijn er echter niet. “Jongens van veertien gaan nu soms al de bush in. Die zijn vaak niet in staat voor zichzelf te zorgen”, legt de stokoude man uit. “Zij brengen de cultuur in diskrediet.” Zelf zou hij

nooit zo'n jong kind besnijden, maar enkele van zijn collega's denken niet aan de gevolgen. “Jonge jongens willen vaak graag met hun oudere vrienden mee naar de initiatieschool. Voor vijftig rand en een fles brandewijn is er altijd wel iemand te vinden die die jongens wil besnijden.”

De laatste dag in de wildernis ontdoet de jongeman zich van alles dat aan zijn jongenszijn herinnert. Hij wast zich in de rivier, schildert zijn gezicht nu rood in plaats van wit en krijgt een nieuwe deken en een stok waarmee hij terugloopt naar het dorp. Hij mag niet achterom kijken als oudere mannen zijn hut, schapehuid en deken verbranden. Met een groot feest verwelkomt de familie de jongeman thuis. Hij krijgt een nieuwe set kleding, die hij de eerste maanden moet dragen. Dieren

zijn geslacht om alle bezoekers die de man komen feliciteren van eten te voorzien. En weer is het schouderstuk van de linker voorpoot van het eerste dier voor degene die gehuldigd wordt. Zoals bij alle traditionele gelegenheden vloeit het thuisgebrouwen bier, oemqomboetie, rijkelijk.

Iedereen neemt een geschenk mee. De een geeft een geit, de ander een fles drank of wat geld. “De oude mannen geven meestal het minst, maar tegelijk het meest”, vertelt Xujwa. “Soms geven ze maar tien cent. En bij iedere cent komt dan een les.” Vanaf nu draagt de jongeman verantwoordelijkheid voor zijn ouders, grootouders, broers en zussen. En hij moet trouwen en een gezin stichten. Op de vraag aan Bongani Tsamba wat het meest leerzaam was, spreekt hij wijs: “De woorden van aanmoediging bij terugkomst.” ●

“Het is de gekheid die mij aan het lachen maakt”

— IEROEN CORDUWENER —

Klaas de Jonge, misschien wel de bekendste

Nederlandse anti-apartheidsactivist, werkt al sinds

de jaren zestig in Afrika. In zijn huis in Kigali toont

hij trots een nog onbekende kant van zijn activiteiten:

een enorme collectie Afrikaanse kunst.

“Dáár”, wijst Klaas de Jonge en hij prikt op de Congolese kaart in een antiek kunstboek. “Daar ga ik volgend jaar een paar maanden rondtrekken. Het is het gebied van de Lega, een volk waarvan ik in mijn kunstcollectie de meeste voorwerpen heb. Ik wil weten hoe ze de maskers, de beelden, de voorwerpen maken.

Ik wil praten met de mensen, ik wil zelf zien hoe de geheime initiatiegenootschappen functioneren, hoe ze hun feesten en rites organiseren.”

Klaas de Jonge kijkt erbij alsof hij een tochtje rond het IJsselmeer voorbereidt. Maar de Lega wonen in een vrijwel ondoordringbare jungle, ver in de binnenlanden van Congo, zo’n honderd kilometer van de grens met Rwanda. “Het vergt veel fysieke voorbereiding, want ik moet straks alles lopend doen. Daarom fitness ik nu elke morgen een uurtje”, zegt de 67-jarige voormalig anti-apartheidsstrijder laconiek. “En ik weet natuurlijk niet hoe de veiligheidssituatie over een jaar is. Er zwerft nogal wat Maye-Maye en zo rond, er zijn daar verschrikkelijke dingen gebeurd in de oorlog die in Oost-Congo woedt.”

In het huis van Klaas de Jonge in de Rwandese hoofdstad Kigali geurt het zoet naar donker hout. Aan muren, in kasten, in de woonkamer, onder het bed in zijn slaapkamer, in de logeerruimte – overal hangen en staan maskers en beelden, bij honderden. “Het meeste is niet hier”, nuanceert Klaas, als hij trots een rondleiding geeft. “Ik heb ruim tweeduizend voorwerpen, waarvan het grootste deel is opgeslagen in Nederland.”

Het is de verzameling van zijn decennialange verblijf in Afrika, in de jaren zestig van de vorige eeuw begonnen in Tanzania als demograaf en antropoloog/socioloog. Daarna via West-Afrika naar Mozambique, waar hij in 1982 betrokken raakte bij de anti-apartheidsstrijd in Zuid-Afrika. Over zijn werk voor *Umkhonto we Sizwe*, de gewapende arm van het ANC, praat hij met een mengeling van bravoure en afstandelijkheid.

Zijn gedwongen verblijf van 19 juli 1985 tot 7 september 1987 in de Nederlandse ambassade in Pretoria – waar hij zijn toevlucht zocht toen hij na arrestatie door de Zuid-Afrikaanse politie ontsnapt was – beziet De Jonge wat hoofdschuddend. Hij komt nog steeds af en toe bij zijn vrienden in Zuid-Afrika. Maar het is ver weg, in tijd en herinnering. “Ik volg het nog wel, ik verafschuw de corruptie door diegenen die indertijd juist gevochten hebben tegen ongelijkheid en die nu zelf die verdeling tussen arm en rijk in stand houden.” Maar, zegt hij dan, “ik ben er niet écht meer bij betrokken.”

Sinds 1998 verblijft hij regelmatig in Rwanda. Hij doet onderzoek naar de gevolgen van de genocide in 1994, vooral naar de verzoening, de vergelding en de Rwandese traditionele volksrechtspraak *gacaca*. Voor de internationale organisatie *Penal Reform International* (PRI) werkt hij in de gevange-

nissen, met en tussen de bijna honderdduizenden gedetineerden. “Het is zwaar werk. Ik hoor de hele dag de meest gruwelijke verhalen over wat er tijdens de genocide is gebeurd. Dat zijn echt vreselijke dingen, zowel van de kant van de overlevenden, als van de kant van de beschuldigen.” Eind dit jaar stopt hij ermee. “Ik heb hier nu ruim vijf jaar gezeten – het is genoeg geweest, het begint me hier te benauwen.” Pensioen komt in zijn vocabulaire niet voor, Klaas gaat gewoon wat anders doen. Straks woont hij weer een deel van het jaar aan de Amsterdamse Zeedijk en de rest van de tijd op Zanzibar.

De kunst vormt voor hem een uitlaatklep. “Als je de hele dag de meest afschuwelijke dingen hoort en meemaakt, dan is de esthetiek van de kunst ’s avonds een mooie uitlaatklep.” Hij vertelt, zittend op het terras voor zijn woning, op een van de duizend heuvels van Rwanda. De Afrikaanse nacht is gevallen en biedt een wonderschoon uitzicht over de hoofdstad Kigali, waar honderden lichtjes betoverend contrasteren met de rauwe werkelijkheid van overdag.

“Afrikaanse kunst spreekt mij aan omdat het zo vol energie zit. Het is de gekheid die mij aan het lachen maakt, het geestige van de makers en hun beelden en maskers.” Dat zit niet in alle Afrikaanse kunst. “Hier in Rwanda bestaat de kunst vooral uit kunstnijverheid, gebruiksvoorwerpen. Waar veeteelt een belangrijke factor van bestaan is, zoals in Rwanda, heb je weinig volkskunst. Het is aardig, maar niet wat ik echt zoek. Ik leg me vooral toe op de kunst uit Congo, meer in het bijzonder het gebied van de Lega. De Lega zijn jagers, landbouwers en dan vind je daar dus maskers en beelden. Het zijn fraai gestileerde voorwerpen met elk een eigen verhaal. En juist die verhalen maken die kunst bijzonder.”

Hij toont beelden en maskers en zegt: “Picasso liet zich door hen inspireren. Ze zijn heel figuratief, en ook heel echt. In de maskers en beelden zitten aanwijzingen hoe de bevolking zich moet gedragen. Het is een verwijzing naar normen en waarden van de samenleving.”

De Lega kennen initiatiegenootschappen, *Bwami*, en juist die vindt De Jonge intrigerend. “Het gaat om heel oude genoot-

schappen, die heel geheim zijn. Maar toch weer niet zo geheimzinnig dat niet iedereen ze kent. Wil je lid worden, dan kost je dat veel. Je moet voedselvoorraden verzamelen voor de ceremoniën. Hoe meer je dat doet, hoe hoger je in de organisatie komt. En hoe hoger je graad is, hoe meer je te vertellen hebt.”

De bwami-genootschappen voeren dansen en voorstellingen op waarin de maskers en beelden een belangrijke rol spelen. “Ze duiden het onheil dat de bevolking bedreigt, geven aan wat mag en wat niet mag. De leden zingen liederen, ze vertellen spreekwoorden, gezegdes over kwaad en goed.” Het genootschap staat in hoog aanzien, maar de kunst is volkskunst, benadrukt De Jonge. “Het wordt in opdracht gemaakt, voor een bepaald doel. Maar het kan ook worden nagemaakt. Dat maakt het ook anders dan bijvoorbeeld de hofkunst van de koningen elders in Congo.”

Het levert De Jonge telkens weer disputen op met de Euro-pese kunsthandelaren. “Vooral in België doet de officiële kunsthandel laatdunkend over deze maskers en beelden als ze niet verschrikkelijk oud zijn.

Het is voor een deel jaloezie en het afschermen van hun eigen markt. Maar mij gaat het helemaal niet om de vraag of dit masker origineel is of een kopie. Die afweging valt trouwens sowieso niet te maken. Alsof de kunstenaars hier elkaar niet inspireren en elkaar kopiëren.”

Bovendien, zegt De Jonge: “Ik heb zoveel kunst, dat het onmogelijk is dat er één namaak tussen zit. Ik vind dat niet

belangrijk. Ik koop iets omdat ik het mooi vind. En als ik het verhaal erachter boeiend of grappig vind.” Zijn collectie is vastgelegd en opgeslagen in de computer. “Misschien dat ik nog eens een website begin, mijn zoon is daarmee al begonnen. Of een galerie open”, oppert hij.

Incompleet

De verhalen achter de Lega-kunst wil hij komend jaar persoonlijk ontdekken, als hij zijn expeditie naar hun woongebied onderneemt. “Er is weinig over hen bekend. Een Belgische antropoloog, Daniel Biebuyck, heeft diverse boeken over hen geschreven. Maar het is incompleet. Op het moment dat hij zijn onderzoek deed, in de koloniale tijd, hadden de Belgen die initiatiegenootschappen juist verboden. Dus de Lega waren nogal wantrouwend tegenover Biebuyck, die daardoor veel niét aan de weet is gekomen.”

De Congolese kunsthandelaren hebben inmiddels hun weg gevonden naar het huis op de heuvel in Kigali. “Ze weten wat ik mooi vind en op hun weg naar de

kunstmarkten van Kampala en Nairobi komen ze hier langs. Ik betaal een goede prijs, dat is bekend. Het is meer een zaak om te zorgen dat ze niet met té veel en te veel van hetzelfde komen.”

Als om dat laatste te bevestigen, meldt zich op dat moment een Congolese verkoper aan de poort. Op z’n Afrikaans belooft hij Klaas mooie waar. En op z’n Afrikaans veinst de laatste nauwelijks interesse. Hij grijnst veelbetekend •

“Afrikaanse kunst spreekt mij aan omdat het zo vol energie zit”

Doemdenken kan geen

met:

Albie Sachs (1935), rechter aan het Constitutionele Hof van Zuid-Afrika. Sachs, zoon van de joodse immigrant en vakbondsleider Solly Sachs, was begin jaren zestig actief als mensen-rechtenadvocaat. Na twee arrestaties vluchtte hij in 1966 in ballingschap en doceerde onder meer aan de Universiteit van Southampton en de Eduardo Mondlane Universiteit van Maputo. In 1988 werd hij het slachtoffer van een bomaanslag, uitgevoerd in opdracht van het Zuid-Afrikaanse leger. Sachs verloor daarbij een arm en een deel van zijn gezichtsvermogen.

BART LUIRINK

De Zuid-Afrikaanse rechter Albie Sachs is bezorgd over de angst voor de islam, de oorlogen die in haar naam gevoerd worden en het afnemende respect voor internationale rechtsverdragen. "Maar we zijn in Zuid-Afrika zo hard bezig om de eeuwenoude scheidslijnen tussen de bevolkingsgroepen weg te vagen, dat het doemdenken geen vat op me kan krijgen."

Op 27 januari houdt u de 'Nooit Meer Auschwitz'-lezing in de Amsterdamse Beurs van Berlage. U bezoekt straks een land dat worstelt met de islam.

De aversie tegen dat geloof die in het Westen de kop opsteekt, vind ik heel zorgwekkend. Men ziet dé islam als een bedreiging. Maar de dreiging komt van extremisten. Radicale boeddhisten die bomaanslagen in Sri Lanka uitvoeren, vertegenwoordigen niet hét boeddhisme. Illegale joodse kolonisten representeren niet hét jodendom. En steken Reborn Christians abortusklinieken in brand met steun van hét christendom? Als het de islam betreft, lijkt het wel of er geen oog meer is voor een genuanceerde, onderbouwde kijk op de complexe werkelijkheid. Mijn moslimvrienden voeren debatten waarin geen enkel dogma standhoudt. In Zuid-Afrika zijn juist veel moslima's actief in de feministische beweging. In Kaapstad hebben we een imam die er openlijk voor uitkomt dat hij homo is! Maar natuurlijk: doctrines worden gemanipuleerd, overal, met verschrikkelijke gevolgen.

Veel mensen hadden zich na het einde van de Koude Oorlog en de vrijlating van Nelson Mandela een andere wereld voorgesteld. Maar de spanningen lijken groter dan ooit.

Natuurlijk volg ik wat er elders in de wereld gebeurt. Maar we zijn in Zuid-Afrika zó hard bezig om een multiculturele samenleving vorm te geven, en de

eeuwenoude scheidslijnen tussen de bevolkingsgroepen, tussen onszelf en 'de ander' weg te vagen, dat het doemdenken maar geen vat op me kan krijgen. Ik heb eindelijk het gevoel dat ik in een open, ontspannen samenleving leef. Ik zie het in de kunst, in het theater, in het dagelijks gedrag van mensen, in de humor. Ondertussen worden verschillen niet ontkend; onze grondwet erkent ze

"Buitenlandse bezoekers worden aangestoken door ons optimisme"

juist, maar benadrukt de overeenkomsten. Ik merk aan buitenlandse bezoekers dat ze worden aangestoken door ons optimisme.

Er groeit een kloof tussen optimistische en pessimistische wereldverbeteraars...

Ja, als je jezelf toestaat om cynisch te worden, als je stopt met dromen, dan slaat het pessimisme toe. Wij hielden ons tijdens het overgangsproces naar democratie staande door realistisch te zijn en toch onze idealen niet uit het oog te verliezen. Het was geen gemakkelijk proces, we hebben een paar keer op de rand van de afgrond gestaan. Maar het

werd geen burgeroorlog, omdat onze realiteitszin niet in de weg stond van het vermogen om over een toekomstige democratie te fantaseren. Ik heb daarover gesproken op bijeenkomsten in Noord-Ierland, in Angola, Sri Lanka, Guyana. Aan die bijeenkomsten namen mensen deel die tot verschillende partijen behoorden, die elkaar jaren de hersens hadden ingeslagen. Uit hun reacties op ons verhaal bleek keer op keer hoezeer ze zich daardoor aangemoedigd voelden. Te horen dat het kan!

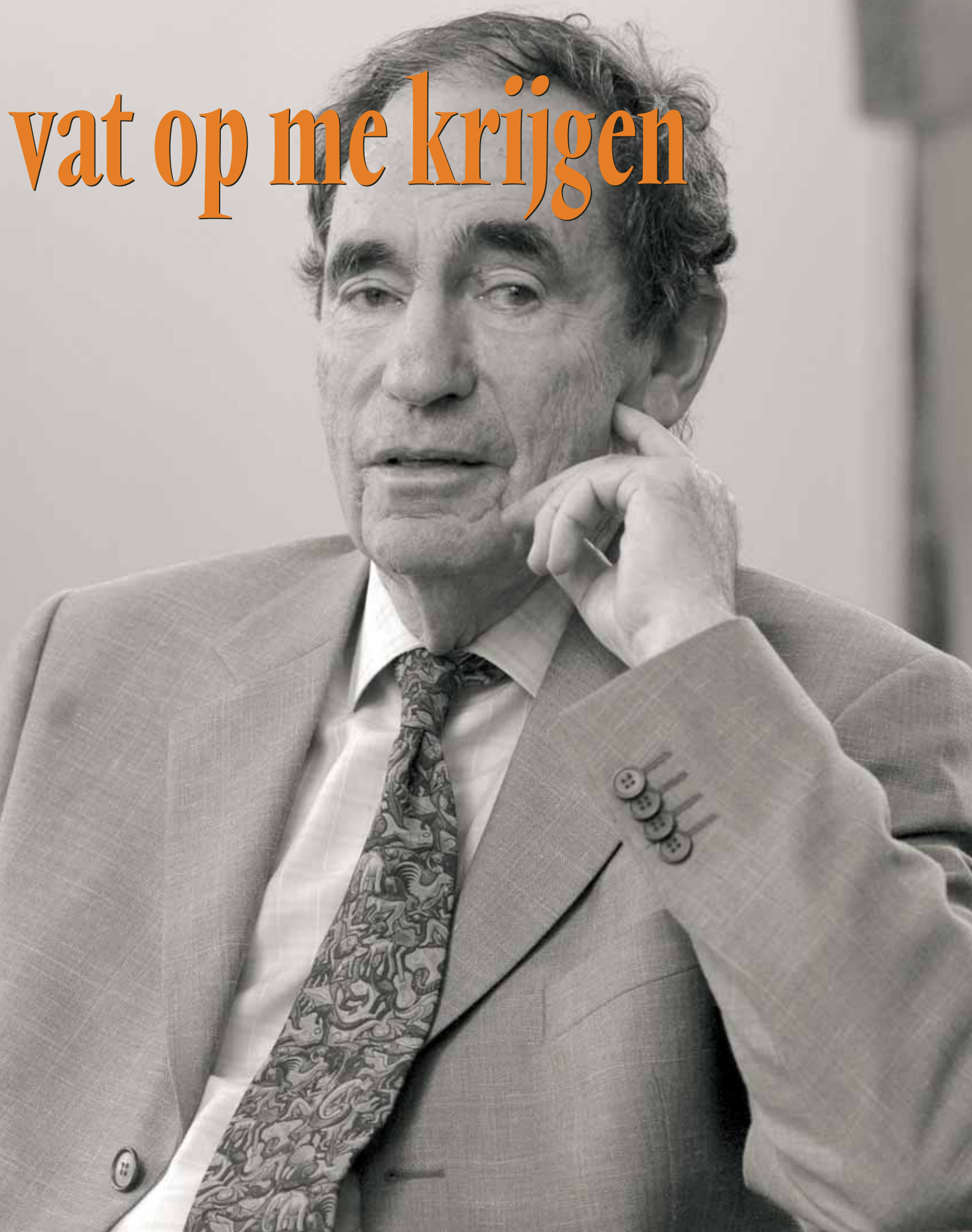
Aan de komst van democratie in Zuid-Afrika moet toch meer ten grondslag hebben gelegen dan een chemie tussen hoop en daad?

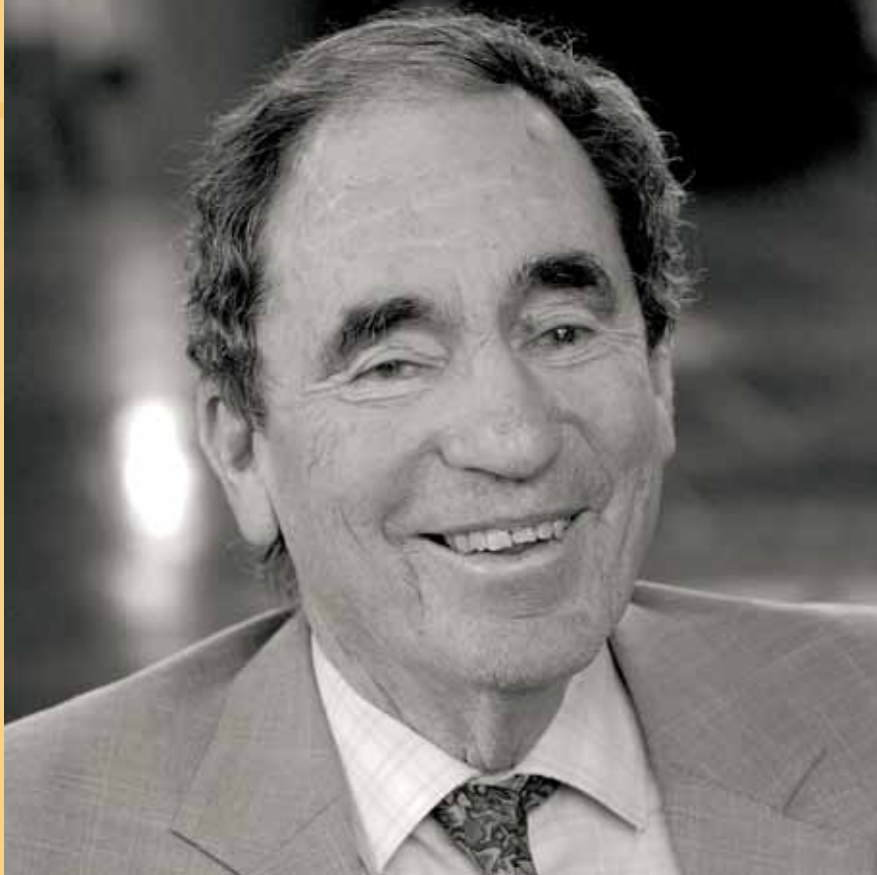
Zeker. Wat een grote rol heeft gespeeld, is dat we een overgangsproces op gang hebben weten te brengen waaraan alle partijen deelnamen. En dat in de onderhandelingen eerst de algemene uitgangspunten zijn vastgesteld, en pas daarna het gekissebis over details is begonnen. Bovendien telde dat onze democratie niet het resultaat was van een externe interventie. Er was buitenlandse steun, we hebben gebruikgemaakt van allerlei kennis en ervaringen – maar we deden het zelf, en we waren er dus ook verantwoordelijk voor, met zijn allen. En ten slotte, ook belangrijk: we hebben triomfalisme zoveel mogelijk vermeden. De uitkomst van de onderhandelingen in het begin van de jaren negentig pakte veel beter uit voor het ANC dan voor het minderheidsbewind. Maar toen de zaak was beklonken, hebben we ons een waardig overwinnaar betoond. Wij hadden onze democratie mede dankzij hen gewonnen en dat hebben we niet verdoezeld.

De perceptie is dat het vooral het werk is geweest van twee mannen: Mandela en De Klerk.

Dat is natuurlijk een simplistische weer-

vat op me krijgen

gave van de gang van zaken. Achter de schermen zijn er heel veel mensen bij betrokken geweest. Maar boegbeelden voldoen aan de behoefte van de achterban aan herkenbare helden. Leiderschap is meer dan een leider. Het is een stijl, een benadering, een filosofie. Aan onze kant van de onderhandelingstafel was de rol van Mandela uiteraard erg belangrijk, als de belichaming van die karakteristieken. Dat gold veel minder voor De Klerk. De mannen hadden trouwens niets met elkaar, ze konden elkaar zelfs moeilijk verdragen. Voor mij hoort ook de instelling van de Waarheids- en Verzoeningscommissie na de verkiezingen in 1994 tot het leiderschap dat het ANC heeft uitgedragen. Wellicht was de uitkomst niet volmaakt, maar het leidde tot zelfonderzoek. Mensen konden hun verhaal kwijt, de pijn werd voelbaar gemaakt, emoties werden niet onderdrukt. Een noodzakelijke exercitie.

Inmiddels kent Zuid-Afrika zo'n beetje de meest liberale grondwet ter wereld. Maar Afrika heeft een slechte naam als het om grondwetten gaat. De Namibische president Nujoma veranderde de grondwet om nog een derde termijn aan de macht te blijven.

Er zijn mij geen voorstellen bekend die gericht zijn op uitholling van de Zuid-Afrikaanse grondwet. Inmiddels vindt iedereen het normaal dat we deze grondwet hebben, dat we algemene en vrije verkiezingen hebben, dat we kritische media

hebben. De beslissingen van het Constitutionele Hof worden gerespecteerd. Er wordt beweerd dat herhaalde verkiezingsoverwinningen van het ANC op termijn de democratie zullen ondermijnen. Maar dat een partij lang aan de macht is, hoeft toch niet per se tot ondermijning van de democratie te leiden? Dat was in landen als India en Mexico toch ook het geval? En niemand noemde die landen ondemocratisch.

De Zuid-Afrikaanse grondwet staat internationaal bekend als 'inclusief'. Wat betekent dat?

Dat er in de grondwet ook aandacht is voor sociale rechten. Het recht op een dak boven je hoofd of op voedsel is niet alleen geformuleerd als een intentie. Het Hof heeft instrumenten om deze intenties af te dwingen. Een treffend voorbeeld is de Grootboom Ruling. De mensen in Grootboom waren uit hun huis gezet. In september 2003 heeft het Hof de staat verplicht tijdelijke huisvesting voor hen te regelen. Deze uitspraak wordt wereldwijd bestudeerd door activisten, advocaten en ambtenaren. Bij lezingen in de Verenigde Staten vroegen collega's me het hemd van het lijf over deze zaak. Wij hebben onze Grootboom, heb ik gezegd, jullie je little bush. Ja, ik ben er trots op dat onze grondwet een rol kan spelen bij het verkleinen van de afstand tussen rijk en arm. Ook onze uitspraak dat mensen die seropositief zijn recht hebben op behandeling met

antiretrovirale middelen is spraakmakend. Het dwong de regering tot actie. Maar inclusiviteit betekent ook dat het recht op een schoon milieu is onderbouwd en dat groepen als homoseksuelen, kinderen of mindervaliden zich gesteund weten.

Vermag het afro-pessimisten te bekeren?

Het lijkt wel of er een grote behoefte is aan negatieve beeldvorming. Veel mensen denken: het kan niet lukken. En ja, de misstanden zijn groot, ons continent wordt getekend door zweren en littekens. En ja, regeringen falen, maken misbruik van hun macht. Maar juist daarom is het succes van Zuid-Afrika zo belangrijk. Wij kunnen en willen geen richtlijnen uitvaardigen, we willen onze aanpak niet exporteren. Zo werkt het niet. Maar we kunnen een voorbeeld stellen. We dragen dat uit en de talloze Afrikanen die in ons land wonen, zien dat en geven dat door naar de mensen in hun geboortelanden.

Ze geven ook door hoe het nieuwe Zuid-Afrika in de greep is van vreemdelingenhaat, en hoe de politie jacht maakt op Afrikanen die te zwart zijn om op een Zuid-Afrikaan te lijken.

Ook dat is waar en het is onaanvaardbaar. Natuurlijk wordt dit door de hoge werkloosheid in de hand gewerkt. Maar er is ook veel ambivalentie: mensen laten zich vaak laatdunkend over buitenlanders uit, maar zijn tegelijkertijd genereus en gastvrij. Hoe dan ook, de grondwet beschrijft ook de rechten van gasten in ons land. Mensen met een permanente verblijfsvergunning hebben recht op een uitkering. Onderwijzers van buiten Zuid-Afrika met een werkvergunning mogen niet het land worden uitgezet. Het Hof heeft de naleving van deze rechten al een aantal malen afgedwongen. Maar er is nog veel werk te doen. Wat in de grondwet en de daarmee verbonden Bill of Rights staat, is niet zomaar gemeengoed. Ook dat is een proces. Dat geldt ook internationaal. Dat staten milieuakkoorden niet tekenen of de mensenrechten met voeten treden, vind ik uiterst zorgwekkend. Er moet op het terrorisme worden gereageerd, maar niet met rechteloosheid. Dan zeg je in feite: de waarden die zijn vastgelegd in

Orwelliaanse wetgeving

onze grondwet gelden niet. Dan winnen de terroristen.

U memoreert in uw net verschenen boek *'The Free Diary of Albie Sachs'* een bijeenkomst in Belfast met mensen die elkaar tijdens de burgeroorlog hadden bestreden, katholieken en protestanten.

Ja, ook daar is een vredesproces op gang gekomen en voelt men de noodzaak tot verzoening. Het mensenrechtencentrum dat de bijeenkomst organiseerde, had me uitgenodigd een lezing te houden. Maar je doelt waarschijnlijk op mijn verhaal over de brief die ik in de jaren tachtig ontving van een IRA-man die gevangen zat. Hij schreef dat hij mijn eerste boek, *The Prison Diary of Albie Sachs*, had gelezen. Wat hem met name had geraakt, waren de passages waarin ik mijn persoonlijke worsteling, mijn angsten en zwaktes onder woorden bracht. Die had hij herkend, maar zelf niet kunnen uiten. Dat doen mannen niet. Ik heb hem niet teruggeschreven, want het apartheidregime beschuldigde het ANC ervan met de IRA samen te werken. Als onze correspondentie zou worden onderschept, was deze vast en zeker als bewijsstuk tegen het ANC gebruikt.

U schrijft dat het u spijt dat u nooit antwoordde.

Inderdaad. Het ANC heeft altijd sympathie gehad voor de doelstellingen van de IRA, maar toch afstand gehouden. De IRA maakte veel burgerslachtoffers. Wij vonden dat vrijheidsstrijd dan in terreur verandert. Maar op een menselijk niveau verstonden deze IRA-man en ik elkaar. Afijn, in Belfast heb ik dat verhaal verteld en de aanwezigen gevraagd: als jullie ooit een man tegenkomen die mij tijdens gevangenschap een brief schreef, zeg hem dan dat het me spijt dat ik niets van me heb laten horen. Na afloop van mijn toespraak bleek dat hij in de zaal zat. We hebben elkaar omhelsd •

Voor meer informatie over de lezing die Albie Sachs op 27 januari houdt, zie: www.auschwitz.nl.

Naast bovengenoemde boeken publiceerde Albie Sachs *Soft Vengeance of a Freedom Fighter* (1989).

Geheel naar 1984, George Orwell's epos over de autoritaire staat, behandelde het Zimbabwaanse parlement in oktober in eerste termijn de *Non-Governmental Organisations Bill 2004* (NGOB 2004). Als het wetsvoorstel aangenomen wordt, is het imponerend bouwwerk van repressieve wetgeving in Zimbabwe verder versterkt. De wet is ontworpen om het Zimbabwaanse maatschappelijk middenveld aan banden te leggen, vooral door organisaties af te snijden van buitenlands geld. Er wordt een speciale commissie ingericht, de NGO-Raad, die geheel onder regeringscontrole komt te staan en waar NGO's zich dienen te registreren.

Veel van Zimbabwe's prominente particuliere organisaties, zoals *Lawyers for Human Rights* en *Amani Trust*, halen een groot deel van hun inkomsten uit bijdragen van donoren of andere buitenlandse instellingen. Dat gaat de nieuwe wet verbieden, evenals NGO-bemoeienis met wat losjes is aangeduid als 'bestuur'. Dat laatste kan van alles betekenen, van corruptiebestrijding tot en met het bevorderen van de mensenrechten. Buitenlandse organisaties die zich met 'bestuur' bezighouden, komen niet in aanmerking voor registratie.

Twee al bestaande hoekstenen van de repressie zijn de *Access to Information and Protection of Privacy Act* en de *Public Order and Security Act*. De eerste verplicht alle media zich te laten registreren bij een media- en informatiecommissie, die geheel uit regeringsgezinde leden bestaat. De wet leidde tot de sluiting van *The Daily News* en andere onafhankelijke kranten. De tweede verbiedt onder meer kritiek op president Mugabe en maakt publieke acties, zoals demonstraties en stakingen, buitensporig moeilijk.

Als het nieuwe wetsvoorstel wordt aangenomen – en dat valt gezien de Zanu-PF-meerderheid te verwachten – zal het politieke klimaat nog verder verslechteren. Het katholieke tijdschrift *Mukai/Nukani* voorspelt een scherpe confrontatie tussen de katholieke kerk en de regering, onder meer vanwege de – straks verboden – activiteiten van de *Commission for Justice and Peace*, die eerder de massamoorden in Matabeleland, begin jaren tachtig, door Mugabe's legerelitekorps hekeld. Verder zal de geldstroom naar Zimbabwe verder opdrogen. Donoren zullen nog terughoudender worden dan ze nu al zijn; bovendien wordt geld sturen straks gewoon verboden. De inkomstendaling wordt geschat op 1,5 miljard Zimdollars per jaar. Het direct gevolg daarvan is banenverlies. Er zijn 10.000 mensen werkzaam in de getroffen organisaties, van wie er zeker 9000 hun baan zouden verliezen. In een land dat voor het vierde achtereenvolgende jaar zijn economie sterk ziet krimpen, is dat een dramatisch vooruitzicht. Ook donaties van Nederlandse hulporganisaties zoals snv en Hivos kunnen door de nieuwe wetgeving worden getroffen. Geen van de benaderde organisaties was bereid nu al een publieke reactie te geven, omdat nog niet bekend is hoe de wet in de praktijk zal worden uitgevoerd. (Bram Posthumus)

Zanger Stef Bos en de liefde voor het Afrikaans

Jy vir my Suid-Afrika

MARIEKE VAN TWILLERT

Stef Bos bewoont het drielandpunt

Nederland/België/Zuid-Afrika. De Nederlander woont in België en is kind aan huis in Zuid-Afrika.

De zanger dook in de Afrikaanse cultuur en is onder die bevolkingsgroep tegenwoordig razend populair.

De 43-jarige zanger woont al 21 jaar in België. “Lange tijd heb ik mijn best gedaan om Vlaming te zijn, totdat ik besepte: je zult voor hen altijd een Nederlander blijven. In Zuid-Afrika heb ik me dat gelijk gerealiseerd; ik ben een Nederlander, maar ik wil dit land wel leren kennen. Toen ik eenmaal met een paar zwarte jongens had gespeeld, dacht ik: ja, maar dit is iets anders. Hier word ik vooral geconfronteerd met mijn gebreken – en daar hou ik wel van.” Stef Bos, die in 1990 doorbrak met de hit *Papa*, schrijft en zingt tegenwoordig ook in het Afrikaans. Als de populaire Bos met

zijn band in Pretoria speelt, trekt hij twee keer 1200 man publiek achter elkaar. “Inmiddels heb ik zo’n weg door dat land gelegd, door die cultuur. Ik kom daar niet meer als reiziger. Groningen is voor mij hetzelfde als Bloemfontein, bij wijze van spreken”, zegt hij.

Bos is pas naar Zuid-Afrika gegaan toen in 1992 de culturele boycot tegen het apartheidsregime was opgeheven. Niet dat hij, achteraf gezien, zo’n voorstander van die boycot was. Nederland heeft een historische kans laten liggen door eraan mee te doen, vindt Stef Bos. “Wij

“Afrikaans zal langer overleven dan Engels”

hadden onze Nederlandse sentimentele binding van vroeger kunnen uitbuiten in ons gevecht tegen apartheid. Geen culturele boycot! Freek de Jonge had er moeten staan en Herman van Veen. Want wie gingen er wel naartoe? BZN, Pussycat; dát was hun beeld van Nederland. Terwijl je om die apartheid te breken, had moeten proberen om dat calvinisme te breken. En wij Nederlanders kennen dat." Het is achteraf gepraat natuurlijk, dat beseft Bos ook. "Want toen had ik het ook niet gezegd."

De eerste kennismaking met Zuid-Afrika verliep via singer-songwriter Johannes Kerkorrel, coryfee van de alternatieve Afrikaanse muzieksceñe, die twee jaar geleden zelfmoord pleegde. Bos ontmoette hem begin jaren negentig, toen Kerkorrel op tournee was in Nederland en België. "Op dat moment was mijn beeld over blanke Zuid-Afrikanen natuurlijk helemaal zwart-wit. Toen ik hem ontmoette, veranderde dat. Met Ralph Rabie, zoals de werkelijke naam van Johannes Kerkorrel luidde, ontmoette ik een journalist van een anti-apartheidskrant die echt binnen Zuid-Afrika zat. Ik kreeg daar een lesje in vooroordelen." Geïntrigeerd door de ontmoeting, vloog Stef Bos in 1992 naar Johannesburg. "We besloten om samen iets op te nemen en dan ook maar meteen de kont tegen de krib te gooien: in het Nederlands én het Afrikaans. Dat was toen nog niet bepaald geaccepteerd."

De muziek van Stef Bos werd aanvankelijk maar matig gedraaid op de Zuid-Afrikaanse radio. De conservatieve Afrikaanse gemeenschap zag Kerkorrel ruim tien jaar geleden nog als de duivel, dus had Bos zich meteen in een alternatief kamp geschaard. "Voor hen werd het beeld bevestigd van de Hollander die het beter weet. De aanvaarding dat ik dingen mocht zeggen over die cultuur ook als ik het er niet mee eens was, dat is pas later gekomen."

Gek genoeg begon pas ná 1996 de echte liefde voor Zuid-Afrika. "Ik had allerlei samenwerkingsprojecten met muzikanten gedaan en vroeg me af of ik het niet een beetje had gehad. Maar op dat moment begon het juist. Tot dan had ik het land gezien zoals ik het wilde zien. Zoals je in je leven lange tijd nastreeft te zijn zoals je zou willen zijn. Op een bepaald moment moet je dat niet meer doen, dat wordt te vermoeiend. Je komt in een geestelijke spagaat terecht – en dan moet je worden wie je bent. De liefde begon toen ik dacht dat het voorbij was. Toen wist ik: ik ga hier altijd komen."

Op muziekgebied had dat als effect dat Bos niet meer louter met zwarte artiesten ging werken. Het mondde uit in een hernieuwde interesse voor de Afrikaanse taal. "In het begon sprak ik Engels en verstonde ik het Afrikaans wel zo'n beetje. Maar ineens voor een televisie-interview dacht ik: en nu kunnen ze m'n kloten kussen, ik begin gewoon in het Afrikaans. Vermengd met Engels – ik ben geen purist. Dat vind ik ook fantastisch aan dat land; mensen spreken alles door elkaar heen. Dan weer Afrikaans, dan Zulu."

Tijdens die omschakeling is Bos anders gaan kijken naar Zuid-Afrika. Hij stelde zich open voor de Afrikaanse cultuur. "In het begin, ook door wat Ralph erover zei, bleef ik de Afrikaanse cultuur door een soort negatieve jaren-zeventigbril bekijken. Maar op een gegeven moment ben ik er toch ingetrokken. Dan lees je een biografie over Uys Krige, de zestigers: Breyten

Breytenbach, André Brink, Ingrid Jonker. Een boek over Verwoerd. Wat hebben jullie eigenlijk uitgevogeld, dat wilde ik weten. En ik begon in het Afrikaans te schrijven."

"Afrikaans is de taal van de straat en dat is fantastisch", verklaart Bos enthousiast. "Er is nog nooit zóveel gezongen of gespeeld in die taal." Hij reageert op de lopende discussie dat het Afrikaans dreigt uit te sterven. "Dat is een discussie die zich afspeelt op een paar universiteiten. Maar voor ons in Nederland is het een heel bevruchtende taal, omdat het zo'n jonge taal is." Hij gaat zelfs een stapje verder: "Afrikaans zal langer overleven dan Engels, als cultuur en als taal, omdat het een identiteitstaal is. Het Engels is een communicatietaal. Engels is niet de taal waarin mensen praten als ze dronken worden."

De dichtbundel *Gebroken Zinnen* die Stef Bos afgelopen najaar uitbracht, is verschenen in zowel het Nederlands als het Afrikaans (onder de titel *Gebroke Sinne*). "Twee jaar geleden kreeg ik een stembandontsteking, waarna ik een beetje in paniek raakte en dacht: wat zou ik doen als ik niet zou zingen. Schrijven deed ik altijd al. Ik vond het verschrikkelijk leuk om dan maar meteen iets te maken met een stevige buitenkant, samen met een beeldend kunstenaar. In dit geval de Zuid-Afrikaanse schilderes Marianna Booyens." Er komt nog meer, belooft Bos, "maar het gaat polepole ['langzaam' in het Swahili, MvT]."

Nadat de Nederlandse artiest een bezoek had gebracht aan het Voortrekkersmonument bij Pretoria, symbool van de traditionele Afrikaanse cultuur, schreef hij het nummer *Jy vir my*, een verwijzing naar *Ons vir jou Suid-Afrika*, het Zuid-Afrikaanse volkslied onder de apartheid. "Je kunt een antinationalistisch nummer schrijven, maar je kunt ook precies het tegenovergestelde doen. Mensen op het verkeerde been zetten. Zeggen dat je van een land houdt, maar wel met alle voors en tegens. Je hoeft niet een nationalist te zijn om van een land te houden. Daarmee neem je mensen eerst in, maar aan de andere kant confronteer je ze. Dat werkt ook zo", constateert Bos. "Dit nummer is voor de jeugd een heel belangrijk nummer, blijkt nu. Een student kwam in Pretoria naar mij toe en vertelde dat het nummer de hele tijd wordt gedraaid op feestjes. Dat zijn jonge mensen die moeite hebben met de geschiedenis van hun eigen land." Hij citeert:

*Jy is vir my nie jou verlede
Jou sentiment jou ossewa
Jy's vir my alleen die toekoms
Jy vir my Suid-Afrika*

Zelf is Bos er bijna verwonderd over: "Jy vir my – het ligt zo voor de hand om de woorden uit het volkslied om te draaien. Kennelijk is er een buitenstaander nodig om dat te zien. Wat heel belangrijk is, is dat het lied vanuit een individueel punt komt", legt Bos uit. "Want met dat oude ons begint natuurlijk de stont." ●

Stef Bos, *Gebroken Zinnen*, 2004. Uitgeverij Lannoo, Tielt/Warnsveld. 96 p., € 19,95. ISBN 90 209 5831 3. De song *Jy vir my* staat op de gelijknamige cd uit oktober 2003. Zowel boek als cd is te bestellen via www.stefbos.nl

Ingang Apartheidmuseum

Herrezen erfgoed

— TEKST EN FOTO'S: ANNEMARIE DE WILDT —

Zes dagen lang reisde Annemarie de Wildt, conservator bij het Amsterdams Historisch Museum, langs monumenten en musea in Johannesburg en Pretoria. Een verse kennismaking, dertien jaar na haar eerste bezoek, met afgestoft en nieuw opgetrokken erfgoed. Een dagboek.

Maandag

Mandela's huis in Vilakazistreet is nu een museum. De minuscule eet- en slaapkamer zien er authentiek uit maar de moderne witte keuken verstoort elke illusie dat je bij de Mandela's op bezoek bent. Mandela heeft een paar schoenen, wat buitenlandse oorkonden en eredoctoraten aan dit minimuseum gedoneerd. Niet ver ervandaan, in Orlando West, staat het Hector Pieterse Memorial, onthuld op 16 juni 2002, zesentwintig jaar na de studentenopstand. Middelpunt is de beroemde foto van de doodgeschoten Hector die wordt weggedragen door een schoolkameraad. Sinds 1999 kent Zuid-Afrika een *National Heritage Resources Act*. Er is nu geld om dit soort monumenten op te trekken of om bijvoorbeeld pla-

quettes te vervaardigen met teksten die aan de Zuid-Afrikaanse geschiedenis herinneren. Ook wordt gewerkt aan de terugkeer van ooit uit Zuid-Afrika weggevoerde historische documenten of objecten. Met dit alles hoopt de regering bij te dragen aan *nation building*, aan het versterken van culturele identiteiten, aan het helen van de pijn.

Dinsdag

Mijn verblijf valt tijdens *Heritage Week*, opgebouwd rond de *Heritage Day* die in 1994 werd ingesteld. Er verwisselt nogal wat erfgoed van eigenaar deze week. In het Mandela Centre for Memory in Johannesburg geeft Donald Card, oud-medewerker van de veiligheidsdienst, twee boeken met kladbrieven uit de periode

Annemarie de Wildt

Mandela's huis in Vilakazistreet

Hector Pieterse Memorial

1969-1971 terug aan Mandela. Card moest destijds brieven van gevangenen op Robbeneiland onderzoeken op geheime boodschappen. De brieven krijgen een plek in de tentoonstelling *466/64 A prisoner working in the garden*. Mandela spreekt de ontroerde Card kameraadschappelijk toe. We moeten, zegt hij, niet denken dat het hier gaat om “een oude man die een andere oude man twee oude notitieblokken geeft”. Het zijn documenten die de geschiedenis levend houden. Jongeren moeten weten wat er aan hun vrijheid vooraf ging, voor ouderen kan herinneren helend zijn.

Op Constitution Hill, in het centrum van Johannesburg, wordt de pijn van het verleden gecombineerd met de hoop van het heden. Dit complex herbergt de beruchte Old Fort Prison, maar ook het nieuwe Grondwettelijk Hof, dat gedeeltelijk is opgetrokken met de stenen van het afgebroken *Awaiting Trial Block*. Behalve ‘gewone’ gevangenen hebben veel Zuid-Afrikaanse politieke activisten in het oude fort vastgezet, onder wie Mahatma Gandhi en Mandela. Op de grote binnenplaats van de voormalige gevangenis, volgens de informatieve website van Johannesburg het ‘Robbeneiland van Johannesburg’, wordt de apartheid huiveringwekkend verbeeld. Er staan drie pannen, voor *Whites*, *Indians/Coloureds* en *Africans*, en

We moeten niet denken dat het gaat om een oude man die een andere oude man twee oude notitieblokken geeft

borden met de rantsoenen per dag per ras. Hier verzamelden zich ooit de *chain gangs*, die buiten de gevangenis werkten in de landbouw of bouw. Hier werd ook de vernederende *tauza dance* uitgevoerd: naakt buigen en springen zodat de bewakers konden zien dat er niets mee naar binnen werd gesmokkeld. Zwarten zaten met zestig man in een grote cel, blanken met maximaal vier. In een van de cellen ligt *blanket sculpture*: voorwerpen gevouwen van gevangenisdekens, grijs met witte strepen. Er hangen foto's van vrouwelijke politieke gevangenen met interviewfragmenten en er worden videofilms vertoond waarin voormalige gevangenen hun verhaal vertellen. Bijvoorbeeld over het hospitaaltje waar ze naartoe werden

gebracht als ze zweepslagen kregen; dat gebeurde onder het wakend oog van een arts. Gids Thando vertelt dat veel mensen zeggen dat ze niet wisten dat het zo erg was. ‘Er is een groot gebrek aan kennis over de geschiedenis.’ Elders in het fort speelt een groepje lesbische vrouwen een toneelstuk voor een klein publiek. Ze oefenen voor de homomanifestatie die op Heritage Day op Constitution Hill wordt gehouden.

De naam van het nieuwe Grondwettelijk Hof staat in veelkleurige letters in de elf officiële talen van Zuid-Afrika op de gevel. Thando vertelt dat een verontwaardigde bezoeker schande sprak van de ruwe kaalgebikte stenen. De rest van de wereld zou denken dat Zuid-Afrika geen nieuwe stenen kon betalen! Rechter Albie Sachs wilde dat het een gebouw zou worden dat uitdrukt hoe moed en hoop het kunnen winnen van wanhoop. Het gebouw is open en kleurrijk. Hier geen geblinddoekte dames met weegschalen maar nieuwe Afrikaanse beelden. Thando wil weten wat we vinden van de runderhuiden waarmee de banken van de rechters zijn bekleed. Zijn ze niet te archetypisch Afrikaans? In de galerij hangen voorbeelden van belangrijke zaken die het Hof heeft behandeld. Zoals die van Jaques Hoffman, die door South African Airlines werd ontslagen omdat hij seropositief was.

Apartheidsmuseum

Freedom Park

Herbegrafenis Thami Mynele

Woensdag

Het in 2001 geopende Apartheidmuseum ligt naast een casino. Die mogen in Zuid-Afrika alleen worden gebouwd als er een culturele instelling bij komt. De eigenaren van het casino, de gebroeders Krok, verwierven hun rijkdom met de verkoop van crèmes die de zwarte huid verbleken. Een Zuid-Afrikaanse ironie: een deel van hun vermogen gebruikten ze om dit museum te bouwen en in te richten. De ingang van het museum bestaat uit twee poorten, een voor *blankes* en een voor *nie-blankes*. Voor vijf-entwintig rand (drie euro) krijg ik een kaartje met het opschrift *non-white*. Er staat een schoolklas bij de poort voor *nie-blankes*, de kinderen giechelen wanneer ik erdoor ga. Hun rondleider vertelt hoe vroeger bij twijfel over het ras een potlood in het haar werd gestoken. Als het bleef zitten, werd in het identiteitsbewijs *African/black* genoteerd. In de eerste ruimte zijn allerlei passen, verbodsborden en documenten over mensen die officieel van ras veranderden te zien. Ik mis een potje 'witmaakcrème'. Het museum is donker en hangt vol met indrukwekkende foto's. Veel teksten, weinig voorwerpen. Wel staat er een gele caspir, het gepantserde voertuig waarmee het leger de townships in-trok. Het indrukwekkendst vind ik de tijdelijke tentoonstelling van *body maps*, gemaakt op initiatief van Khulumani, een steungroep voor

De Zuid-Afrikanen lijken niet erg geïnteresseerd in hun geschiedenis

slachtoffers van apartheid: omtrekken van lichamen die zijn ingevuld met ogen, monden en littekens; van ongelukken maar ook van schotwonden en zweepslagen.

Donderdag

Bizar hoogtepunt van mijn rondje langs Zuid-Afrikaanse musea in 1991 was het Politiemuseum in Pretoria, met een vitrinekast vol wapens van ANC-terroristen en een in psychedelische kleuren beschilderd hokje met een rubberen vloer om de bezoeker 'een indruk te geven van een LSD-trip'. In zijn geheel bewaren, dacht ik toen, als de ultieme uitdrukking van het apartheiddenken. Het is nu jammer genoeg wegens renovatie gesloten. Net buiten Pretoria staat het Voortrekkers Monument. Het radicale Pan Africanist Congress was dertien jaar geleden van plan om het monument op te blazen, maar daar is het dus niet van gekomen. Ertegenover, op

Salvo Hill, wordt gewerkt aan een nieuw, interactief museum over de geschiedenis van Zuid-Afrika, van de prekoloniale tot de post-apartheid periode. Inheemse vormen van expressie, zoals orale geschiedenis, muziek en dans, moeten er een plek krijgen. Gabriel van het Freedom Park Project leidt ons rond. Het is de bedoeling dat er ooit een weg komt tussen het Voortrekkers Monument en Freedom Park. We komen voormalig ANC-commandant Masondo tegen, tegenwoordig leidt hij als traditioneel leider *cleansing* en *healing* ceremonies in Freedom Park. Aan het eind van de Garden of Remembrance, een tuin met inheemse Afrikaanse planten, ligt een cirkelvormig monument met rondom keien uit alle provincies en ernaast een boom met ronde bank. Net als de gestileerde boom met stoelen in de hal van het Grondwettelijk Hof moet dit ons eraan herinneren dat democratie geen Westerse uitvinding is.

Vrijdag

Vandaag is het *Heritage Day* en Thami Mnyele, kunstenaar en ANC-strijder, wordt opnieuw begraven. In 1985 is hij door Zuid-Afrikaanse commando's vermoord in Gaborone. Daar is hij ook ter aarde besteld en negentien jaar later opgegraven. Nu is hij terug in zijn geboorteland. In het stadion van Tembisa houden oud-strijders

African Windows Museum

Lilliesleaf farm

Museum Africa

in uniform rond zijn kist de wacht. Er worden T-shirts en petjes uitgedeeld van het Freedom Park. *Freedom wasn't free*, staat erop. Thami's moeder danst tussen de toespraken door. Haar zoon is weer thuis gekomen. Binnenkort wordt er een herdenkingssteen voor hem opgericht.

's Avonds staat de *Return of cultural property from The Netherlands to South Africa* op het programma. De overdracht wordt gevierd van tweehonderd uur videofilm met anti-apartheidsacties, interviews en conferenties, in Nederland en zuidelijk Afrika. Als bestuurslid van de stichting African Skies, die het materiaal heeft verzameld en gecatalogiseerd, ben ik erbij, net als mijn medebestuurders Hedda van Gennep, Fons Geerlings en Maarten Rens. Minister van Cultuur Pallo Jordan houdt een toespraak. Geheel in de geest van de *Heritage Resources Act* wil hij werk maken van de terugkeer van gestolen historische documenten naar zijn land hij geeft alvast het goede voorbeeld: hij overhandigt archieven die het Zuid-Afrikaanse leger tijdens de bezetting van Namibië buitmaakte aan zijn collega van het buurland.

Zaterdag

In het African Windows Museum zijn Hedda en ik de enige bezoekers. Het immense cul-

tuurhistorische museum in het centrum van Pretoria heeft de entree aangepast aan de nieuwe tijden: er hangen Ndebele schilderijen. Verder is er niet veel veranderd. De collectie, voor het grootste deel afkomstig van Britten en Boeren, is her en der aangevuld met vitrines met kraaltjes en beeldjes – toeristenkoopwaar. Er is een nagebouwde *nie-blankes* winkel en een aardige tentoonstelling over de oorspronkelijke bewoners van Zuid-Afrika. Op de afdeling *Fusion Through Art* hangen en staan portretten van Mandela en Jan van Riebeeck, expressivistisch en Zulu beeldhouwwerk ongemakkelijk naast elkaar. Het geheel oogt wat chaotisch.

Zondag

Op de terugweg naar Johannesburg gaan we langs *Lilliesleaf farm* in de wijk Rivonia, de schuilplaats van het ondergrondse ANC-bestuur tot 11 juli 1963, toen de politie een inval deed. Nicolas Wolpe, zoon van ANC-strijder Harold Wolpe, leidt ons rond. Hij laat de kamer van Mandela zien, die hier twee jaar verbleef onder het alias van kok en tuinman David Motsamayi. Onlangs heeft Mandela de plek aangewezen waar hij ooit wapens heeft verstopt. Binnenkort worden ze opgegraven.

Museum Africa in Johannesburg blijkt voortvarender veranderd dan het African Windows Museum. Dit museum is voor een deel gewijd

aan de geschiedenis van de goud- en diamantmijnbouw in Zuid-Afrika. Dertien jaar geleden kwamen mijnwerkers in het verhaal niet voor. Nu staat er een mijnlift en daarnaast een groot bord *What about the workers?* In een nagebouwde *shebeen* uit de wijk Sophiatown klinkt jazz. Er staat een etalagepop in een zwierige jarenvijftigjurk. Het blijft moeilijk voor te stellen hoe een complete wijk met de grond gelijk is gemaakt. Ook hier is het niet druk. De Zuid-Afrikanen lijken niet erg geïnteresseerd in hun geschiedenis, terwijl de toegangsprijs van zeven rand toch niet hoog is.

Later ontmoeten we cineast Zola Maseko, die net de film *Mr. Drum* heeft gemaakt, gebaseerd op het levensverhaal van Henry Nxumalo en zijn legendarische tijdschrift *Drum*. De film is gesitueerd in het Sophiatown van de jaren vijftig, broedplaats van verzet tegen het apartheidregime. Naar het Apartheidmuseum is Maseko nog nooit geweest. Waarom zou hij, zegt hij smalend. 'It's white people telling our stories.' ●

Meer info:

<http://www.nelsonmandela.org/>
<http://www.apartheidmuseum.org>
<http://www.freedompark.co.za>
<http://www.joburg.org.za>
<http://www.constitutionhill.org.za>

THUIS IN DEN VREEMDE

FOTO: FRÉDÉRIC BRENNER

Op zoek naar het leven van joden in de diaspora reisde de Franse fotograaf Frédéric Brenner (53) de wereld door. Veertig jaar duurde de zoektocht van de fotograaf. Hij bezocht 24 landen. Van de joodse dwaze moeders in Argentinië, via joodse homostellen in San Francisco naar Israël, de Hoorn van Afrika, Polen, Vaticaanstad, Litouwen en verder. “Hoe meer joden ik ontmoette, hoe minder ik begreep hoe een jood eruit ziet”, aldus Brenner na afloop. In 2000 deed hij Zuid-Afrika aan. De weerslag van dit bezoek is onderdeel van de tentoonstelling

Diaspora: Thuis in ballingschap in het Joods Historisch Museum te Amsterdam.

Opmerkelijk is dat tachtig procent van de joodse gemeenschap in Zuid-Afrika – die bijna 90.000 zielen telt – voorouders uit Litouwen heeft. Rond de eeuwwisseling trokken duizenden joden uit Litouwen naar Zuid-Afrika, op de vlucht voor de tsaristische onderdrukking, het antisemitisme en de pogroms. Zij zijn deel van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis en cultuur geworden. Voorbeelden zijn rechter en anti-apartheidsstrijder Albie Sachs,

kunstenaar Steven Cohen en de gebroeders Krok, die schatrijk werden met de verkoop van een huid- verblekende crème aan zwarte vrouwen en een deel van hun vermogen aan het Apartheidsmuseum in Johannesburg besteedden. Deze bekende Zuid- Afrikanen zitten in de selectie van 150 foto's, uit meer dan tachtigduizend negatieven, die in Amsterdam te zien is.

Tea party at an ostrich farm heet deze foto, die werd genomen in Oudtshoorn in de provincie Oostkaap, het 'thuis' van de struisvogelfokkerij. (BL)

De tentoonstelling *Diaspora: Thuis in ballingschap* is nog tot 27 februari 2005 te zien in het Joods Historisch Museum, Jonas Daniël Meijerplein 2-4 te Amsterdam. De tentoonstelling is alle dagen van de week geopend van 11.00 tot 17.00 uur, behalve op Grote Verzoendag (25 september). Meer informatie: www.jhm.nl of tel. 020-6269945.

Bij de tentoonstelling verscheen *Diaspora: Homelands in Exile*, twee schitterend vormgegeven boeken in een box, uitgeverij door Mets & Schilt. Prijs € 100 (10 euro korting met bon uit de museumkrant) •

STATUS EN STRESS

MADELEINE MAURICK

De nieuwe zwarte middenklasse van Zuid-Afrika lijdt onder zware stress. Menig leidinggevende meldt zich neerslachtig bij een psycholoog. Grote huizen en dure auto's ten spijt, voelen ze zich onzeker en miskend.

“Er is vijftig jaar lang tegen zwarten gezegd: je bent waardeloos, lui en stom. En dat komt omhoog als je in gezelschap bent van blanken. Zelfs als je een goed opgeleide zwarte Zuid-Afrikaan bent en je weet dat het onzin is, dan bekruip je toch dat gevoel: je bent minder.” Aan het woord is Numfundo Mogapi, directeur van het Zuid-Afrikaanse Instituut voor Traumatische Stress. “Een kenmerk van apartheid was dat zwarten geen gezag mochten hebben. Hun vrijheid en zelfwaardering werden afgenomen. Er is veel historisch trauma waarmee nog niets is gedaan, maar die wel het dagelijks leven belemmert.”

Mogapi schetst in een notendop de dilemma's van de zwarte middenklasse in Zuid-Afrika. Na tien jaar democratie heeft deze inmiddels hoge posities verworven, maar innerlijk wordt ze nog verteerd door de gevolgen van apartheid.

Traumaverwerking staat niet hoog op de nationale agenda van de regering. Eerder het tegenovergestelde. “De gedachte lijkt soms dat je het verleden moet laten rusten, omdat je anders de democratie ondermijnt en onrust creëert”, klaagt Mogapi. Zwarte psychologen springen in het gat dat de regering laat vallen en een groeiend aantal begint een eigen praktijk aan huis.

Psychologe Lindiwe Mkhondo is een van hen. Ze woont in een chique buitenwijk van Johannesburg, met een bewaker voor de poort en een gemeenschappelijke oprijlaan die leidt naar een dertigtal huizen. Zeven zwarte families en de rest blanken. Zij heeft sinds enige jaren een privépraktijk aan huis. Het merendeel van haar cliënten komt, net als zijzelf, oorspronkelijk uit de township, maar heeft zich inmiddels een mooi huis, een goede baan, status én stress verworven. “Als je als zwarte leiding geeft aan blanken, moet je constant alert blijven en op je tenen lopen. Het is alsof je die positie alleen bezet vanwege je huidskleur en niet omdat je kwaliteiten hebt. Dat is tenminste je angst; het is niet noodzakelijkerwijs de realiteit. We weten dat er soms zwarten in posities worden geplaatst die ze niet aankunnen, alleen maar omdat er een proportioneel aandeel zwarten in leidende posities moet zitten. Tegelijk dicteren blanken meestal nog de voorwaarden. Ook al heb jij een betere positie, je voelt je toch minderwaardig. Zelfs diegenen die het echt hebben gemaakt, gaan twijfelen. Ze voelen zich ongeschikt, gestresst over hun werk, uitgedaagd en depressief. Vervolgens presteren ze minder en voelen zich nog slechter. Ze kunnen zich moeilijk concentreren en zitten in een vicieuze cirkel. Ik heb cliënten die ook in de weekeinden naar kantoor gaan om absoluut zeker te zijn dat ze alles onder controle hebben. Zodat niemand hen ervan kan beschuldigen lui te zijn.”

Oorlogen op de werkvloer

Ook psychologe Palesa Maklangu heeft vooral cliënten uit de zwarte

middenklasse, onder wie vrouwelijke professionals, en ziet dagelijks welke oorlogen er worden uitgevochten op de werkvloer. “Ze moeten zich doorlopend bewijzen. Zwarte vrouwen hebben altijd onderaan de ladder gestaan en zijn nu opeens menselijk geworden”, zegt ze cynisch. En dat is erg wennen voor de collega's, zowel zwarten als blanken. Als zwarte professional kent de psychologe de frustratie uit eigen ervaring tijdens haar vorige baan. Als zij een voorstel deed, was er altijd wel iemand die haar erop wees dat hij meer dan twintig jaar ervaring had en dus veel beter dan

zij wist wat er moest gebeuren. “Mijn blanke collega's hoefden geen velletje zelf te typen. Maar als ik iemand vroeg om iets voor me uit te typen, dan had niemand ooit tijd. Het vrat energie en ondermijnde mijn zelfvertrouwen. Mensen laten je op die manier voelen dat je er niet hoort.” Kwetsuren uit het verleden gaan vervolgens fungeren als rode knop. Als iemand daarop drukt, voelt het slachtoffer niet alleen de belediging van vandaag, maar ook de trauma's uit het apartheidsverleden.

Sommige van haar cliënten nemen hun toevlucht tot een agressieve houding tegenover hun ondergeschikten. Geen vriendelijk verzoek meer om een brief te typen, maar een rechtstreeks bevel, omdat anders niemand luistert. “Maar”, zo stelt Maklangu, “de overgang van assertief naar agressief is een verandering van persoonlijkheid. Dat geeft weer nieuwe spanning en ongemak. Je neemt niets meer licht op en vechten wordt jouw manier van in het leven staan.” Fouten worden onacceptabel en worden verborgen gehouden voor anderen.

Bovendien neemt de kans toe dat je elk gebaar, elke kritiek interpreteert als racisme. “Dat is een gevaarlijke vooronderstelling. Als je dat eenmaal denkt, dan ben je geneigd daar altijd aan vast te houden”, waarschuwt Lindiwe Mkhondo haar cliënten. “Het is die vooronderstelling die je dan nekt, je onzeker maakt en je gevoel van eigenwaarde verlaagt. Als psycholoog is het belangrijk om de realiteit in te brengen en mensen te stimuleren om hun ideeën te checken door vragen te stellen. Mensen dragen veel haat en pijn in zich mee. Dat kan je beoordelingsvermogen beïnvloeden. Je kunt overgevoelig reageren, iets kleins kan je doen exploderen. Woede, pijn en haat zijn emoties die je gemakkelijk op een ander kunt projecteren. Dan denk je dat anderen jou haten, terwijl het omgekeerd is.”

Ondermijnd

Veel mensen weigeren hun huidige problemen in relatie te brengen met wat hen onder apartheid is overkomen. Ze willen vooruit kijken, niet achteruit. Maar trauma's gaan niet vanzelf weg. Ze hebben fundamentele gevoelens van veiligheid en vertrouwen ondermijnd. “De brandende autoband lag al om zijn nek”, weet Mkhondo van een van

“Jullie moeten mij nu accepteren, want ik ben de baas”

haar cliënten, verwijzend naar de gebruikelijke straf in de townships voor vermeende collaborateurs met het apartheidsregime. “Hij is gered door een man die in de lucht schoot, waardoor de menigte uiteenvloeg. Hij heeft nog steeds nachtmerries en drinkt veel. De dromen zijn deel van zijn verleden, ook al denkt hij van niet.”

Een eerste basisvoorwaarde voor de verwerking van traumatische ervaringen is herstel van veiligheid. Pas daarna is er ruimte om opnieuw een positief zelfbeeld op te bouwen. In een land waar de werkloosheid onder de zwarte bevolking ruim dertig procent is, waar waardigheid en individualiteit nog steeds bevochten moeten worden, is dat geen gemakkelijke opgave. “Trauma’s vergen veel van mensen. Ze raken uitgeput en verliezen mogelijkheden om met stress om te gaan”, beaamt Numfundo Mogapi.

Wie zijn hele leven heeft gehoord dat hij nutteloos en tot niets in staat is, hoeft niet raar op te kijken als zijn drijfveer om zich te bewijzen bovengemiddeld is. Velen doen er alles aan om de succesvolle levens te leiden waarvan ze vroeger droomden, en houden stevig vast aan de buitenkant van hun bestaan. Ze kopen dure auto’s en huizen gekocht en schaffen kleding aan die een maandsalaris kost. In de townships wordt soms verbitterd gekeken naar die vroegere ‘kameraden’ uit de strijd tegen de apartheid, die hun idealen ingewisseld hebben voor een maatpak.

“Mensen vragen tegenwoordig eerst in welke auto je rijdt en dan pas hoe je heet”, zegt Palesa Maklangu hierover. Spottend voegt ze eraan toe: “Waarna ze je naam vergeten en je auto onthouden.” Status lijkt steeds belangrijker bij de nieuwe zwarte middenklasse, maar uiteindelijk gaat het om iets anders, zegt ze. “In Zuid-Afrika is het altijd al zo geweest dat hoe hoger je op de maatschappelijke ladder staat, hoe meer respect je krijgt. Maar als iedereen moet weten dat jij directeur bent of manager, dan wordt het werk een identiteit in plaats van een functie”, aldus Maklangu. “Ik zie het als een poging om op die manier door anderen te worden geaccepteerd. Je zelfbeeld hangt daarvan af: jullie moeten mij nu accepteren, want ik ben de baas. Het is een uiting van gebrek aan

zelfvertrouwen.” Blanke Zuid-Afrikanen zijn nog steeds niet scheutig met het geven van respect aan zwarten die zij altijd hebben geminacht. Sommigen zien dat als water naar de zee dragen. “In een omgeving die zijn best doet jou eraan te herinneren dat je niets waard bent, is het uiterst moeilijk een gevoel van trots te handhaven”, concludeert Maklangu •

Dit artikel kwam tot stand dankzij een financiële bijdrage van het NiZA Sector Media Plan.

Zelfmoorden

Dat het stressniveau de afgelopen jaren sterk toeneemt onder de zwarte middenklasse, wordt ook gestaafd door het groeiend aantal zelfmoorden onder zwarte jongeren. Betrouwbare cijfers ontbreken, maar het leidt geen twijfel dat steeds meer zwarte jongeren zelfmoord plegen, stelt professor Lourens Schlabusch van de Medische Faculteit in Durban, internationaal expert in zelfmoorden. “Je kunt een vergelijking trekken met Rusland in de periode vlak nadat de Sovjet-Unie uiteenviel. Daar ging het zelfmoordcijfer ook omhoog.” De toename wijt hij aan de enorme verwachtingen waaronder de huidige jeugd gebukt gaat en aan het onvermogen zich aan alle veranderingen aan te passen. “De verwachting van hun familie is dat de jongeren dokter, leraar of advocaat worden. Ze gaan studeren en ze moeten de verwachtingen waarmaken van de vorige generatie en van de gemeenschap waaruit ze komen. Dat legt een enorme druk op hen. En tegelijkertijd moeten ze aan de verwachtingen van hun vrienden voldoen. Ze gebruiken alcohol als een zelfmedicatie tegen de stress en dan is de kans groot dat ze mislukken voor de ogen van ouders, vrienden en gemeenschap”, vertelt Schlabusch. “Het is een zeer gecompliceerd probleem met een gecompliceerd antwoord. Een deel van de oplossing is mensen voor te bereiden op veranderingen, ze te leren met conflicten en stress om te gaan. Stress gaat niet weg, het wordt alleen maar erger in Zuid-Afrika. Je kunt mensen wel leren hoe ze ermee moeten omgaan, zodat het niet leidt tot zelfmoord.”

Armando Guebuza, de nieuwe president van Mozambique

Kameraad Gue-business

BARBARA BOSMA

De nieuwe president van Mozambique, Armando Guebuza, heeft zijn oude idealen verruild voor nieuw opportunisme. Zijn verleden als veteraan van de onafhankelijkheidsstrijd is indrukwekkend. Maar zijn pleidooien tegen corruptie en belangenverstrengeling klinken onwaarschijnlijk.

Het verhaal van Guebuza (61), 'de strijder voor onafhankelijkheid', leest als het script voor een revolutionaire propaganda-film. In de jaren zestig legde hij tachtig kilometer te voet af om zich aan te kunnen sluiten bij Frelimo, het front voor de bevrijding van Mozambique. Hij leed honger en dorst en werd maandenlang gemarteld door de Portugese geheime dienst. Maar zijn vrijheidsdrang en onmetelijke haat tegen de koloniale bezetters hielden hem gaande. Deze wapenfeiten werden tijdens de afgelopen maanden voortdurend herhaald; het leek wel alsof de campagneleiders van Frelimo de vrijheidsstrijd nog eens dunnetjes overdeden.

Armando Guebuza, die op 1 december verkozen werd tot de nieuwe president van Mozambique, houdt van aanpakken. Zijn politieke carrière, die snel na de onafhankelijkheid in 1975 op gang kwam, wordt erdoor gekenmerkt. Eind jaren zeventig is hij tegelijkertijd staatssecretaris van Defensie en gouverneur van de provincie Cabo Delgado. Als politiek commissaris – marxistisch-leninistisch jargon voor bestuurslid – van Frelimo bekommert hij zich in die tijd bovendien om de slachtoffers van overstromingen.

Volgens Renato Marusse, een partijgenoot die onlangs een biograaf van de presidentskandidaat schreef, is Guebuza een man die hard werkt en resultaten wil zien. Soms was hij wel erg slagvaardig. In 1983 coördineerde hij *Operatie Productie*, een eufemistisch label voor de deportatie van duizenden werklozen uit de hoofdstad Maputo naar het noorden van het land

om zich daar als boer nuttig te maken. En passant werden ook studenten, zwangere vrouwen, bejaarden en opposanten van het Frelimo-beleid van de straat geplukt. De gedeporteerden werden in hun nieuwe omgeving niet opgevangen en velen stierven van de honger.

Frelimo wordt niet graag aan het schandaal herinnerd. Het wekte dus wel enige verbazing toen Guebuza als presidentskandidaat werd gekozen. Maar ophef kwam er niet van. "Iedereen heeft vroeger vuile handen gemaakt. Niemand is gestraft. We denken er liever niet meer aan", zegt journalist Mateus Chale. Hij maakt zich kwaad over 'het talent van de Mozambikanen om te vergeten'. "Het ontbreekt dit land aan natuurlijke bodemrijkdommen en de productie van cashewnoten is in de jaren negentig als gevolg van IMF-richtlijnen de nek omgedraaid. Maar als Mozambikanen hun vermogen om te vergeten konden verzilveren, hadden ze binnen de kortste keren het hoogste gemiddelde inkomen van Afrika."

Indrukwekkende souplesse
Het einde van de Koude Oorlog leidde in de loop van de jaren tachtig ook tot een herziening van het partijprogramma van Frelimo. De partij nam afstand van het marxisme-leninisme en voerde het kapitalisme in.

Met een indrukwekkende souplesse hing Armando Guebuza de beleden ideologie aan de wilgen en zijn kaki-uniform eraan. Hij mat zich een zakelijke outfit aan en werd binnen tien jaar de rijkste man van het land. Het bezorgde hem de bijnaam Mr. Gue-business. Behendig wist hij gebruik te maken van zijn hoge

Lekker aids inwrijven

PRUDENCE MBEWU

positie in de partij. Daardoor kon hij als een van de eerste Mozambikanen inspringen op de verkoop van staatsbedrijven. Ook werd het onder privé-investeerders usance om een deel van het aandelenpakket aan politici als Guebuza aan te bieden. Nuttige smeerolie, die bureaucratische molens sneller doet draaien. Bovendien bezorgde het de bedrijven de vriendschap van een man die het wellicht ooit tot president zou schoppen. Tel uit je winst.

Volgens het weekblad *Savanna* zou Guebuza voor bedrijven staatsleningen hebben bedongen die nooit werd terugbetaald. De nieuwe Mozambikaanse president heeft inmiddels grote belangen in sectoren als de media, het toerisme, het bankwezen, het transport en bijvoorbeeld in het Nederlandse logistieke bedrijf Cornelder. "Mijn zaken zullen politieke zaken zijn. Ik zal mijn werk niet vermengen met mijn persoonlijke belangen", tekende de Zuid-Afrikaanse *Sunday Times* begin oktober uit Guebuza's mond op. Maar zijn politieke carrière wordt juist door belangenverstrengeling gekenmerkt. Het ontbreekt tot op heden aan aanwijzingen dat hij zijn zakelijke connecties zal opgeven.

Als muziek in de oren

Het maakt Guebuza's verklaarde 'oorlog' aan de corruptie tot holle retoriek. Lekker klinkt het wel. Hij wil af van *deixa-andar*, de mentaliteit van laat maar waaien. In bedekte termen verwijt hij zijn voorganger Chissano te veel nonchalance. Ook is hij niet bang om op andermans tenen te gaan staan. "Mensen worden gedwongen om lange tijd te wachten op een simpel certificaat. Dat komt omdat de ambtenaren hen blootstellen aan buitengewone bureaucratie. Maar diezelfde ambtenaren stellen hun lunch of betaling van hun salaris nooit uit", verklaarde Guebuza medio 2003 tegenover het Mozambikaanse persbureau AIM.

Hij wil ook af van buitenlandse investeerders die de Mozambikanen niet laten meeprofiteren van de winst. Hij pleit voor het verminderen van de afhankelijkheid van buitenlandse donoren. Het klinkt veel van zijn landgenoten als muziek in de oren, na een door zijn voorganger ingezet tijdperk van uitverkoop. Chissano had zelfs een aanzienlijk stuk van Mozambique aan de Scientology Kerk verkocht als het parlement daar niet net op tijd een stokje voor had gestoken.

Maar komt Guebuza's programma ten goede aan de Mozambikanen die afwillen van de armoede en de corruptie? Nee. Het zal leiden tot de creatie van een 'nationale bourgeoisie', zoals Guebuza dat noemt, *Newspeak* voor 'een welvarende bovenlaag'. Het is *empowerment* – een ander begrip dat Mozambique's donoren graag horen – maar voor een handjevol •

Van de week hoorde ik op de televisie onze president Thabo Mbeki een melkkleurig kamerlid van jetje geven. De blanke wilde het over aids hebben en de president beschuldigde hem ervan dat alleen maar te willen om ons zwarten voor vieze ontuchtige wezens te kunnen uitmaken. "Julie vinden het gewoon lekker om ons de aids steeds maar weer in te wrijven", zei hij. Je zult het gek vinden, maar ik riep: "Viva!" Want zo is het echt. Verder is het natuurlijk waar dat we overgevoelig zijn. Want we weten best dat aids vooral ons zwarten te grazen neemt. Ik kan je voortekenen hoe zwarten aids krijgen.

Het begint ermee dat je maag leeg is. De liefde van je leven – je echtgenoot – is werkloos en niemand komt met boodschappen thuis. Wat doet moeder? Die gaat de straat op, eten zoeken. De bars zijn een goede plek, daar vind je altijd wel een man. Na een paar biertjes wil zo'n man waar voor zijn geld. Ze zegt ja, want ze hoopt daarna nog wat geld te krijgen of althans boodschappen voor de kinderen. In zo'n geval, waar de seks plaatsvindt ergens in de bosjes of achter een muurtje, gaat het er nogal ruw aan toe. Er is geen tijd voor romance, er is geen condoom, de vrouw is niet ingesteld op seks, ze is droog van binnen. Hij heeft haast, dus er wordt nogal wat geduwd en geschramd binnen in dat sneeptoed (ons woord voor de vrouwelijke genitalia). Als hij aids heeft, dan krijgt zij het op die manier meteen ook. Ik prijs mezelf gelukkig dat ik drie banen heb en genoeg eten thuis breng, anders had ik op die manier ook al lang aids gekregen.

Onze mannen zijn voortdurend op zoek naar seks. Gisteren nog sprak de man van de biltongwinkel me aan: "Ik hou van je." Als ik zoiets hoor, kan ik het weer niet laten, ik zeg: "Oké, als je zoveel van me houdt, geef me dan wat biltong." En toen de madam even niet keek, graaide hij wat biltong bij elkaar, gaf het pakketje aan me en vroeg: "En nu, zullen we straks even van pata pata (seks)?" De hele tijd had de madam niks in de gaten; ze kijkt niet eens naar mij, ze is bezig een blanke te helpen die ná mij de winkel binnenkwam. Ik denk eigenlijk dat die man achter ons, zijn 'eigen' zwarte vrouwen, aanzit omdat hij ongelukkig is. Want zoals die madam mij behandelt, zo behandelt ze hem natuurlijk ook. Hij heeft onze aandacht nodig als compensatie voor die frustratie. En zo zijn er heel veel.

Iemand anders zei op de televisie dat onze mannen ook te lijden hebben van gewelddadige gangsters, vooral als ze in de gevangenis belanden. Daar wordt ook verkracht bij het leven, met alle schrammen en bloed dat daarbij hoort. Zolang er gewelddadige seks is, onze mannen aids zullen krijgen en het aan ons vrouwen zullen doorgeven. Dus Thabo heeft gelijk, het heeft alles met armoede en onze geschiedenis te maken. Daarom houden we er niet van als zo'n rijke dikke blanke ons over aids ondervraagt. Het is zo al pijnlijk genoeg.

Tegelijkertijd wil ik ook blanken niet beschuldigen, dat het allemaal begon met Jan van Riebeeck die ons van ons land beroofde. Dat zijn maar oude koeien, die ik in de sloot wil laten, want ik heb zo het idee dat mijn dochter straks met een blonde verloofde thuis gaat komen.

Prudence Mbevu is onderwijzeres in Centurion, Zuid-Afrika

FOTO'S: ELLEN ELMENDORP

De vergeten mannen

TEKST: ILSE JAGTENBERG EN MANONWOLFKAMP

FOTO'S: T.J. LEMON/SOUTH PHOTOGRAPHS

Hoop doet de straatarme bewoners van het Jeppe Hostel in Johannesburg leven. De onderkomens van de mannen zijn vervallen, werk hebben de meesten niet. De overheid doet echter weinig om te helpen.

Terwijl de zon op het hoogste punt staat, hangen de bewoners van het Jeppe Hostel rond op de binnenplaats. Tussen de grauwe barakken luisteren ze naar muziek, lezen een krantje of doden hun tijd met het observeren van hun medebewoners. Er hangt een lucht van urine, rottend afval en marihuana. Vijf jongens eten met hun handen pap uit een pan. Samen met ruim drieduizend andere zwarte mannen huren ze een bed in een van de zes barakken, niemand weet hoeveel jongens er daarnaast

nog illegaal op de grond slapen. Allemaal verlieten ze het platteland, dromend van geld en een beter bestaan, om uiteindelijk te belanden in deze barakken: straatarm, zonder baan en vol frustratie. "De mensen hier zijn werkloos, hebben honger en kunnen nergens anders meer terecht", zegt Induna Mpumgose, de leider van de bewoners. Hij kwam dertig jaar geleden naar Johannesburg en heeft de toestand in de pensions (hostels) alleen maar zien verergeren.

van Jeppe

De deelnemers aan de wedstrijd voor de Best Geklede Man in het Jeppe Hostel. Velen doen al jaren mee aan de wedstrijden. De meesten bezitten vijf pakken, sommigen meer dan twintig

SHOWBINKEN OP ZATERDAGAVOND

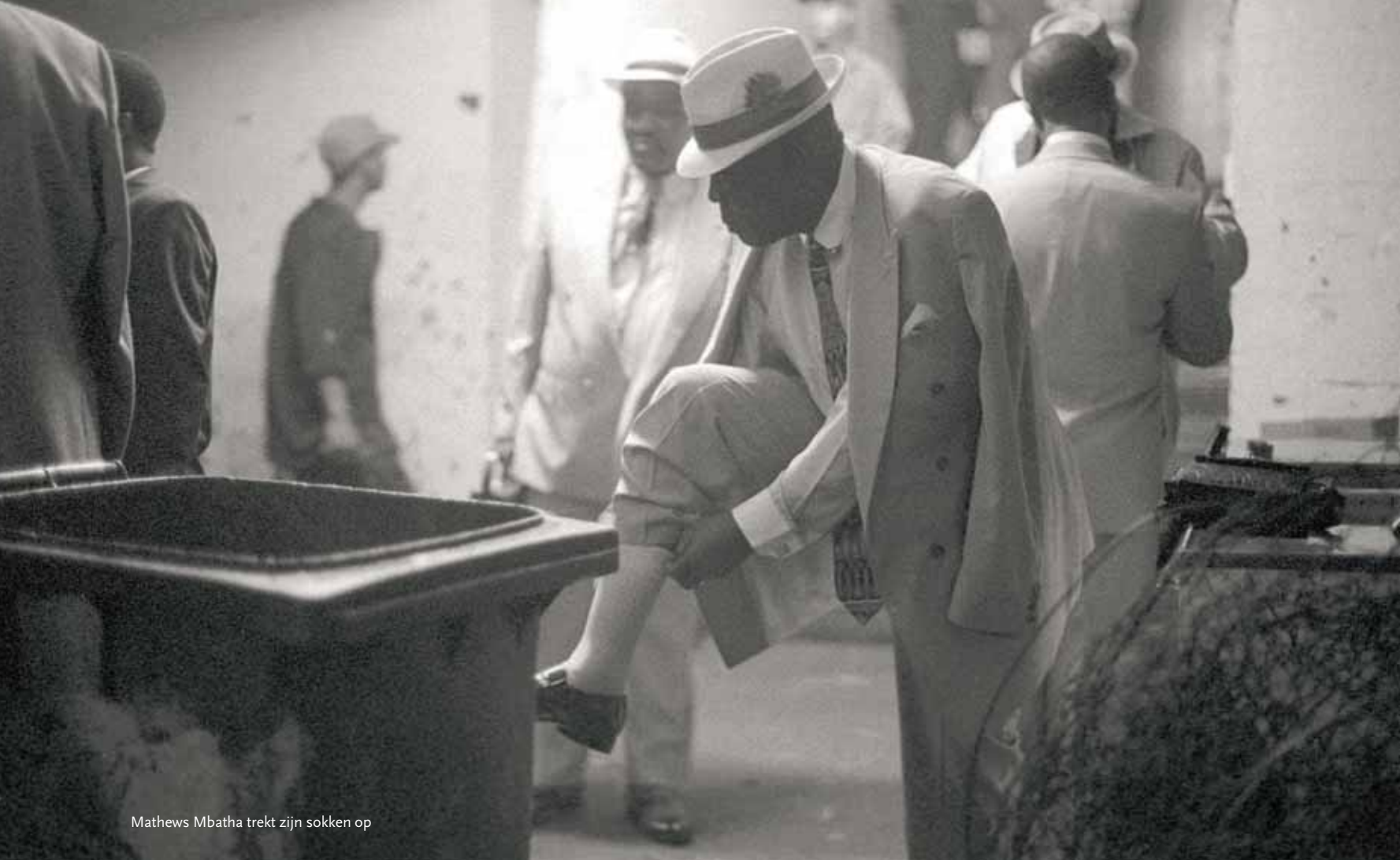
In het schemerige oranje licht buiten het Jeppe Hostel verzamelen zich elke zaterdagavond mannen die witte stofjassen en hoeden dragen. Onder hun jassen zitten flitsende pakken. Gevouwen zakdoeken steken uit hun borstzakken en ze dragen glimmende aktetassen. De chique stijl vormt een scherp contrast met de lelijkheid en stank van de barakken.

De showbinken zijn mannen die zich niet willen laten kisten door de onmenselijke omstandigheden waarin ze leven. Ze doen mee aan de wedstrijd voor De Beste Geklede Man (Swanker). Ondanks hun karige inkomsten, waarvan ze ook nog hun familie moeten onderhouden, sparen ze wat geld om een kostuum en schoenen te kopen, zodat ze op zaterdagavonden even in de schijnwerpers kunnen staan. Ze paraderen langs een jury, die moet beoordelen wie de meeste stijl heeft.

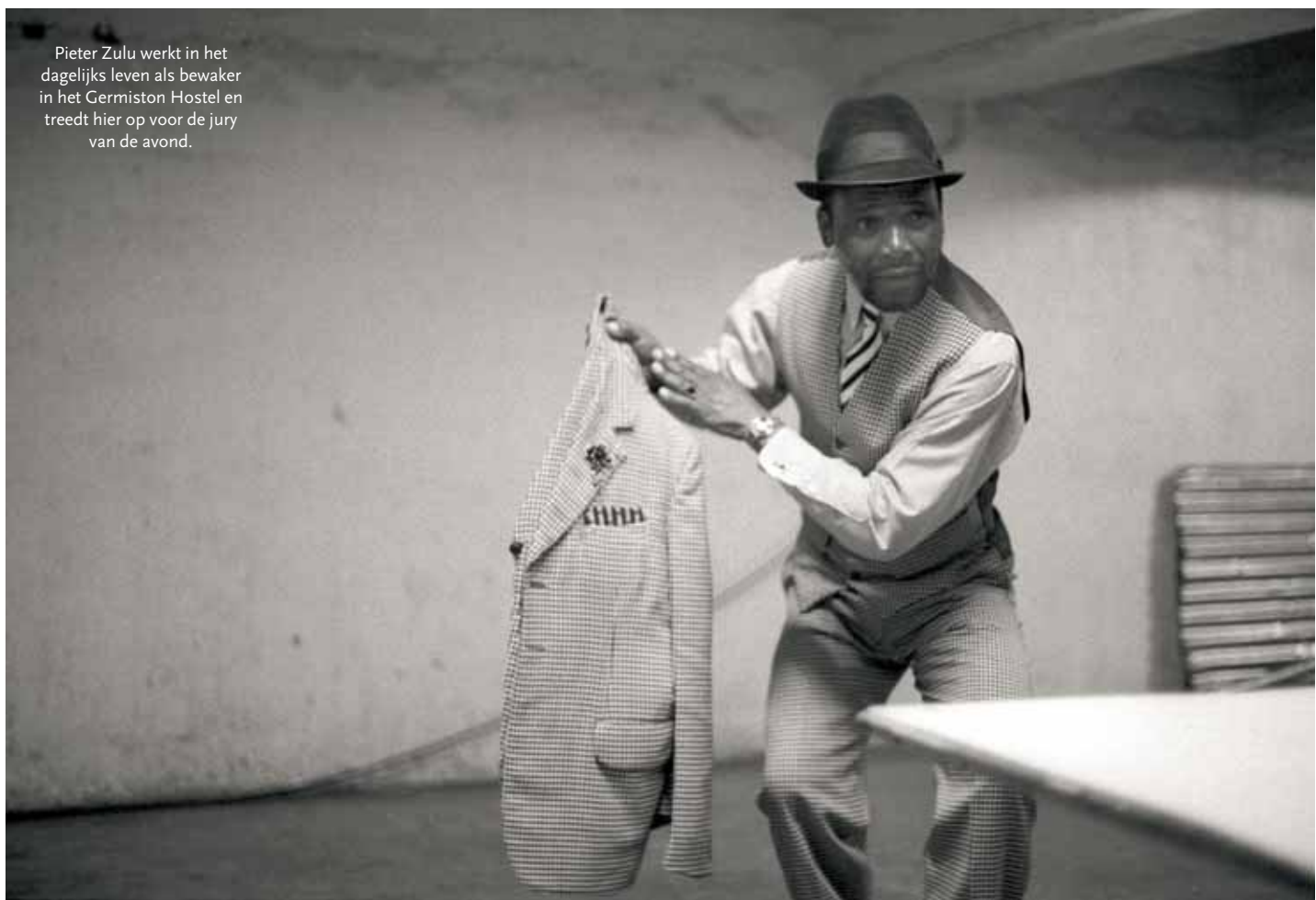
De oorsprong van deze competitie heeft alles te maken met de migratiearbeid. De arbeiders pendelden van oudsher heen en weer tussen hun dorpen en de stad. Als ze met kerstverlof naar huis gingen, kleedden ze zich op hun best. Ze droegen flitsende pakken en schoenen om indruk te maken op de meisjes en te tonen dat ze het hadden gemaakt in de grote stad. Volgens de overlevering ontstond er een strijd om wie er het beste gekleed was. Dit groeide uit tot een jaarlijkse kerstcompetitie. Later verplaatste de wedstrijd zich naar de pensions in Johannesburg, waar de mannen ontspanning zochten en hun waardigheid probeerden te behouden. Nu zijn er het hele jaar door wedstrijden in de pensions in Johannesburg en met Kerstmis in de groene heuvels van KwaZulu-Natal. (T.J. Leman)

De pensions in en om Johannesburg, waar tegenwoordig ruim twintigduizend mannen wonen, zijn een erfenis van de apartheid. Ze werden in de jaren vijftig gebouwd om goedkope tijdelijke arbeidskrachten in te huisvesten. Zwarte mannen van het platteland kregen een speciale pas waarin stond waar ze woonden en waar ze naartoe mochten reizen. In de steden kregen de gastarbeiders een baan in de mijnen of fabrieken en een bed in een van de pensions. Na afschaffing van het pasjessys-

teem halverwege de jaren tachtig verloor de overheid de controle over de pensions. Het werd nu mogelijk er zonder werk te wonen. De onderkomens raakten overvol en de leefomstandigheden verslechterden. Het einde van de apartheid zorgde niet voor verbetering. "Tijdens de apartheid zorgde de overheid er nog voor dat de hostels werden schoongemaakt en dat het er veilig was. En de mensen hadden werk. Nu is het er vies en onveilig en is 85 procent van de mannen

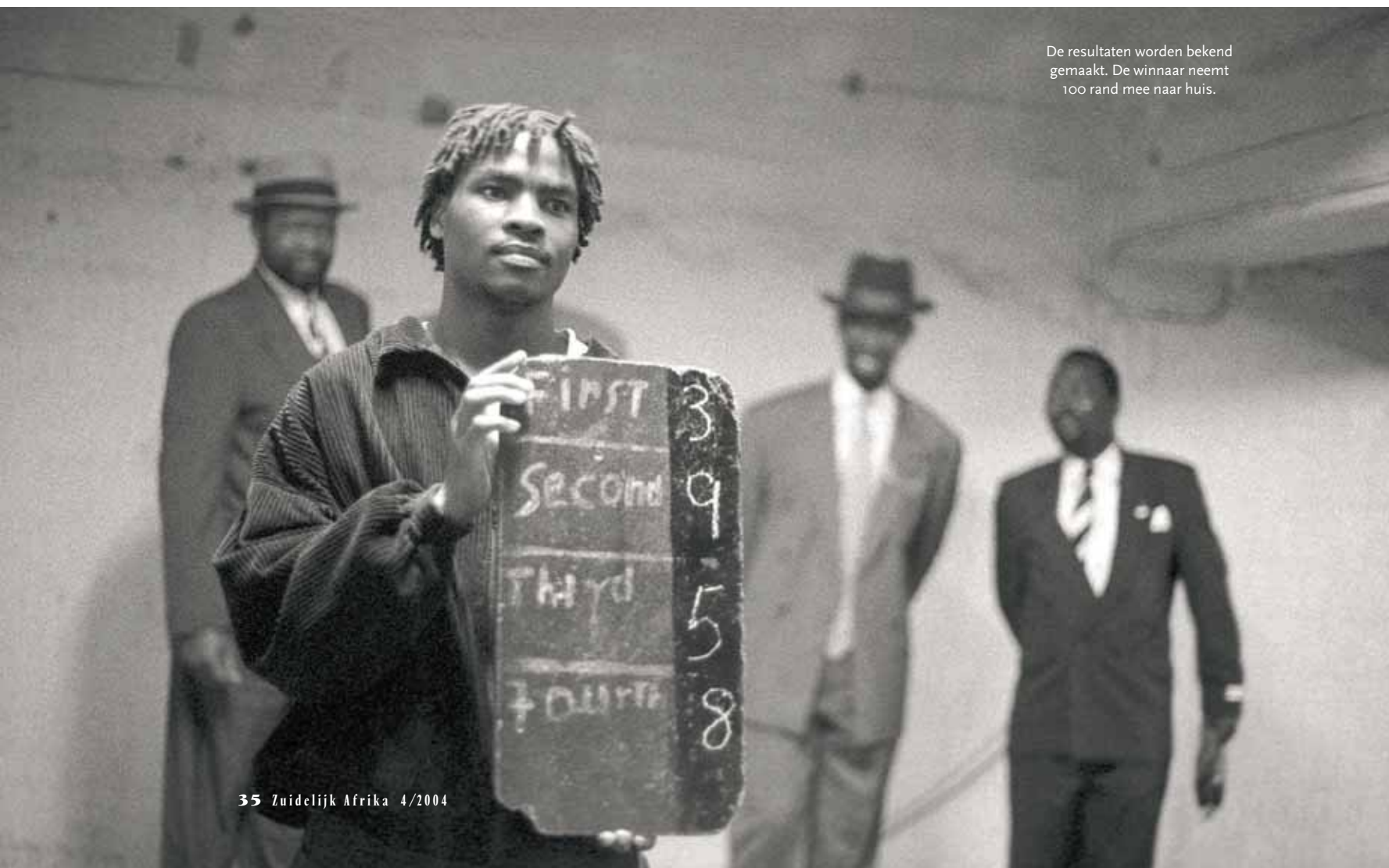
Mathews Mbatha trekt zijn sokken op

Pieter Zulu werkt in het dagelijks leven als bewaker in het Germiston Hostel en treedt hier op voor de jury van de avond.

Dingani Zulu laat zijn manchetknopen zien aan de jury. Accessoires zijn erg belangrijk.

De resultaten worden bekend gemaakt. De winnaar neemt 100 rand mee naar huis.

De deelnemers verzamelen zich bij de ingang naar de kelder van het Jeppe Hostel. Ze verbergen hun dure pakken onder goedkope stofjassen.

werkloos”, vertelt de Nederlandse dominee Joop Lensink. Hij zet zich sinds de jaren zeventig met zijn stichting Fundisiswe in voor de mannen. “Van de regering hoeven ze niets te verwachten, wij zijn hun enige hoop.”

Hij vertelt hoe begin jaren negentig bisschop Desmond Tutu samen met andere prominente ANC-leiders een van de pensions bezocht. “Ze waren geschokt. Ze noemden de hostels een kanker die uit de samenleving moest worden gesneden. Iedereen was vol verwachting. Er is niets van terechtgekomen.”

Toch gaat de stroom gelukszoekers richting Johannesburg door. Drie jaar geleden kwam Chippa (32) naar the city of gold. Hij kocht een wasmachine en waste en streek tegen betaling de kleren van de mannen in het Jeppe Hostel. Van het geld betaalde hij de huur van zijn bed (acht euro per maand) en kocht hij een Adidas-trainingspak. Dat draagt hij wanneer hij naar huis gaat. Maar zijn wasserette werd vernield en dat betekende het einde van zijn vaste inkomen. Zo nu en dan gaat Chippa de straat op, op zoek naar een betaald klusje. Meestal

zit hij op zijn bed naar buiten te kijken of een joint te roken. Chippa weigert op te geven: “Het is de hoop die me hier houdt.”

Hoop is waar de meeste mannen in het hostel van leven. Simon (27) is al acht jaar op zoek naar een baan in Johannesburg. Thuis, in de zuidelijke provincie KwaZulu-Natal, heeft hij een vriendin en twee kinderen. Hij mist ze en wil dolgraag terug, maar niet voordat hij rijk is: “Als ik geld heb, zullen we voor altijd samen zijn.” Simon probeert het leven van de pensionbewoners dragelijker te maken. Hij is met een aantal vrienden een schoonmaakactie begonnen. Ze hebben hun zoektocht naar geld even stilgelegd om met gesubsidieerde bezems het jarenlang opgestapelde vuil op te veegen.

Ooit had de overheid plannen om de pensions om te bouwen tot familiewoningen. De kosten bleken echter te hoog en bovendien had het oude industriële centrum van Johannesburg geen prioriteit. Ook een rol speelde dat verreweg de meeste pensionbewoners op de Inkatha Freedom Party (IFP) stemmen. “Inkathastemmers hebben niet veel kans om geholpen

te worden”, zegt Lensink, “je hoort voor het ANC te zijn.” En de IFP op haar buurt heeft er geen belang bij dat de pensions worden opgeknapt. Toen de overheid de controle over de onderkomens verloor, heeft de partij de kans gegrepen om haar aanhang in Johannesburg te vergroten. “De IFP had een sterke greep op de pensions en moedigde steeds meer jongens uit KwaZulu-Natal aan om er te gaan wonen”, vertelt stadshistoricus Sue Krige. “Als de pensions afgebroken of gerenoveerd zouden worden, zou de IFP de controle kwijtraken en daarmee haar laatste bolwerken in Johannesburg verliezen.” Door de onwil en onmacht van de ANC-regering en het politieke steekspel van de IFP is er geen enkel uitzicht op verbetering van de leefsituatie in de pensions.

Induna Mpumgose kan er na dertig jaar niet meer tegen. Hij gaat terug naar huis. Zijn kinderen moeten nu de kost maar gaan verdienen. Ondanks zijn slechte ervaringen zal hij ze niet tegenhouden als ze in zijn voetsporen willen treden. Want de hoop dat zij het geluk en het geld wél zullen vinden, zit diepgeworteld •

Over mooie idealen en warme mensen

TERUG NAAR ZAMBIA

— TEKST EN FOTO'S: MARIEKE VAN TWILLERT —

Het is tegenwoordig geen sexy land, geen speler op het wereldtoneel. Op de Zambiadag 2004 van 20 november bleef de landelijke pers weg. Maar er was een tijd dat Zambia wel in de frontlinie lag. Letterlijk: het was een frontlijnstaat in de strijd tegen het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Het Afrikaanse humanisme van president Kenneth Kaunda zegevierde. *One Zambia, one nation*. De koperprijs was zo hoog (met dank aan de oorlog in Vietnam) als de gespannen verwachtingen.

Ella Kruzinga en haar toenmalige man zaten 'in het circuit' in Utrecht. Het circuit van de wereldwinkel, goede bedoelingen en politiek activisme. De keuze voor Zambia was niet bewust, maar in 1972 was het een aanlokkelijke bestemming.

Ze somt op: "Het was een Engelstalig land dat net onafhankelijk was – en het had een lerarentekort." Via de kerkelijke organisatie Dienst over Grenzen (DOG) kon ze met haar man naar Afrika. De twee Nederlandse historici schiepten hun auto in Southampton op de boot naar Kaapstad, waarna de reis via Rhodesië naar Lusaka voerde. "Vlak daarna is de grens tussen Zambia en het toenmalige Rhodesië gesloten, zodat we een der laatsten waren die dat zo hebben gedaan."

Een paar jaar eerder, in 1967, had Bas de Gaay Fortman dezelfde route via Zuid-Afrika genomen. "Het contrast tussen de landen had niet groter kunnen zijn", vond de Nederlandse econoom, toen op weg naar een betrekking aan de universiteit in Lusaka. "Al bij het tanken in Zambia sprak de bediende je niet langer aan met *boss*, *baas* of *master*. Ook de universiteit was het prototype van een niet-rationale gemeenschap."

September 1973 landde het vliegtuig met mij en mijn familie op Lusaka Airport. Mijn vader met baard, mijn moeder met vlechten, mijn zusje en ik in regenjasjes. Het was snikheet. Mijn vader ging wis-

Zambia bestaat 40 jaar. Al die tijd was Zambia ook van ontwikkelingswerkers, idealisten, missionarissen, witte kinderen van de bush. Duizenden Nederlanders zijn neergestreken in het olifantengras – voor korte of langere tijd, onder wie journaliste Marieke van Twillert.

bevolkten de *compound*. Lesgeven alleen was niet voldoende, buiten schooltijd verrees een kippenren en varkensstal. Een Amerikaanse docent begon in zijn vrije tijd een antropologisch onderzoeksclubje naar de gebouwen van de streek.

Ook binnen de missie was de omslag merkbaar. "Heel bijzonder vond ik de ontwikkeling dat we niet langer de mensen gingen toespreken, maar dat we naar de Zambianen gingen luisteren", zegt ex-missionaris Ton van Diessen. "Dat is fundamenteel: je ziet elkaar als gelijke, of nog anders: want jij komt van buiten."

Bas de Gaay Fortman en zijn vrouw waren de eerste witte leden van een zwarte kerk: "Onze kinderen waren de eerste niet-zwarte kinderen die daar zijn gedoopt. Onze daar geboren dochter heet Chimwemwe, 'Vreugde'. En we hadden het gevoel dat het allemaal vanzelfsprekend was – terwijl het toch bijzonder was."

Kort na mijn aankomst in Chipembi werd een lagere school gebouwd. Wie hielp mee? Iedereen! Uit de omliggende dorpen kwamen nieuwe leerlingen. Als je je linkerarm kon aanraken met je rechterarm over je hoofd, dan was je vijfjaar en mocht je meedoen in een donkergroen met wit uniform. Ik was vijf en de eerste witte leerling. Mister Syabwanta was onze knappe, pikzwarte leraar – met maar

Mijn moeder draagt Inonge, mijn in Zambia geboren zusje, op haar rug in een *chitenge*. Zo doen Zambiaanse vrouwen dat.

Deze gifslang, een cobra, had zich verscholen in de watertank vlakbij ons huis. De *watchman* doodde de slang met een speer. Let op de meetlat.

één weeffoutje; hij verdween na de lessen in de beerhall.

De Gaay Fortman ging terug na vier jaar. Anderen bleven 35 jaar of langer. Zoals 'Witte Pater' Piet van der Linden (75), die in februari 1960 arriveerde in het noorden van Noord-Rhodesië, zoals Zambia tot 1964 heette. "Ik was geen avonturier, maar ik wilde met mensen werken – en het kon me niet schelen wáár." De pater bezocht de buitenposten op zijn motor. Aanvankelijk reed hij op de fiets over bospaadjes van het bisdom Mbala, met een tent die hij opzette tussen de hutten van de parochie.

Pater Ton van Diessen fietste in zijn begintijd – midden jaren zestig – in gezelschap van een kok, die een zak aardappelen en brood meestorde. "Het was mij aangeraden om wat eten betreft *not to go native*. Geleidelijk aan kon mijn maag meer verdragen en at ik ook het lokale voedsel *nsima*, of *bwali* (maïspap, MvT) in het Bemba. Ik had ook wel wat gezondheidsproblemen; malaria af en toe, maar ach."

Sommige westerlingen kookten hun water altijd alvorens het te drinken. Mijn ouders vonden dat waarschijnlijk te veel gedoe. Wij aten alles, ook geroosterde vliegende mieren die na de eerste regens van het

Het land van KK

Zambia, een voormalig Brits protectoraat, was tot haar onafhankelijkheid in 1964 onderdeel van de Federatie van Rhodesië en Nyasaland. Twee jaar eerder trad Kenneth Kaunda, die als founding father van het land wordt gezien, toe tot een regeringscoalitie van het African National Congress (ANC) – niet te verwarren met Mandela's beweging – en de United National Independence Party (UNIP), door hem opgericht. Kaunda, doorgaans KK genoemd, werd in 1949 politiek actief. In dat jaar trok hij op de fiets door het land, zong en speelde bevrijdingsliedjes op de gitaar en legde de fundamenten voor een sterke antikoloniale beweging. Die beweging streed, in de visie van Kaunda, voor Zambiaans humanisme – een mix van socialisme en christendom. KK werd verschillende keren door de Britse autoriteiten onder

huisarrest geplaatst en gedetineerd. In 1964 won zijn partij de eerste postkoloniale verkiezingen en werd hij president. Nog hetzelfde jaar nationaliseerde KK de kopermijnen. In 1972 riep hij de eenpartijstaat uit. Zambia solidariseerde zich sterk met de bevrijdingsstrijd in het voormalige Rhodesië en Zuid-Afrika.

In 1990 was Zambia in verval en heerste er sociale onrust. Kaunda verloor de verkiezingen van de Movement for Multiparty Democracy (MMD). Haar leider, Frederick Chiluba, moest tien jaar later het veld ruimen en staat inmiddels terecht op verdenking van grootscheepse corruptie. KK trok zich in 2000 uit de politiek terug. Na het overlijden van een zoon, sprak Kaunda zich medio jaren negentig als een van de eerste Afrikaanse leiders over aids en de noodzaak van safe sex. (BL)

Mijn vader met een tros bananen – uit eigen tuin! Inonge kijkt naar hem op.

"Idealen, ja, die had je nog in die tijd"

seizoen plotseling rondzwermde. Het plezierige gevolg is dat mijn zusje en ik nu immuun zijn voor hepatitis A, een zegen voor de rest van je leven. De grootscheepse nationale inentingcampagnes gingen niet voorbij aan onze school. Mijn zus en ik stonden op onze plaats in de rij en staken argeloos onze arm uit, waar we vervolgens maanden een etterende wond hadden. Want die prik hadden wij immers al gehad in Nederland.

Toen pater Van der Linden in 1995 met bilharzia terugkeerde naar Nederland, wist hij nog niet dat dat voorgoed was. "Ik had een retourtje." Maar zijn gezondheid bleek te verzwakt. Teruggaan voor een vakantiebezoek, daar piekert hij niet over. "Geld voor een ticket kan ik beter besteden aan een dagopvang voor 150 weeskinderen dat ik heb opgezet in Mbala." Bovendien: "Het ging mij altijd om de contacten met de mensen in de dorpen. Ik ging met iedereen om – en daarvan heb ik genoten."

Na 3,5 jaar zat de termijn van mijn vader erop. Mijn ouders namen een derde dochter mee, met een Zambiaanse naam. Bij terugkomst verstond oma ons niet; mijn zusje en ik spraken Lengi, Lozi, Tonga, Bemba. Dat zijn we nu helemaal kwijt.

Ondertussen landden steeds nieuwe generaties ontwikkelingswerkers op Lusaka Airport. Tropische plantenskundige Marleen Kramer arriveerde in 1985. Ze had getekend voor tweemaal twee jaar bij het Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking, maar bleef uiteindelijk ruim twaalf jaar. Eerst in Choma, later in Mpika in dienst van de bischop. "Zambia is mijn tweede land, als het m'n eerste niet is. We hebben er twee kinderen

Ik luid de bel van mijn school, 1976.

Zimbabweanen vluchten alle kanten op

Bijna 3,5 miljoen Zimbabweanen, ruim zestig procent van de arbeidsproductieve bevolking, hebben in de afgelopen drie jaar Zimbabwe verlaten. Hiervan zouden 1,2 miljoen mensen zich in Zuid-Afrika hebben gevestigd, 400.000 in Mozambique, 200.000 in Botswana en 300.000 in het Verenigd Koninkrijk. Het zijn de officiële cijfers van de Zimbabweaanse regering maar bisschop Pius Ncube, voorzitter van de *Solidarity Peace Trust*, denkt dat de regering de exodus nog schromelijk onderschat. Ook de autoriteiten in de ontvangende landen hebben de indruk dat deze schattingen aan de voorzichtige kant zijn.

Veel van de achtergebleven niet-productieve Zimbabweanen houden zichzelf in leven dankzij de financiële ondersteuning van vertrokken familieleden. Omgekeerd maken omliggende landen gebruik van de arbeidskracht die veel Zimbabweanen voor vaak zeer lage vergoedingen aanbieden. Met name in Zuid-Afrika reageren veel mensen negatief op de instroom. Zo worden Zimbabweanen verantwoordelijk gehouden voor veel diefstallen en berovingen, zoals aan 'de' Nigerianen het alleenrecht op de drugshandel wordt toegeschreven. Onder druk van de publieke verontwaardiging treden de autoriteiten hard op tegen vermeende illegale Zimbabweanen. Bij wekelijkse razzia's worden duizenden Zimbabweanen opgepakt, afgevoerd naar opvangcentra en vervolgens gedeporteerd naar het land van herkomst. Waarop men doorgaans weer naar Zuid-Afrika terugkeert.

Volgens bisschop Ncube reageert Zuid-Afrika onverstandig. "Men geeft een vermogen uit aan vervolging en repatriëring maar doet weinig aan het wegnemen van de oorzaken van de exodus."

Collega-bisschop Kevin Dowling, verbonden aan de *Catholic Commission for Justice and Peace* somt die oorzaken als volgt op: de Zimbabweanen worden hun land uitgejaagd door de toenemende repressie, de ineenstorting van de economie en de hongersnood: de partij van president Mugabe, ZANU-PF, distribueert alleen voedselpakketten in gebieden waar de eigen aanhang woont. Dowling verwacht op de korte termijn geen veranderingen ten goede. "De spanning zal juist oplopen rond de verkiezingen van maart a.s., en er zullen alleen maar meer mensen het land verlaten"

Overigens wordt Zimbabweanen in vrijwel alle gevallen politiek asiel in Zuid-Afrika geweigerd 'omdat er geen oorlog is'. Op dit moment zijn er 5000 aanvragen in behandeling. In Johannesburg kunnen nieuwkomers alleen op dinsdag asiel aanvragen. Per dag worden zo'n tien verzoeken in behandeling genomen. (BL)

1974. Viering van 10 jaar onafhankelijkheid. Mr. Syabwanta houdt een redevoering voor leerlingen van Chipembi Primary School. Mijn witte gezicht is in het midden te zien.

geadopteerd, dus het zal ook wel altijd centraal blijven staan." Ze heeft pas een website gelanceerd: Langlevehet-zambiaansekind.nl en is actief voor de *Zambia Nieuwsbrief*.

De eerste nieuwsbrief kwam uit in februari 1980, na een oproep van ex-vrijwilligers in de *Volkskrant*. Directe aanleiding was het bombarderen van Zambiaanse bruggen door Rhodesië. "Wij hadden het idee dat de Nederlandse regering er weinig aan deed", herinnert Ella Kruzinga zich, die tien jaar lang meewerkte aan de *Zambia Nieuwsbrief*. "We wilden de nieuwsvoorziening verbeteren." Als een van de weinige – zo niet de enige – van soortgelijke uitgaves overleefde de nieuwsbrief. Opvallend veel mensen van het eerste uur zijn erbij betrokken.

"Niemand raakt Zambia meer kwijt", erkent Ella. "De mensen waren aardig, het was een land in opbouw, je had het idee dat je meehielp. En Kaunda was absoluut een inspirator, hét grote voorbeeld. Idealen, ja, die had je nog in die tijd." Zij vertrok in 1976 met een kapot huwelijk uit Zambia en kijkt dan ook terug met gemengde gevoelens. "Dat komt met name door de omstandigheden die met elkaar zijn verweven. Zou het huwelijk het hebben gered zonder Zambia? Ik weet wel dat ik alleen opnieuw zou gaan als ik een eigen contract had, een eigen baan."

Blijft de vraag: waarom aan iets vasthouden dat niet meer bestaat? "Omdat we het allemaal zo verschrikkelijk jammer vinden dat die idealen voorbij zijn." Vorig jaar is Ella Kruzinga voor het eerst teruggeweest met haar huidige man. "Ik zag eigenlijk nu pas hoe mooi Zambia is, na bijna 30 jaar."

Bas de Gaay Fortman spreekt warm over 'zijn' Zambia. "De betekenis ervan ligt voor mij in de sfeer van menselijke relaties. Altijd zien waar de vreugde te beleven valt. Zorg voor elkaar. Ik denk dat Nederland veel zou kunnen leren als het gaat om relaties tussen etnische groepen. Er is daar een vreedzame maatschappij, voor een groot deel dankzij Kaunda, die een de-racialisering en daarna de-tribalisering heeft voorgebracht."

Ton van Diessen vertrok 25 jaar geleden uit Zambia: "Ik ontmoette mijn huidige vrouw, een lekenmissionaris uit Italië. Uiteindelijk zijn wij beiden uitgetreden – met als gevolg dat we ook niet langer in Zambia konden blijven." In al die tijd zijn ze nooit teruggegaan. "Ik ben bang dat het tegenvalt. Er wordt zo negatief over Zambia gesproken", zegt de ex-pater. "De mensen die we kenden, zijn voor het grootste deel dood, door aids of ouderdom. Ik koester misschien het ideaal van het verleden, het zij zo. Ik ben er trots op dat ik goed Bemba spreek. Als ik de taal een doodenkele keer hoor spreken, word ik heel gelukkig – het klinkt als muziek in mijn oren." •

De Swakopmund Observer

over media en het vrije woord

Waarde Lezer,

In ons land hebben wij geen minister voor Vreemdelingenzaken. Jazeker, wij hebben wel vreemdelingen maar hun zaken worden geregeld door het ministerie van Binnenlandse Zaken. Wij vinden vermoedelijk dat vreemdelingen meer bij het binnenland horen dan bij waar ze vandaan komen.

Wij vragen aan mensen die ons land genoeg de moeite waard vinden om er te komen wonen nooit of ze ook onze taal spreken. Want wij spreken vele talen en maar weinigen zouden onze vraag verstaan. Dat zou ze dus dermate kunnen afschrikken dat ze op hun besluit om bij ons te komen wonen terug zouden kunnen komen.

Wij hebben met al die ruimte natuurlijk makkelijk praten, al is het met de wandelende duinen in onze streek ook weer niet zo dat je je maar overal kunt vestigen.

Vreemdelingen schudden wij de hand, dat is het eerste. Behalve Japanse toeristen, die schijnen dat niet op prijs te stellen. Onlangs bezocht de journalist Banzai Sakkarro de redactie burelen van De Swakopmund Observer. Ik reikte hem de hand maar hij lachte en boog. Ik stond eigenlijk een beetje voor gek. Waarop Sakkarro me uitlegde dat buigen in zijn land de gewoonte was. 'Wij hebben nog veel te bespreken, Sakkarro', zei ik.

'Groep niet aanspreken op gedrag enkeling'

Zuid-Afrikanen massaal tegen hate speech

Meer dan negentig procent van de Zuid-Afrikanen vindt dat vrijheid van meningsuiting geen vrijbrief biedt om iemand voor *kaffer* (zwarte), *coolie* (Indiër), *hottot* (kleurling) of *boer* (blanke) uit te maken. Dat blijkt uit een

onderzoek dat eind oktober werd uitgevoerd door Research Surveys. Zeventig procent was het eens met de stelling dat het 'niet juist is om een groep verantwoordelijk te houden voor het gedrag van enkelen'. De slogan Kill

the farmer, kill the Boer, populair onder grote delen van de zwarte jeugd in de jaren van de anti-apartheidsstrijd, wordt door bijna driekwart van de bevolking inmiddels als *hate speech* ervaren. Ten slotte vinden evenveel

mensen dat op racistische uitlatingen een boete of gevangenisstraf moet staan. Pleitbezorgers van naamsverandering van Zuid-Afrikaanse plaatsen als Kafferfontein voelen zich door de uitkomsten van het onderzoek aangemoedigd.

Homo's uitgerookt

Met deze advertentie van een pasgetrouwd homostel voor de Nederlands Gereformeerde Kerk speelt de Zuid-Afrikaanse antirooklobby in op de actualiteit. *Live to see it*: leef lang genoeg om het mee te maken. Het lijkt er inmiddels op dat het homohuwelijk binnenkort wordt gelegaliseerd. Op 30 november bepaalde het Hooggerechts hof dat het verzoek van een lesbisch stel tot wettelijke registratie van hun relatie moet worden gehonoreerd. Het parlement werd opgedragen met wetgeving te komen die aan de 'onrechtvaardige schending van het recht op gelijkheid en menselijke waardigheid' een einde moet maken.

HERDBUOYS MCCANN-ERICKSON

Geheimzinnige financier

Malawi - Financiert onlangs de gekozen president Bingu wa Mutharika een nieuwe krant? Journalisten in Malawi raken niet uitgepraat over het gerucht. Begin november kwam *The Democrat* op de markt. Op de vraag wie de financiers waren, antwoordde de uitgever: 'Drie vrouwen.' Maar hij kon geen namen noemen. En dus wordt er gespeculeerd. Ondertussen schieten nieuwe kranten en tijdschriften in Malawi als paddestoelen uit de grond. Begin augustus werd de *Sunday Times* gelanceerd, korte tijd later rolde het nieuwe magazine *Dzukani* van de persen. Beide uitgaven richten zich op sociale thema's en ontwikkeling. En dan kwam er ook nog een christelijk tijdschrift op de markt, *Bola*. Over wie daar achter zit, laat bisschop Desmond Joshua Nkhoma, geen misverstand: 'De opdracht om een nieuw blad te beginnen werd mij ingefluisterd door God.'

Journalisten

tegen aids

Zambia - Journalisten hebben half november in Lusaka Journalists Against Aids in Zambia opgericht. Journalisten moeten leren om correct over de epidemie te berichten, maar hun safe sex-voorlichting ook zelf serieus nemen, aldus de oprichters. In Zambia zijn ruim anderhalf miljoen mensen seropositief.

THISDAY mislukt

Zuid-Afrika - Het dagblad THISDAY is niet meer. Kort na de eerste verjaardag werd de krant opgeheven. Met steun van Nigeriaanse investeerders wilde de redactie een kwaliteitskrant maken die vooral de opkomende zwarte middenklasse zou aanspreken (zie De Swakopmund Observer, voorjaar 2004). Met de uitgever was overeengekomen dat de krant drie jaar verlies zou mogen leiden. Maar in augustus ging de geldkraan dicht.

Trapfoon

De Zuid-Afrikaan Siyu Mzamo (17) heeft een mobiele telefoon ontwikkeld die wordt opgeladen met 'fietskracht'. De uitvinding werd gedemonstreerd tijdens de Highway Africa conferentie die in september in Grahamstown plaatsvond. Zo kunnen de ongelukkigigen zonder elektriciteitsvoorziening toch hun gsm opladen.

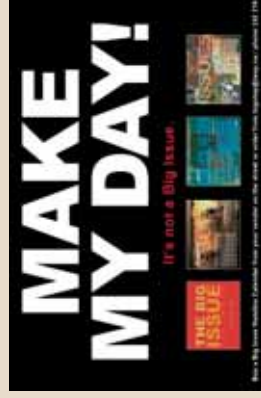
De Kijker Bekeken

Twee jaar geleden vormden acht Zuid-Afrikaanse journalisten en fotografen de gastredactie van een speciale uitgave van dit blad: De Kijker Bekeken. De journalist Peter van den Akker schreef op basis van dagboeken van en gesprekken met de deelnemers een boekje. Compleet met vingerwijzingen voor journalisten uit het zuiden van Afrika die een Nederlandse markt willen bedienen. Exemplaren kosten 4 euro incl. verzendkosten. Mail naar magazine@niza.nl

Daklozenkunst

De daklozenkrant van Namibië heeft een kalender voor 2005 uitgegeven. De kalender, ontworpen door Andrew Weir, bevat twaalf ansichten en afbeeldingen van kunst gemaakt door de straatwerkers van de krant. Ook zijn er verhalen van daklozen opgenomen. Zuidelijk Afrika heeft een beperkt aantal kalenders ontvangen. Voor meer informatie en verkoopprijs: magazine@niza.nl

Short list EU Literatuurprijs Zuid-Afrika bekend gemaakt

Begin december maakte de jury van de EU Literatuurprijs voor Zuid-Afrika bekend welke inzenders de short list hebben gehaald: Ronnie Govender (*Songs of the Atman*), Alvaro Konrad (*Sound Bites*), Ishthyak Shukri (*The Silent Minaret*), Kirsten Miller (*All is Fish*) en Cynthia Kros (*Therapy*) dingen mee naar een geldbedrag van 25.000 Rand (ruim 3.000 euro) en publicatie van hun debuut door Jacana Publishers in Zuid-Afrika.

Ook uitgevers in Frankrijk en Engeland hebben reeds belangstelling getoond.

Maggie Davey, directeur van de uitgeverij, is opgewonden over de kwaliteit en de gevarieerdheid van het grote aantal inzendingen. 'Tussen de 116 inzendingen bevonden zich historische romans over immigranten, nederzeters, slaven, oude koninkrijken en de Boeren Oorlog. Maar ook ontvingen we fictie – zowel van vrouwen als mannen – over misdaad gangs en de 'verloren generatie'. Jammer genoeg troffen we weinig erotiek en humor. Maar we waren weer aangenaam getroffen door het aantal teksten over de veranderende werkelijkheid en het persoonlijke conflict binnen de mos-

limcultuur in Zuid-Afrika en wereldwijd', aldus Davies. Met haar maakten schrijvers Nadine Gordimer en Kole Omotoso deel uit van de jury, evenals wetenschapper Andries Oliphant, dramaregisseur Alan Swedlow, literair recensent Alex Dodd en de Nederlandse journalist Fred de Vries. Op 27 januari a.s. zullen Gordimer en de Nederlandse ambassadeur in Zuid-Afrika, Frans Engering, de winnaar bekend maken. Ben Oswest en Frederick Khumalo, ten slotte, ontvingen een eervolle vermelding voor hun inzendingen, resp. *The New Suffolk Hymnbook* en *The Oneness of Two* in *Three*.

Apestoned langs de

TEKST EN FOTO'S: TOM VAN DER LEIJ

In de geboortestreek van Nelson Mandela ontdekken blanke rugzaktoeristen het Afrika van hun dromen. Met het hoofd in de wolken van plaatselijke wiet trekken ze door de ongerepte natuur. Onder tusschen leren ze de *locals* Engels. Op reis langs de Wild Coast.

Wanneer je vanuit East London de Grote Kei-rivier oversteekt en langs de oude grenspost van het vroegere thuisland Transkei rijdt, zit je meteen in een heel ander gebied. De weg, onlangs vernieuwd, geeft zicht op een glooiend heuvellandschap. Toen ik er met de Greyhound-bus voor het eerst doorheen reed, voelde het alsof ik voor het eerst in Afrika was. Terwijl ik al maanden in Grahamstown studeerde. Maar in Transkei, tegenwoordig onderdeel van de provincie Oostkaap, is Afrika zwart en er heerst de drukte die ik me bij het continent had voorgesteld. Nu ben ik er voor de vierde maal in vijf jaar.

De N2, de route naar de voormalige hoofdstad van Transkei, Umtata, voert door dit wonderlijke landschap. De roze, gele en vooral turkooizen hutjes staan overal. Bij elkaar vormen een paar van die hutjes met een

stukje land eromheen een kraal. Het behoort toe aan één familie. Tussen de hutjes zie je zover het oog reikt een bonte verzameling koeien en geiten rondlopen.

Net buiten Umtata stoppen we bij het Shell Ultra City-benzinestation en stappen over op de The Kraal Backpackers Shuttle van de excentrieke John Dillon Harvey (36). Samen met wat andere rugzaktoeristen zitten we achterin Dillons bakkie en zetten koers naar diens gastenverblijf voor *backpackers* in Mpande. Dit gehucht ligt tegen een natuurreservaat aan, in een van de meest ongerepte stukjes van de Wild Coast, zoals de kuststrook tussen Coffee Bay en Port St. Johns terecht wordt genoemd. Naarmate de kust nadert, wordt de weg slechter en het landschap diverser. De begroetingen nemen toe. We worden nagerend door ontelbare kinderen die luidkeels "Sweeeeeeet, sweeeeeeet" roepen en breed lachend zwaaien. Iedereen lijkt de blonde Harvey te kennen.

Na een tocht van twee uren, bemoeilijkt door 'wilde' regen- en onweersbuien – karakteristiek voor het klimaat in dit gebied – komen we aan bij The Kraal. Het is inmiddels donker, enorme bliksemschichten lichten de omgeving op. Aan een grote tafel zitten in het kaarslicht een paar backpackers, die ons apestoned aangapen. Midden op de tafel staat een uitpuilende houten doos met *dagga*, de marihuana waarom Transkei befaamd is. Je komt de wiet hier overal tegen. Traditionele leiders vroegen

Wild Coast

Mandela al jaren terug om dit 'groene goud' te legaliseren. Het zou een belangrijke bron van inkomsten kunnen zijn.

De volgende ochtend worden we vroeg wakker. Onontkoombaar is het geluid van het onophoudelijke beuken van de Indische oceaan op de rotsen; het is de muzak van Transkei. Dit is inderdaad een unieke plek, en niet alleen vanwege de fraaie ligging op een heuvel. Harvey maakte er een ecologisch verantwoord vakantiedorpje voor rugzaktoeristen van. Toen hij in 1997 bij de lokale overheid van Mpande aanklopte met zijn ideeën, waren de reacties overweldigend, vertelt Harvey. "Maar niemand wist precies wat het inhield. Zoiets was aan de hele Wild Coast nog nooit vertoond! Het werd gezien als een proefproject. Doel was het simpel te houden, in harmonie met de natuur en de traditionele cultuur."

In de afgelopen jaren is The Kraal uitgegroeid tot een van de meest bijzondere gastenverblijven van Zuidelijk Afrika. "In 1998 begon ik met de hulp van *locals* met de bouw. Na zes maanden kwamen de eerste rugzaktoeristen al en sindsdien gaat de reclame van mond tot mond," vertelt Harvey. Het project is in meerdere opzichten een voorbeeld van hoe toerisme en behoud van natuur en cultuur kunnen samengaan. De hutjes zijn uit klei en koeienmest vervaardigde *rondavels*, de traditionele ronde huisjes met rieten daken. Al het afval wordt gescheiden en hergebruikt. Er is geen elektriciteit of stromend water. Het regenwater wordt in grote ►

Mpande, met op de achtergrond The Kraal

's Avonds oesters en kreeft eten in The Kraal

Een Engelse toeriste geeft les in Harvey's schooltje

Harvey's eerste bakkie roest weg door de zoute oceaanlucht

Runderen op de vlucht voor hitte en teken

“Het is de perfecte leerschool”

reservoirs opgevangen en afvalwater wordt via een ingenieus systeem gefilterd en afgevoerd.

Er werken momenteel zestien personen in The Kraal. Daarnaast is een veelvoud indirect van het gastenverblijf afhankelijk. “De locals runnen de plek nu bijna helemaal zelf”, vertelt Harvey. “Ze koken voor de gasten, maken alles schoon, bouwen de hutten en onderhouden de paarden. Ik probeer ze overal zoveel mogelijk bij te betrekken, zodat ze het op den duur zelf kunnen beheren. Personeel eet aan dezelfde tafel als de gasten. Een goede manier om in contact te raken en ideeën uit te wisselen.”

Peter, een jongen uit de omgeving, werkt in The Kraal. Hij is opgeleid als gids en begeleidt ons, al joint rokend, bij een van de dagwandelingen. We lopen een paar uur langs de kust, door de heuvels naar het noorden, totdat we een estuarium (een trechtvormige riviermonding waar eb en vloed vrij spel hebben) bereiken. Hij vertelt hoe belangrijk The Kraal voor hem en zijn vrienden is geweest. “Voorheen was er niets te doen voor ons. Door een interne opleiding ben ik nu gids en daarmee verdien ik mijn geld. Het is de perfecte leerschool.”

Harvey heeft met de lokale jeugd twee voetbalteams opgericht en een schooltje gebouwd. Sinds het schooltje in 2000 af is, krijgen kinderen en volwassenen uit de omgeving gratis Engelse les. De docenten zijn vaak rugzaktoeristen die voor langere tijd in de omgeving blijven en hun steentje willen bijdragen aan de ontwikkeling ervan. Zo geeft Cara Scott (26) les aan een stel peuters. “Het is heel belangrijk om juist op dit soort

plekken scholing te bieden, want de dichtstbijzijnde school is drie uur lopen en vaak overvol. Hier krijgen de leerlingen naast scholing ook nog vitaminepillen, een lunch en een ontwormingskuur.” Het benodigde geld wordt bijeengebracht door de bezoekende toeristen. Een groot bord in de huiskamer van The Kraal vermeldt hun namen en donaties. Zo worden rugzaktoeristen *do gooders*.

Later dan gepland vertrekken we uit Mpande en zakken af naar het zuiden, naar Coffee Bay. Tegenover het backpacker-onderkomen Bomvu ligt concurrent Coffee Shack, waar we een rondavel huren. Dankzij de betere bereikbaarheid van het plaatsje zijn er hier meer toeristen dan in Mpande. Hier vragen de kinderen om “*money for bread*”.

In het belang van het toerisme is het noodzakelijk de paar wegen die er zijn bij slecht weer al snel in onbegaanbare modderpoelen. De aanleg van een snelweg tussen Port Edward en Port St. Johns kan een oplossing bieden. Het is echter een oplossing met nadelen. De nu nog moeilijk toegankelijke gebieden worden weliswaar ontsloten, maar de kans is groot dat deze gebieden daardoor hun authenticiteit verliezen. Ongerepte stukken Wild Coast worden dan opgeofferd. Wil het toerisme kunnen groeien, dan is de toegankelijkheid van het gebied echter een *must*.

Op de laatste dag van ons verblijf aan de Wild Coast lopen we naar de *Hole in the Wall*, een grote rotspartij met een gat waardoor de oceaan stroomt. Net als we afscheid willen nemen van deze ongekende natuurpracht, nadert een groep in het wit geklede zwarten. Wat volgt is een ritueel waarbij een geit geofferd wordt. We mogen foto's maken en zijn er getuige van hoe het leven in snel tempo het dier verlaat •

Praktische informatie

Hoe kom je er?

Vanuit Johannesburg gaat twee maal per dag een vliegtuig naar Umtata. Daar aangekomen kun je met de taxi naar een verzamelplek voor *backpackers*. Handiger is het om met grote busmaatschappijen zoals Greyhound of Translux naar zo'n plek te rijden. Ook kun je de Baz Bus pakken. Deze dure bus brengt de luie rugzaktoerist bij de verschillende onderkomens voor de deur.

Eigen vervoer is het gemakkelijkst, hoewel de wegen bij nat weer vaak moeilijk begaanbaar zijn. 's Avonds en 's nachts rijden is in verband met de veiligheid – veel vee op de weg, dronken automobilisten – geen aanrader.

Waar overnachten?

Backpackers zijn, naast de-veelal jonge mensen met een rugzak, ook goedkope onderkomens. Je hebt de keuze uit *dorms*, goedkope slaapzalen, en *doubles*; tweepersoonskamers. De vaak mooi gelegen gastenverblijven zijn van veel gemakken voorzien en standaard uitgerust met internet en bar. Ze organiseren vaak safari's, wandeltochten of townshiptours.

Reservering aanbevolen! Doe dat voor The Kraal in Mpande liefst een paar dagen van tevoren: 00 27 436832384 of alliedin@eci.co.za. In Coffee Bay: www.bomvubackpackers.com of www.coffeeshack.co.za. In Port St. Johns: theisland@wildcoast.co.za of

Achter de façade van de Oostkaap

CYRIL MBATHA

Opvallend veel vooraanstaande zwarte leiders stammen uit de valleien van de Oostkaap. Ex-president Nelson Mandela, wijlen ANC-leider Oliver Tambo, verzetsheld Steve Biko, president Thabo Mbeki en diens vader. De provincie lijkt wel de spirituele basis van Zuid-Afrika.

In Johannesburg duiken de laatste tijd zorgelijke verhalen op over een complot. Die lui uit de Oostkaap – toevallig ook nog Xhosa's – zijn erop uit de niet-Xhosa-sprekers te overvleugelen. O ja? Zeker! Kijk maar: ze hebben allemaal een overheidsbaantje. O ja? Xhosa's in Johannesburg zijn inmiddels zo machtsbelust, dat zij feestjes organiseren waar alleen maar Xhosa's mogen komen – want zij zijn toch de baas? O ja? Er wordt al gefluisterd over een maffia, de Xhosa Nostra. De kranten schrijven er zelfs over, dus de mensen denken dat het wel waar zal zijn.

Ik zou zeggen: dat zijn praatjes voor Johannesburgers. Wie in de Oostkaap wil roddelen over de ene stam die de andere overheerst, moet het over een andere boeg gooien: de aanhoudende volkerenmoord van Xhosa's op Xhosa's. De Oostkaap is een van die streken in Zuid-Afrika waar contrasten zich scherp aftekenen. Vanuit de lucht zie je een landschap verdeeld in rood en groen. Armoede versus overvloed. Rood is de overbegrazing en de bodemerrosie in de voormalige zwarte thuislanden Transkei en Ciskei. Groen is de productieve grond van de voormalige blanke gebieden. Een tegenstelling die nog steeds bestaat. Bisho, ooit de hoofdstad van Ciskei, is nu de hoofdstad van de provincie Oostkaap. Bisho is ook een centrum van overheids corruptie. Je kunt er gif op innemen: elk jaar wordt een handvol ambtenaren en politici betrappt op het achteroverdrukken van overheids geld, vooral uit de pensioenkassen.

Het gaat om een genocide op degenen die klem zitten in de rode zones van overbegrazing, door degenen die in graziger groene weiden wonen. Zo'n complottheorie kun je het beste laten aansluiten bij een paar historische feiten. Rond 1800 landden Britse kolonisten in de Kaap en begonnen hun bloedige opmars in het binnenland. Tegen de tijd dat zij de dalen van de Oostkaap bereikten, hadden zij zich voorzien van slaven: zwarte Xhosa's, kleurlingen. Sommige Xhosa's kozen voor verzet tegen het Britse leger, terwijl anderen de voorkeur gaven aan collaboratie. Dat leek uiterst lonend. Samenwerking betekende toegang tot christelijke opvoeding, moderne politiek en journalistiek, en het betekende vooral: landeigendom. Zie daar de basis van de Xhosa-genocide in de Oostkaap. Vanaf dat moment werd deze streek de bakermat van een stroom welbespraakte zwarte politici. Maar nog veel groter werd de groep achtergebleven armen. Sommigen werden corrupte ambtenaren, sommigen werden slachtoffers. En de kloof tussen rood en groen wordt alsmaar wijder.

Riviermonding bij de Indische Oceaan

junglemonkeybp@yahoo.co.uk. Een handig boekje waarin alle goede *backpackers* van zuidelijk Afrika staan, heet *Coast to Coast*. Gratis te verkrijgen in al deze verblijven. Voor meer info: www.coastingafrica.com,

Wat is er te zien?

Veel Zuid-Afrikanen komen voor sportvissen. Attractie is het spotten van walvissen (van mei t/m november) en dolfijnen. In juli komt de kilometerslange sardinetrek langs, met in zijn kielzog talloze roofvissen en vogels. Transkei is perfect voor wandelen en paardrijden. Er loopt een 280 kilometer lang wandelpad langs de kust, *The Wild Coast Hiking Trail*, waarvan je gedeeltes kunt afleggen. Reserveren kan via het Conservation Office in Umtata: fax naar

00 27 475312887 (tel.: 00 27 475311191).

Je kunt dag-wandelingen maken naar scheepswrakken en langs rivieren. Nieuw is het Nelson Mandela-museum. Er zijn drie locaties. In Umtata staat het Bhunga-gebouw met een overzicht van Mandela's leven en geschenken die de oud-president uit de gehele wereld ontving. Ten zuidwesten van Umtata staat in Mvezo een openluchtmuseum met het geboortehuis van Mandela. Ten zuiden van Umtata ligt Qunu, waar Mandela opgroeide. Daar staat een exacte replica van de bungalow die hij bewoonde in de laatste jaren van zijn gevangenschap. Zie ook: www.mandela-museum.org.za

Befaamd is *The Hole in the Wall*, een fascinerende rotsformatie bij het gelijknamige gehucht.

Waldemar Bastos zingt over het goede in Angola

HET HART DAT DE WERELD OMSPANT

BRAM POSTHUMUS

In de donkere winterdagen klinken in Nederland de optimistische en vredelievende songs van Waldemar Bastos. Ze gaan over het verhoren van een smeekbede, de wedergeboorte van Angola.

Misschien wel het beroemdste lied van Waldemar Bastos is *Velha Chica*, over een oud vrouwtje dat met hard werken probeert wat te verdienen. De kinderen die uit school komen, vragen haar steeds: 'Hé, oud vrouwtje, waarom moeten wij zo arm zijn en zo lijden?' Haar antwoord: 'Zeg, kleintjes, niet over de politiek praten, oké?' Waldemar Bastos: "Het is een lied over de liefde voor gewone mensen. En in die zin is het politiek, want als artiesten over de liefde gaan zingen, worden politici meestal erg bang." Bondiger had hij zijn levensfilosofie niet kunnen samenvatten.

Kosmopoliet in Angola en de wereld. Zo omschrijft Waldemar Bastos zichzelf. Hij werd in 1954 geboren nabij de Congolese grens, maar woonde in vele streken van het land. In zijn geboortestreek werd de kiem gelegd voor zijn muzikale veelzijdigheid, die je nog altijd terughoort in zijn muziek. De bodem is gemaakt van Angolese dansmuziek, zoals de snelle *semba*, een vleugje Congolese ritmes en hunkerende ballades vol Portugese melancholie. Zelf zegt hij er dit van: "Ik hoorde allerlei Afrikaanse invloeden om mij heen. Ondertussen speelde mijn vader kerkmuziek uit het Westen en kon je op de radio dansmuziek horen uit Brazilië en de Verenigde Staten. Zo word je dus vanzelf een muzikaal universum."

Een universum dat met enige regelmaat werd verstoord. Nog tijdens de koloniale tijd werd hij zonder reden opgepakt door de Portugese geheime dienst. Twee jaar na de Angolese onafhankelijkheid werden muzikanten in Luanda vermoord, omdat ze zich schuldig zouden maken aan anti-staatsactiviteiten. Het was 1977, de tijd

van de bloedige zuiveringscampagnes in de regeringspartij MPLA. Vier jaar later hield Bastos het niet meer uit in dit repressieve klimaat. Hij begon aan een odyssee, die voerde naar Oost-Europa, Brazilië (waar hij zijn eersteling opnam), Duitsland, Frankrijk en uiteindelijk Portugal. Daar woont hij nog.

Terwijl Bastos over de wereld zwierf, woedde in Angola met een enkele onderbreking oorlog. Terwijl zijn land eind jaren negentig alweer naar de wapens greep, nam Waldemar Bastos zijn voorlaatste cd op: *Pretaluz* ('Blacklight'). Het album laat zich luisteren als een lange hartenkreet. "Pretaluz werd geboren uit een diepe ongerustheid. Het was een smeekbede: laat het alsjeblieft afgelopen zijn met de oorlog." *Muxima* ('Hart') is het sleutelstuk op die plaat. De titel van dit oude Angolese volksliedje verwijst naar het bescheiden dorpje Muxima, gelegen in de arm van een brede bocht van de Kwanza-rivier. Het is een bedevaartsoord, waar mensen vragen om vrede in hun huis, in hun land en in hun hart.

SWAPO wisselt wacht

Waldemar vertolkt het lied even simpel als aangrijpend. Stem en gitaar, meer niet. Hier is de tekst: 'Mijn hart is zuiver, ik kan naar de Vrouwe van Muxima gaan zonder angst of spijt want er kan mij niets gebeuren.'

Er staan op de cd ook vrolijke dansnummers, want als er iets is dat Angolezen verbindt, dan is het hun bijzondere talent voor feestvieren. Waldemar heeft een paar enorme hits gehad in Angola, waaronder het zeer swingende *Pitanga Madura* ('Rijpe pitanga-bes'), en het verhaal gaat dat president Dos Santos en rebellenleider Savimbi beiden op dat nummer hebben staan dansen – vermoedelijk niet in dezelfde ruimte. Het nummer was op de radiostations van beide strijdmachten te horen, wat niemand anders ooit voor elkaar kreeg. "Artiesten zijn altijd erg politiek verdeeld geweest. De een zou voor Unita zijn, de ander voor de MPLA. Ik vind dat vreselijk. Lelijk wantrouwen krijg je erdoor. Ik zie mijn talent als een gift van God. Daarmee moet je iets goeds teweegbrengen in het leven van mensen. Je moet eerlijk zijn en het goede van de wereld benadrukken." Een milde vaststelling van iemand die zo door de politiek getekend is.

Zeven jaar duurde het voordat Pretaluz een opvolger kreeg. Zijn rijzige gestalte schiet even op uit zijn stoel, als Waldemar het precieze moment beschrijft waarop zijn nieuwste cd *Renascence* ('Wedergeboorte') mogelijk werd. Met zijn rechtervuist slaat hij tegen de borst, op de plek waar zijn hart zit. "Het is begonnen toen het eindelijk vrede was in mijn land. Toen pas kwam bij mij energie vrij, en kracht, vreugde, hoop. Daarna is dat lange, intensieve proces begonnen naar *Renascence*." Het album ontsprong in Malaga, Spanje, waar de muziek vorm kreeg. Daarna leidde de weg langs Berlijn, waar stem en gitaar opgenomen werden; langs Istanbul, waar een romig Turks orkest aan sommige tracks werd toegevoegd; en ten slotte langs Londen. "Ik heb alles aan dit album gegeven", bekent Waldemar. "Maar niets is geforceerd, alles is op een organische manier bij elkaar gekomen. Er is een balans in de muziek en in mijzelf. Ik vind het nog steeds een mysterie hoe dat allemaal bij elkaar gekomen is."

De plaat klinkt voller, maar tegelijk ook rustiger dan zijn eerdere werk, als rivierwater dat na eindeloze stroomversnellingen eindelijk de kans krijgt lekker traag naar de oceaan te vloeien. Maar rust betekent nog geen slaap; ook op de nieuwe Bastos mag volop gedanst worden, graag zelfs. Het is tenslotte feest. Er is vrede in Angola, we kunnen verder bouwen aan *Paz, pão e amor* ('Vrede, brood en liefde'), zoals een van de nieuwe nummers heet. We kunnen *Água do Bengo* ('Water van Bengo') drinken, een verwijzing naar de provincie waarin Muxima ligt, want dan leer je liefde en geluk kennen. We kunnen de lof zingen van de vissers en boeren van het land, *Sabores da Terra* ('Smaken van de grond').

Inmiddels kan Waldemar Bastos de Angolese geschiedenis weer van dichtbij meebelevén. "Ik ben tussen april en december vorig jaar wel acht keer naar Luanda geweest. Dat is eten en drinken voor mij. Tegelijk ook een vreemde ervaring, want iedereen herkende me en zwaaide: 'Hé, Waldemar! Waldemar!' Terwijl ik toch vooral rust wilde om na te denken over wat dit nu allemaal betekende. Ik ben Angolees, ik heb een diepgewortelde liefde voor mijn land en mijn volk. Dat geldt voor iedereen die in mijn land geboren is. Maar ik ben tegelijkertijd kosmopoliet. Ik moet dus ergens in, maar ook weer uit kunnen." •

Waldemar Bastos treedt tussen 14 en 19 december en in februari diverse malen op in Nederland. Voor de meest actuele informatie: www.waldemarbastos.com.

Hifekunye Pohamba (69) wordt de nieuwe president van Namibië. Hij behaalde bij de verkiezingen in november ruim 76% van de stemmen. Dat was nog bijna een procent meer dan het resultaat dat SWAPO, zijn partij, bij de tezelfdertijd gehouden parlementsverkiezingen boekte. Alle oppositiepartijen leden verlies.

Het Congress of Democrats, opgericht door oud-SWAPO-strijder en diplomaat Ben Ulenga, leverde 3 van de 7 zetels in. De Democratische Turnhalle Alliantie (DTA) – een tot de onafhankelijkheid in 1989 met de Zuid-Afrikaanse bezettingsmacht sympathiserende partij – verloor 4 van de 7 zetels. Drie daarvan gingen naar de Unity of Democratic Organisations, opgericht door oud-DTA leden. Ook met deze verkiezingen lijkt het de Namibische partijen niet gelukt om de etnische scheidslijnen te overbruggen. De oppositiepartijen hebben elk hun eigen etnische machtsbasis. Alleen SWAPO, aan de macht sinds de onafhankelijkheid, bouwt haar almacht ook voorzichtig op groeiende steun buiten haar traditionele achterban, de Ovambo.

Met de verkiezing van Pohamba komt er een einde aan het tijdperk Nujoma, althans als president van het land. Nujoma, die SWAPO al 44 jaar leidt, blijft nog tot 2007 president van de partij. Allerwegen wordt Pohamba gezien als tussenpaus en als een kloon van Nujoma. Maar zijn aankondiging "belangrijke industriële te zullen raadplegen over alle belangwekkende economische kwesties" duidt toch op een eigen richting. "Ik geloof in consultatie", aldus Pohamba, die al voor de verkiezingen de door zijn voorganger getoonde afkeer van homoseksualiteit als een "privé-standpunt" afdeed. Onder Nujoma was Pohamba verantwoordelijk voor de herverdeling van grondbezit maar hij vermeed krijgslustige taal: "Dat is de Zimbabwaanse aanpak, wij doen dat anders. We geloven in de wet en zullen die nooit overtreden."

President Festus Mogae herkozen

De Botswana Democratic Party heeft bij de verkiezingen van begin november opnieuw een ruime meerderheid behaald. Daarmee weet president Festus Mogae (65) zich verzekerd van een tweede termijn.

Waarnemers wijten het succes van de partij aan de stabiliteit en de economische groei van het land en aan het onderlinge gekissebis dat de campagne van de oppositiepartijen karakteriseerde. Het Botswana National Front en de Botswana Congress Partij behaalden maar een handjevol zetels. Mogae, die in 2008 de macht wil overdragen aan vice-president Ian Khama, kondigde na zijn overwinning aan de strijd tegen aids de hoogste prioriteit te willen geven. Van de 1,7 miljoen inwoners zou meer dan eenderde besmet zijn met het virus. In 2002 besloot het land als eerste in Afrika om gratis anti-retrovirale middelen te gaan verstrekken aan mensen met aids. (BL)

De overdekte markt in het centrum van Maputo. Deze schelpjes – een soort vongole – worden verkocht per blikje, die als maatbeker fungeert. De meisjes giechelen als ze even later hun foto op de digitale camera zien.

– Ellen Elmendorp, fotograaf –

GOEDE WERKEN

Miljoenendans

De eerste editie van Dance4Life heeft ruim twee miljoen euro opgeleverd. Op 27 november dansten duizenden jongeren in Nederland, Zuid-Afrika en Indonesië tegen aids. De initiatiefnemers van de Dance4Life-beweging beogen het evenement te laten uitgroeien tot een explosie van energie, waaraan bij de zesde editie in 2016 wereldwijd een miljoen jongeren deelnemen. Jongeren uit tientallen landen toonden in de afgelopen maanden al interesse om zich aan te sluiten. Aan Dance4Life-inzamelingen in Nederland deden in de voorbereiding van het dansspectakel duizenden scholieren mee. Opbrengsten gaan naar *Stop Aids Now* en het *Wereld Bevolkingsfonds*. Meer informatie: www.dance4life.nl

Kalender uit de Kalahari

Na de internationale doorbraak met exposities in New York, Kaapstad en Rotterdam, liet British Airways de staarten van haar grote Boeings illustreren met de kunst van de San, zoals de Bosjesmannen van de Kalahari-woestijn ook wel genoemd worden. Ook de twaalfde kalender van de *Kuru Development Trust* in Botswana is een ode aan dit volk van jagers en verzamelaars. De kalender is in Nederland verkrijgbaar bij de Kalahari Support Group (cmotto@caiway.nl). De kalender wordt medegefinancierd door Hivos, ICCO en Kerk in Actie. De prijs is € 12,50 plus € 5,50 verzendkosten.

KIJK EVEN IN UW CD-REK!

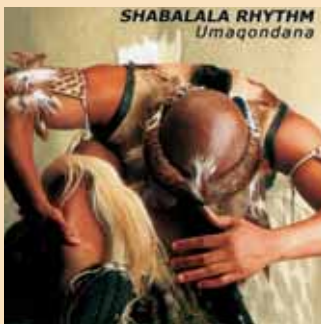
Het toonaangevende Britse muziekblad *Songlines* stelde onlangs de lijst van de vijftig belangrijkste Afrikaanse albums samen. Wij zochten uit welke titels uit zuidelijk Afrika u volgens *Songlines* in de kast moet hebben staan: **♦ Miriam Makeba - Best of Miriam Makeba and the Skylarks ♦ Mose Fan Fan - The Congo Acoustic ♦ Thomas Mapfumo - Shumba ♦ Ladysmith Black Mambazo - Shaka Zulu ♦ Mabulu - Soul Marrabenta ♦ Bonga - Angola 72 ♦ Kanda Bongo Man - The Very Best Of ♦ Franco - The Rough Guide to Franco ♦ Bhusi Mhlongo - Urban Zulu ♦ Oliver Mtukudzi - Tuku Music**

Mist u er één of meer? Dan is het onverbidlijk naar de winkel. Bij de onderstaande kunt u bovendien *Songlines* zelf meenemen: Plato (Apeldoorn, Deventer, Groningen, Enschede, Zwolle, Den Haag), Boudisque (Amsterdam, Utrecht), Sounds (Rotterdam, Delft, Venlo), Concerto Amsterdam, Fame Music Amsterdam, Roots Mail Music Breda, De Jongens Van... Groningen, It Records Rotterdam, Xango Utrecht. Meer info: www.songlines.co.uk

Kabbelende ritmes van Shabalala

Ladysmith Black Mambazo vertoont trekken van een familie-bedrijf. Vader Joseph Shabalala is al sinds jaar en dag de leider van het beroemdste koor van Zuid-Afrika. Twee van zijn zonen, Sibongiseni en Thamsanqa, zingen ook al sinds 1993 in *Black Mambazo*. Sinds 1998 hebben zij hun geheel eigen dependance, Shabalala Rhythm, die in Zuid-Afrika behoorlijk furore maakt. De beide albums die tot nu van dit koor verschenen zijn, kregen nominaties voor grote muziekprijzen.

De titel van het eerste album, *Ubhule Bakho* (Gallo, 2002), betekent: jouw schoonheid. Een schoonheid van een plaat is het echter niet geworden. Het mist de rauwe randjes die echte schoonheid zo fascinerend maakt. De meeste nummers kabbelen tamelijk onopgemerkt door, zonder echt te beklijven. Dat ligt deels aan het toch beperkte genre van de Shabalala-clan. Op een gegeven moment is de magie van de herhaling en het kleine arsenaal aan akkoordenschema's wel uitgewerkt. Omdat bovendien de stemmen veel minder expressief klinken dan in het grote Ladysmith-koor zelf, ligt de

bescheiden status van 'aardige achtergrondmuziek' heel dichtbij. De magere indruk die *Ubhule Bakho* maakt, wordt zeker ook in de hand gewerkt door de vlakke productie van die cd; dat merk je meteen bij het opzetten van de tweede cd van Shabalala Rhythm, nu ook in Nederland verkrijgbaar: *Umaqondana* (Gallo, 2003). De ritmes spetteren een stuk lekkerder de luidsprekers uit, hoewel ze – helaas – vaak veroorzaakt lijken te worden door een ritmebox. Het geluid is frisser, de liedjes lijken scherper gevormd

en zelfs de a capella-zang, in de beste Ladysmith-tradities, klinkt beter. De teksten zijn meest stichtelijk en gaan over de noodzaak van respect voor elkaar, over het slechte van Afrika's favoriete vrijetijdsbesteding: roddel. Ook gaan ze, uiteraard, over verloren liefdes en verraden vriendschappen. Wie geen bezwaar heeft tegen een cd met nummers die gaandeweg toch steeds meer op elkaar gaan lijken en een nieuwerwetse versie van de oude Joseph Shabalala wil horen, kan zich aan deze *Umaqondana* geen buil vallen.

(Bram Posthumus)

De muziek van...

Christine Otten, Schrijver en dichter

Welk nummer greep u bij de kladden?

Ne bi fe van Oumou Sangaré. Ik heb geen idee waar het over gaat, maar het heeft een melancholieke melodie, dat bijna meditatieve – je kunt het bijna altijd draaien.

U heeft eind oktober in Zuid-Afrika opgetreden op twee poëziefestivals. Wat deed u daar?

Samen met dichters uit Indonesië, Suriname en Sint Maarten trad ik op tijdens Winternachten Zuid-Afrika. Zelf maak ik muzikale verhalende poëzie, die ik voordraag met Jan Klug, die sopraansax speelt. Ik had mijn teksten in het Engels laten vertalen en uit het hoofd geleerd.

En?

Een succes! We stonden niet alleen op het toneel in Durban en Kaapstad, maar zijn ook townships ingegaan. In een uitpuilende zaal las het publiek ook zelf voor uit eigen werk.

Wat heeft u met Afrikaanse muziek?

Sinds ik een boek heb geschreven over de Last Poets, ben ik me meer gaan interesseren voor zwarte muziek. De Last Poets waren dichters uit New York die worden beschouwd als de grondleggers van de rap. Zij ontleenden hun naam aan een gedicht van de Zuid-Afrikaanse dichter Keorapetse 'Willie' Kgosisile.

Heeft u ook nieuwe cd's aangeschaft?

Jazeker. Van Mswakhe Mbuli, een revolutionaire dichter die zijn poëzie voordraagt op jazzmuziek met Afrikaanse ritmes. En op een van de festivals hoorde ik Tumi and the Volume uit Johannesburg. Bijzonder is dat Tumi Molekane geïnspireerd is door Willie Kgosisile en ook met hem heeft samengewerkt. Tumi maakt hiphop, maar de muziek erbij is funky jazz – in combinatie met viool. Erg leuk. Zijn teksten klonken bijna feministisch.

Een feministische hiphopper?

Ja, dat vroeg ik hem ook. Ik ben alleen door mijn moeder opgevoed, en naar haar heb ik gekeken, antwoordde hij.

Frank Westerman, *El Negro en ik*

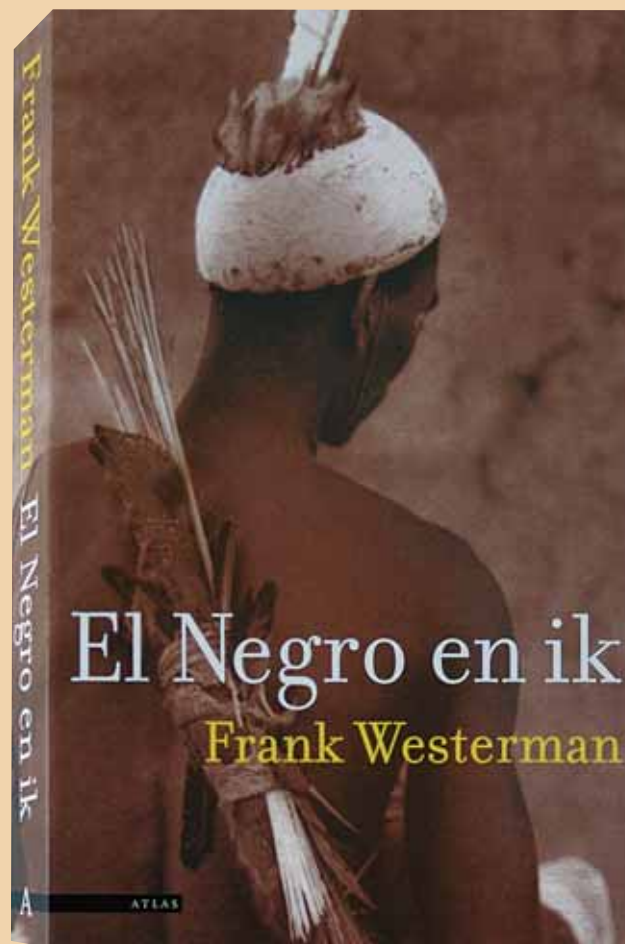
Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2004. 251 p., € 19,90. ISBN 90 450 0858 0.

Frank Westerman, ex-ontwikkelingswerker, reconstrueert de omzwervingen van een opgezette Afrikaan uit de negentiende eeuw, die tot 1997 op verschillende plaatsen in Europa tentoongesteld werd. Westerman spiegelt zijn eigen ongemak en ervaringen als witte Europeaan in het Caribisch gebied en in Afrika aan de lotgevallen van El Negro, zoals de opgezette San-man in Spanje werd genoemd. De lotgevallen vormen een intrigerend uitgangspunt voor boeiende bespiegelingen over slavernij, kolonialisme, racisme en politieke correctheid door de eeuwen heen. Westerman zoekt antwoorden op de vraag wat het heeft betekend alleen maar beoordeeld te worden op basis van huidskleur.

In het hoofdstuk getiteld 'In het land van de voorouders' bezoekt Westerman Zuid-Afrika. In Kaapstad ontmoet hij taxidermist Reinhold Rau. Daar leert hij het Afrikaanse woord voor 'opgezet': *opgestop*, en ontdekt dat El Negro niet de enige Zuid-Afrikaan was die door negentiende-eeuwse Europeanen voor export werd opgezet. Bovendien komt hij te weten dat El Negro op zijn minst een paar woorden Nederlands moet hebben gesproken.

Overeenkomsten tussen El Negro en de eveneens opgezette Saartje Baartman liggen voor de hand. Ook hun uiteindelijke herbegravenissen in onderscheidenlijk Botswanaanse en Zuid-Afrikaanse grond worden door Westerman besproken. De bijeenkomst die Antjie Krog aan de Universiteit van de Westkaap organiseert, waarbij Westerman optreedt samen met dichteres Diana Ferrus – wier gedicht 'I've come to take you home' op een wonderlijke manier de repatriëring van Baartmans stoffelijke resten bespoedigde – komt uitgebreid aan bod. *El Negro en ik* is een fascinerend boek waarin reisreportage, speurtocht en reflectie op een spannende en eerlijke wijze worden verstrengeld.

(Ena Jansen)

Frank Westerman, Diana Ferrus, Ivan Vladislavić en Troy Blacklaws treden op tijdens het Winternachten Festival in Den Haag. Zie de pagina hier-naast.

Alexander McCall Smith, *Goede zeden voor mooie meisjes*, en *De Kalahari avondschool*

Sijthoff, Amsterdam, 2004. 208 p.

resp. 224 p.,

€ 13,50. ISBN 90

245 4700 8 resp.

90 245 4690 7.

Twee nieuwe

delen in de reeks

over het eerste

en enige detecti-

viebureau in

Botswana onder

vrouwelijk be-

heer. Met Mma

Ramotswa als de

Afrikaanse Miss

Marple. Alom lo-

vende recensies.

Zie ook *Zuidelijk Afrika*, zomer 2004.

Ivan Vladislavić, *De rusteloze super-*

markt. Contact, Amsterdam, 2005.

319 p. € 21,90. ISBN 90 254 17833.

Baanbrekende satirische roman vol overvloedige beeldspraak,

inventief taalgebruik en hatelijke woordspeelingen.

Over de chaotische schoonheid van het

Johannes-

burgse

Hillbrow tijdens de instorting van

de apartheid. Zie lezersaanbieding

op blz 12. Eerder besproken in

Zuidelijk Afrika, zomer 2002.

Troy Blacklaws, *Karoo Boy*. Double

Storey, Kaapstad, 2004. 208 pp.

110 rand. ISBN 19199 30 256.

Debuutroman over een adolescen-

te stadsjongen, gewend aan surfen

en cool doen, die na verhuizing te

maken krijgt met racistische

Afrikaner jongens op het platte-

land. Roman kreeg in Zuid-Afrika

veel lof en werd als 'eerlijk' en 'ont-

stellend' beschreven. Blacklaws

noemt zijn boek een antwoord op J.M. Coetzee's roman *Disgrace*.

Nederlandse vertaling in 2005.

Wiep Bassie, *Verkiezingen in Malawi; over verkiezingsvoorlichters, waarnemers en 'verdwenen' bijjetten*. NiZA, Amsterdam, 2004.

31 p., € 2,50 (of downloaden via www.niza.nl)

In mei ging Malawi naar de stem-

bus. NiZA-medewerker Wiep

Bassie was waarnemer en hield

een dagboek bij. Nu gebundeld,

met als toegift een terugblik van

mensenrechtenactivist Ollen

Mwalubunju.

Koekoekemakranke: die pad van Vernie February (1938-2002),

Erik van den Berg en Tiny Kraan

(samenstellers).

Afrika-Studiecentrum, Leiden, 2004.

ISBN 90 5448 058 X. Eerbetoan

aan de overleden vertaler/literatuur-

wetenschapper/essayist/dichter/

activist/performer. Afscheidsbrieven

van vrienden, maar vooral teksten van February zelf.

Henning Mankell, *Ik sterf, de herinnering leeft*.

De Geus, Breda, 2005.

109 p.,

€ 8,90. ISBN

90 4450550 5.

Persoonlijke

beschou-

wing van be-

faamde thrillers-

schrijver

Mankell over

aids, naar aanleiding van een be-

zoek aan een dorp in Uganda. Zijn

overdenkingen worden afgewisseld

met emotionele impressies van

ontmoetingen met Afrikanen die

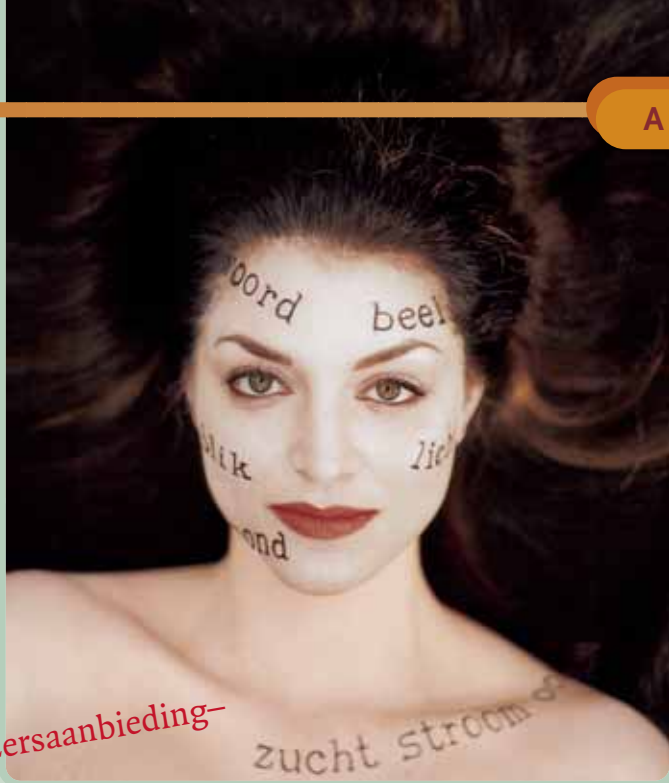
de ziekte hebben. Per verkocht

boek komt € 1,- ten goede aan de

aidsbestrijding in Afrika.

Henning Mankell *Ik sterf, de herinnering leeft*

-Lezersaanbieding-

Den Haag, 22 januari 2005

Zuid-Afrika tijdens Winternachten

Het Winternachten Festival is inmiddels één van de beste literatuur-festivals van Europa. Het thema van de tiende editie is Woordcultuur versus Beeldcultuur in Oost en West.

Op zaterdagavond 22 januari praten de Zuid-Afrikaanse schrijvers Ivan Vladislavić en Troy Blacklaws onder leiding van Michaël Zeeman over de (on)mogelijkheid van het verbieden van bepaalde woorden. Tijdens 'Kijk, een Neger!' ontmoeten de Zuid-Afrikaanse dichteres Diana Ferrus en Frank Westerman, schrijver van het boek *El Negro en ik* elkaar. Ook wordt deze avond de film *Through the eyes of my daughter*, documentaire van een inwonster van een Kaapse moslimwijk Bo-Kaap over haar vijftienjarige dochter. Zie bijgaande lezersaanbieding! Meer informatie: www.winternachten.nl

Amsterdam, elke zaterdag

Jazz – Wekelijkse jamsessies

Vanaf 20 november houdt de Zuid-Afrikaanse saxofonist Sean Bergin samen met bassist Jacko Schoonderwoerd en drummer Victor de Bok wekelijks een jamsessie in café-restaurant Museum aan de Linnaeusstraat 29. De drie muzikanten werken al tien jaar samen in verschillende formaties. De sessies beginnen om drie uur en de toegang is gratis.

Noordwijk, 14 januari 2005

Expositie – Clifford Charles

Ter gelegenheid van de nieuwjaarsreceptie op 14 januari organiseert de Baak, managementcentrum VNO-NCW, i.s.m. de stichting Afrovibes een expositie van de Zuid-Afrikaanse kunstenaar Clifford Charles. De receptie is tevens de afsluiting van het symposium *Crossing Borders – Leading diversity or diversity in leadership?* Meer informatie: www.debaak.com

Utrecht, 21 januari 2005

Muziek – D.O. Misiani & Shirati Jazz

De Kenyanse zanger Daniel Owina Misiani is al vijftig jaar professioneel muzikant. Zijn eigen stijl ontwikkelde hij op basis van benga-muziek, sinds de jaren zestig de dominante dansmuziek van de Luo-bevolking rondom het Victoriameer. Daarin klinken innig vervlochten baslijnen, gitaar- en zangmelodieën. Plaats: RASA, Pauwstraat 13a, Utrecht. Aanvangstijd 20.30. Meer informatie: www.rasa.nl

Utrecht, 11 februari 2005

Muziek – Manecas Costa

Een van de mooiste nieuwe stemmen in Afrika is die van de charismatische zanger-gitarist Manecas Costa uit Guinee-Bissau. Costa speelde eerder in de band van Waldemar Bastos.

Costa's muziek is geïnspireerd op de gumbé, rond 1800 meegenomen door terugkerende slaven en gecombineerd met de klanken van Portugal, destijds de koloniale bezetter van het eiland. Plaats: RASA, Pauwstraat 13a, Utrecht. Aanvang 20.30 uur. Meer informatie: www.rasa.nl

Rotterdam, 26 januari – 6 februari 2005

Film – Filmfestival vertoont 'Forgiveness'

Tijdens het Rotterdamse Filmfestival wordt *Forgiveness* van de Zuid-Afrikaanse cineast Ian Gabriel vertoond. De film gaat over de schuldgevoelens van Tertius Coetzee, een oud-politieman die zich onder de apartheid schuldig maakte aan schending van de mensenrechten. De film won de prijs van de jeugjury en de mensenrechtenprijs op het filmfestival van Locarno. Voor vertoningsdata zie: www.filmfestivalrotterdam.com

KORTING VOOR LEZERS ZUIDELIJK AFRIKA

Bezoek Winternachten op 22 januari 's avonds en krijg € 2,50 korting op uw toegangsbewijs (normale prijs: € 22,50).

Zuidelijk Afrika

U kunt kaarten reserveren bij de kassa van het Theater aan het Spui, Spui 187, Den Haag, 070-3465272 (di t/m za van 11.00 tot 18.00 uur).

Vermeldt deze aanbieding bij uw bestelling (max. 2 kaarten per persoon) en neem bij uw festivalbezoek deze aankondiging mee.

Jong in Maputo

FOTO'S: SIGRID SPINNOX / TEKST: BARBARA BOSMA

Bij de verkiezingen konden Mozambikaanse jongeren duidelijk maken wie zij als hun toekomstige president zien. In de fotoreportage 'Expressies' van de Vlaamse fotografe Sigrid Spinnox tonen jongeren hoe zij zichzelf het liefste zien: krachtig en in hun eigen stijl.

Mike (26), kunstenaar:

"Mozambique is voor mij een land van vrede, maar ook van weinig perspectief voor jongeren. Toch doen we ons best om een goed uiterlijk te hebben. Bezig zijn met je eigen stijl geeft hoop. Zo ben ik samen met de anderen, maar toch anders. Het is mijn manier om echt mezelf te zijn, ondanks alle problemen."

Moji (29), programmamedewerker bij het wereldvoedselprogramma:

"Mozambique is voor mij het land van de paradoxen. Dat zie je ook in jonge mensen. Ze zien eruit als plaatjes, met modieuze kapsels, gelakte nagels, stijlvolle kleding. Maar bezoek je hen thuis, dan zie je dat ze leven in totale armoede. Ze hunkeren ernaar net zo te zijn als de jongeren op MTV of de rijke klasse in Maputo."

